

K 778
1

299, 942, 7-3

ნ. ნიკოლაძის

ნაწერი

პირველი წიგნი

გამოცემული

ფ. ქიქინაძისაგან

თბილისი
1889

КНИЖНОЕ И ГА
АГЕНСТ
М. НИКОЛА
ВЪ БАТУМЪ

9.5.2019-5045
1

Дозволено цензурою Тифлисъ 8 Мая
1889 года.

Типогр. М. Д. Ротнѣианда на Гол.
просп. д. № 41.

6. ნიკოლაჟის ნაწილი.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

I.	—წინასიტყვაობა.	
II.	—ჩასაც დასთეს—იმას მოძგი.	1
III.	—რედქციისაგან.	17
IV.	—ძველი მეგობრები ახალ კანში	26
V.	—ატტილის საქმე	39
VI.	—ომის გავლენა ევროპაზე. . .	50
VII.	—ომის სადღეგრძელო	68
VIII.	—ქართული ხასიათი რუსულ წარმოდგენაში	97
IX.	—ჩემ მკითხველს	113
X.	—ნიკო ინაშვილის სიკვდილზე.	127
XI.	—ბავშვების მოკლა მადგას- კარზე	139
XII.	—ცოლ-ქმრობის ვაჭრობა . . .	189
XIII.	—ფელტონისტი გოდება	203

მინდოდა ბევრი რამ მეთქვა მკით-
სკელისთვის ჩემი ქართული ნაწერის
გადმობეჭდვის დასაწყისში. მაგრამ სა-
თქმელის დასამტკიცებლათ იმ სა-
წერების სსეებსა დაძვირდებოდა, რა-
მელნიც შეძლებ წიგნებში უნდა შევიდნენ.
ამ მიზეზით ჯერ თვითონ ნაწერების
დაბეჭდვა ვამჯობინე, და მერმე მათი დე-
და-ახრის, მათი სასოგადო მიმართულე-
ბის ასსნა.

მთელი კრება ათ თუ თორმეტ წიგნს
შეადგენს. ჯერ ერთიასათ გადმობეჭდე-
ბა იუკატონები, მერე — კრიტიკული ან
პოლემიკური ნაწერი, და ბოლოს — ჰუმ-
ანიტისტიკა.

უბეტესი საწილი ჩემი საწერისა და-
საწეისში საკუწ-საკუწათ დამსხინჯებული
იბეჭდებოდა. ჩემთვის, რასაკვირველია,
სასურველი იქნებოდა მათი გადმობეჭდვა
თავდაპირველი სისრულით. მაგრამ ჩემს,
მაშინ, არც დედანს ვინახდით, არც კორ-
რექტურას. ამის გამო სისრულეს თავი
უხდა დავახებოთ.

გადმობეჭდვის დროს საწერის აზრს ხელ-
უსლუბლათ კტოვებ, ისე, როგორც თავ-
დაპირველათ დამიწერია. ენას კი ზოგ-
ადაცაა შალაშინი გაკვარნი.

ნ. ნიკოლაძე.

26 ნოემბერს 1877
თფილისი.

რასაც დასთეს — იმას მოგვი!

(ჭანტაზია)

15 მაისს 1870.

ამ უკანასკნელი ორი კვირის განმელობაში ერთ ნაბიჯს ვერ გადადგამდა ქალაქში კაცი, ისე, რომ ერთ და იმავე საგანზე — „ოჯახის სიწმინდეზე“ — არ გაეგონა ლაპარაკი. მინიცობაა, ერთი ღერი სანთლის ყიდვა რომ დასჭირებოდა კაცს, მედუქნე საყიდ სანთელს ქალაქში უიმისოთ არ გაუხვევდა, რომ არ ეთქვა.:

— მამავ, ამისთანა ხათაბალა გინახავს: ჰამ ცოლიც... კაცს წაგერთოს, და უენ თითონვე დანაშაული გამოდირდე!..

ვისთანმე ძლიერ საჭირო საქმე რომ გქონოდა; და საკუთრათ ამის-

თვის მისულიყავით, თქვენ საქმეს იქით მიაგდებდა, და უსათუოთ ცოლ-ქრმოზაზე ლაპარაკს ჩამოგიგდებდათ, ამ სიტყვებით:

— ქაცმა ცოლი... წაგართოს, და შენვე გსჯიდენ, გკარგვიდენ, ვა, ეს რა ცეცხლია!...

ქადრილის თამაშში, ან იარალაშში, ქალისთვის ტაროსის მყუდროებაზე ლაპარაკი რომ დაგეწყუოთ, ის უწინდელივით კი არ გიპასუხებდათ:

— „ღიახ, დღეს უცხო დარი გახლავს.“

არა, ის დალონებული, შეშინებული ხმით შემოგჩივლებდა:

— თქვენმა სიცოცხლემ. ეს საშინელება რამეა!...

ასე გასინჯეთ, იმდღეს, როცა შაეტონში ეჯდებოდი, იმერელმა მეფაიტონემ ის კი არ მკითხა საით მიბრძანებთო, — ცხენებს გამწარებუ-

ლათ შოლტი გადაჰკრა, მძიმეთ ამ-
ოიოხრა, მობრუნდა ჩემკენ და დამ-
წვარი გულით მითხრა:

— წეპილწა, ბატონო ქვეყანა,
სუნთლათ წეპილწა...

თქვენი მტერი იყოს, რაც მე ამ-
ნაირმა ლაპარაკმა თავი მომაბეზრა:
კაცს სულ ერთნაირი ლაპარაკით
თავის ტვინი წაღებულნი ჰქონდეს. და
ის კი არ იცოდეს, თუ რაზედ არის
მუსაიფი, — მეტი უბედურება ხო აღ-
არ იქნება!

ხანდისხან, ისეთ ნაირ მდგომარე-
ობაში ჩაუყენებდნენ ამ უცოდინა-
რობას, რომ ტანზე ერთი ჩაფი ოფ-
ლი გარდამსხმია. მრთ ალაგას, შე-
სვლის უწინ, მომაძახეს: „თქვენც
ხომ იმ აზრისა ხართ, რომ ოჯახი
წმინდათ დაცული უნდა იყოსო?“

ჩემდა საუბედუროთ, თავის მო-
წონება მოვიწოდო, და წამოვროშე:
„ღიახ, ღიახ, ოჯახი კაცისთვის ტაძა-

რი არის მეთქი.“ უნდა გენახათ, ამ სიტყვებზე რა ნაირათ დააღეს პირი ჩემმა მოსაუბრებმა!.. სახლის პატრონი ერთ ხანს გაჩუმებული იჯდა, მაგრამ, რაკი შენძენა, რომ ჩემი სიტყვა სტუმრების საწყენათ დარჩა, ადგა, მკლავში ხელი გამიყარა, კუთხისაკენ გაძასეირნა, და ყურში ჩამიჩურჩულა:

— შე რა თქვი, შე ოხერო? შენ იმას გეუბნებოდენ, რომ ოჯახი დაცული უნდა იყოსო, შენ კი როშავ, საყოველთაოთ კარდაღებული უნდა იქნესო!

მაშინ რომ ენა ჩავიკენიტე, დღემდინაც დასისხლიანებული მაქვს, ღმერთს გეფიცებით. — **მკ**, მჭეერმეტყველებავ, რამდენი კაცი უღთოთ გიწვალეხია!..

მას აქეთ თავი ვერსად გამომიყვია შიშით, რომ აი, ეს არის, ოჯახზე ლაპარაკს დაიწყებენ მეთქი.

ერთ ხანს ანაირი მუსაიფის მიზები მინდოდა გამოძებნა, მაგრამ მთასა და ბარს მოვედე, და მაინც ვერა ვიპოვე. მერე მინდოდა იმისთანა პასუხები დამეძახებინა, რომ არც აზრი რამ ჰქონოდათ, არც მნიშვნელობა, და თან მსმენლისთვის კი თავბრუ დაეხვიათ.

ზამოვდებნე ამ ნაირი ფრაზებიც, შაგალითად: „ოჯახი არის ლაპარაკი, რომელიც კაცს სიცოცხლის გზას უნათებს,“ ან „ოჯახი კერაა, რომელიც დაღალულ კაცს ათბობს და ღონეს აძლევს.“ მაგრამ, როცა ერთ ამ საგანზე ლაპარაკი ჩამოვარდა, ჩემი ფრაზების გამოთქმა სირცხვილით ველარც კი გავბედე. — შაი, თუ ვინმემ თუთიყუში დამიძახოს მეთქი.. ამის შემდეგ რაღა უნდა მექნა? ისევ შინ უნდა დამჯდარვიყავი და საზოგადოებისთვის თავი დამენებებინა. მეც ასე მოვიქეცი.

სწორეთ სამი დღე ქუჩაში თავი არ გამამეყო, როცა „ღროებას“ თავის ქუთაისელი კორრესპონდენტის წიგნი მოუვიდა („ღროება, 1870, № 18), რომელშიაც ეწერა: შესანიშნავი არ არის განა ის გარემოება, რომ ამ მოკლე ხანში სამ ქმარს გაექცნენ თავიანთი კანონიერი ცოლები და სხვებს წაჰყვნენ? შესანიშნავი არ არის ის გარემოება, რომ სამი ქმარი დარჩა ხელ ცარიელი?“

ეს ამბავი რომ წავიკითხე, არხიმედივით დავიღრიალე: გავიგე მეთქი. თურმე აქაური მუსაიფობის საგანი ეს ყოფილა!..

„ქმრებს კანონიერი ცოლები გაექცნო,“ თურმე ამ ამბავს შეუძრავს ჩვენი საზოგადოება, თურმე ამას შეუწუხებია და შეუშინებია ჩვენი მხდალი ვაჟკაცები და დარდიმანდი ქალები!

როცა რამე მაწუხებს და თავის დამშვიდება მიძნელდება, ერთ მშვენიერ, გამოცდილ საშუალებას ვხმარობ, რომელიც იმ წამშივე სევდას მიკლავს და მხიარულ ქეიფზე მაყვამებს. თუ ძალიან დამიძაღლებ, მკითხველო, გასწავლი ამ საშუალებას, იქნება—დღეს არ იყო, ხვალ—მისი ხმარება შენც დაგჭირდეს.

როცა საქმე გაჭირდეს, ან ცუდი ამბავი რამ შეიტყო, მაშინვე თავში ეს აზრი გაივლი: “უარესიც შეიძლებაოდა თქო.” რაკი ამ აზრს გაიხსენებ, დარწმუნებული იყავი, რომ სევდა ველარას დაგაკლებს.

მაგალითათ, — ეთქვათ, ჩვენ საზოგადოებას, იმ სამწუხარო ამბის შეტყობის დროს, ან ასე რომ ეფიქრა: „ქმრებს კანონიერი ცოლები გაქცევიათ; ეს ცუდი საქმეა. მაგრამ შეიძლებაოდა, რომ ცოლებს

კანონიერი ქმრები გარეთ გამოერეკათ, — და ეს უარესი იქნებოდა,“ — ამის შემდეგ ცოლების გაქცევის ამბავი ასე როდილა ვისმეს შეაწუხებდა.

მართლაც, ხომ შესაძლებელი საქმეა, ცოლიმა რომ ქმარი გარეთ გააგდოს? შესაძლებელი კი არა, ამბობენ, ამისთანა მაგალითი კიდევ მომხდარა, თურმე, სადღაც. აბა, წარმოიდგინეთ ეხლა იმ ქმარის მდგომარეობა, რომელიც ერთ წვიმიან, ზამთრის საღამოს, თითქმის პერანგის და პერანგის ამხანაკის ამარა, ცოლს გარეთ გამოუსტუმრებია. ამასთან შედარებით — მიბრძანეთ, — რა უშავს იმ ქმარს, რომელიც ერთ მშვენიერ დილას თავის საკუთარ ლოგინში იღვიძებს, და თავის გვერდით ცოლს ვეღარ პოულობს?

მართალია, ეს უკანასკნელი მდგომარეობა

მარეობაც უსიამოვნო რამ არის, მაგრამ...

„მაგრამ რაო“? მეტყის მკითხველი.

სოლ-ქმრობისთანა, საზოგადოთ კაცისა და ქალის ერთმანერთან დამოკიდებულებითანა ახირებული საქმე ჩემ დღეში არაფერი მინახავს. როცა კაცი, ვთქვათ, ჩექმას ყიდულობს, იმას აზრშიაც არ მოხდის, მოსთხოვოს ნაყიდ საქონელს, რომ ქუდობა ან ჩოხობა გაუწიოს. თუ ნაყიდი ჩექმა ჩექმათ არგია, მყიდველი ჩექმის ხმარების დროს გამსყიდველის მამის სულს ლოცავს. სახედნი ხარი რომ იყიდოს კაცმა იმ მიზეზით კი არ დაიწუნებს, რომ საჯდომ ცხენათ არ მარგიაო: ხარმა ოღონდ იხაროს, მის პატრონს მეტი არა უნდა ჰა. აგრე ფიქრობს კაცი ყოველ გვარ საგანზე, სოლს გარდა.

საცოლო კაცი ჩვენში, როგორც სხვაგან, მდიდარ და უმეძღვე ქალს ეძებს. ქალის ამორჩევის დროს ის იმას კი არ კითხულობს, თუ ქალი რა ხასიათისაა, ან რა ჩვეულობა აქვს, ან რა იცის, რის მომხერხებელია, არა. ის კითხულობს — მზითვით რა მოზღვესო, ვინა ყავს ნათესავი და მოყვარეო, რა ნაირ შველას და დახმარებას უნდა ველოდე მის ნათესავებისგანო. ქალის ხასიათი, მზო, სილამაზე, სწავლა, გონება — ეს საგნები ვის აგონდება. საქმე მზითევია, ნათესავობაა. სილაზათე, ხასიათი, სწავლა — გინდ კარგი ჰქონდეს ქალს, გინდ ავი, სულ ერთია!

ასეა საქმე. მოდის ახალგაზდა კაცი, რომელსაც ქალი ჯერ იქნება თვალითაც არ უნახავს, და ეუბნება ქალის დედ-მამას: მე ესა და ეს კაცი გახლავარ, ამოდენა მამული მაქვს. ადგილიც კარგი მიკაევია; გვარა-

დაც რიგიანი ვარ, — ერთი სიტყვით კოტრი ვაჭაროვით თავს იქებს, და ბოლოს ამბობს: თქვენი ქალი მომეცით, თან შესაფერი მზითევიც. — ჩინებულათ დავარჩენ იმას და ჩემ ოჯახსაცო.

მოხდება ვაჭრობა — სიმამრი მზითვის დაკლებას ცდილობს; სიძე, რასაკვირველია, მომატებას. ბოლოს საქმე რიგდება. ახალგაზდებს დიდი ამბით ჯვარს სწყერენ და ისტუმრებენ...

მხლა ეს მიბრძანეთ, ახალგაზდა ქმარს რა ხმა აქვს ამოსაღები, თუ მისი ცოლი უხეირო და უყოფაქცეო დიაცი გამოდგა. ან და რა პირით უნდა მოსთხოვოს ცოლს სიყვარული და ერთგულება? საცოლოს არჩევის დროს, ის სიმდიდრეს და შემძლე ნათესავეებს ეძებდა; — ჯვრის დაწყერის შემდგომ კი სიყვარული და

ქკუა გახსენებია ყმაწვილს... აფერუმ!

ერთობ გასქელებული შუბლის კანი უნდა ჰქონდეს იმ ქმარს, რომელიც ამ ნაირათ ანარჩევ ცოლს სიყვარულს ან ერთგულებას მოსთხოვს. ერთიც ვნახოთ, ცოლმა უპასუხა:

— ძაცო ნამუსიც კარგი საქონელია! მე ხომ არ მოგწონებივარ, ჩემი მზითევი მოგეწონა; ჩემთან ხომ არ გქონია საქმე, — ჩემი მზითვის პატრონთან გქონდა. შენ მის მოწონებას, მის დათანხმებას და შოვნას ცდილობდი, და არა ჩემსას. მხლა ეს ჩემი მზითევი ხომ მიგიღია, ჩემთან რალა ხელი გაქვს?

რა უნდა უთხრას მაშინ ქმარმა? ამისთანა მდგომარეობაში ის დგება და ამბობს; „ცოლ-ქმრობა კაცის სიცოცხლის განმანათებელი ღამპარიაო!“

„კოლქრობა კაცის სიცოცხლის განმანათებელი ლამპარია?“

თუ ასეა, მართო დღეს უნდა გაახსენდეს კაცს ლამპრობა? — თუ კაცი სიცოცხლის გასანათებელ ლამპარს ეძებდა, რაღა ეშმაკათ. ცდილობდა, რომ ლამპარი მაინცა და მაინც შავი ან თეთრი ფულით ყოფილიყო გატენილი, და თავისი უმთავრესი ყურადღება რატომ იმაზე არ მიაქცია, რომ ლამპარს სანთელი, ან ჭრაქი, თავის ალაგას ჰქონოდა?

„ლამპარი,“ ჩემო ბატონებო, ძალიან ნაზი საქონელი გახლავს. ის ძლიერ ოსტატურ ხელობას, მოვლას და შენახვას თხოულობს. თუ გინდათ, რომ ის დიდხანს და ბრწყინვალეთ გინათებდეს, გამოახილეთ თვალი და ეცადეთ, რომ გამკეთებელმა და მომვლელმა ლამპარი თავიდანვე არ წაახდინოს, და წვერულვაშიანი ბაუ-

შვების სათამაშოთ არ გახადოს. თორემ, როცა კრაქის დასადგამი ალაგი ლამპარს გავარდნილი ექნება, გვერდები ჩაქყლეთილი და შუშები დამსხვრეული. მაშინ, ბევრიც რომ იწვალეთ, ვერაურათ გამოიყენებთ: რამდენჯერაც უნდა ჩაანთოთ შიგ სანთელი, ან ქვეშ გავარდება, ან ათას მხრიდამ გამკვრელ, გამოკვრელ ქარს ველარ გაუძლებს და დაივსება.

—
 აქამდი, მკითხველო, მე ცოლგაქცეულ ქმრებზე გემუსაიფებოდი მოდი, ეხლა, ორიოდე სიტყვა რმ ქმრებზედაც ვთქვათ, რომელთაც, მათდასაუბედუროთ, ცოლები არ სცილდებიან.

ზოგიერთ ყმაწვილებს წელან აწერილ ნაირათ შეურთავთ რამდენიმე ათასი თუმანი, და თან მახინჯი ცოლებიც წამოუყვანიათ. უშრომით

ნაშოვარ ფულოს, რასაკვირველია ჯიბეში ან ყუთში დარჩენა ეძნელება. ამის გამო ამ ყმაწვილების მზითვიც მალე გაიფლანგა, ბანქოში ვარ, თუ ცხენებში, ან ქალებში, — სულ ერთია. და ერთ მშვენიერ დილას ჩვენ ახალგაზდას ხელში მახინჯი ცოლი და გახერეტილი ჯიბე შერჩენია!

როცა ამგვარი ყმაწვილების წინ გაქცეულ ცოლებზე ჩამოვარდება ლაპარაკი, უნდა გაიგონოთ მაშინ, რა ოხვრა ამოდის იმათი გულიდამ და დაინახოთ, რა სიხარბე გამოფლავის იმათი თვალებიდამ! — „ღმერთო! ფიქრობენ, ერთი იმ დღეს მაღირსე, ჩემი ცოლიც ვისმეს მოეტაცოს, თუ მაინცა და მაინც მისი სიკვდილის ღირსს არ გამხდო!...“

და რაც მათ გულში გრძნობა და სიმხურვალე ჩარჩენილა ყმაწვი-

ლობილამ, სულ ერთიანათ ამ ოხვ-
რაში ამოდის.

ამბობენ, ვითომ ერთ ამ ყმაწვილ-
თაგანს იმ დღეს კიდევაც ეთქვას,
მის წინ რომ გაქცეულ ცოლებზე
ლაპარაკობდენ: — უბედურს კაცს ცხე-
ნი გაექცევა, და ბედნიერს ცოლიო!

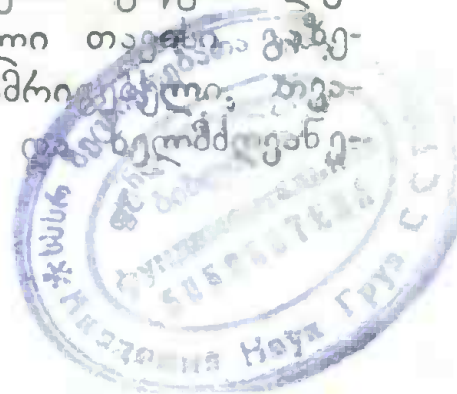
მაგრამ დაილოცა ღვთის სამარ-
თალი! აგრე სჩანს, რომ მზითვით
დახარბებულ ქმრებს, ვისაც ლამაზი
და უნოიანი ცოლი შეხვედრია,
იმას ცოლი თითქმის მეორე დღეს-
ვე ექცევა; და ვისაც მახინჯი, ბაი-
ყუში რგებია, იმან ცოლი ამ სო-
ფელში კი არა, მგონია საიქიოსაც
თავიდან ველარ მოიშოროს.

რედაქციისაგან

30 მაისს 1870.

იმ ქვეყნებში, საცა გაზეთებს მარტო სტოლის გასამშვენირებლათ კი არა, საკითხავათ იბარებენ (რალა ლაპარაკი უნდა, რომ ეს ჩვენ სამშობლოზე არ ითქმის, ამიტომ რომ ჩვენში გაზეთებს სტოლის სიშნოსთვისაც იშვიათათ იწერენ), მკითხველებს ერთი უცხო ჩვეულება აქვთ. ყოველთვის, როცა ისინი გაზეთში ან მოსაწონს, ან საძრახ რასმე შენიშნავენ, მაშინვე ხელში საწერ-კალამს და ქალაღს იღებენ და რედაქტორს ქების ან სამღურაფის წიგნს სწერენ. იქაურ მკითხველებსა და გაზეთებს შუა ისეთი გაწყობილებაა, რომ მკითხველი თავის გაზეთის მეგობარი, დამრიგებელი, ზელოსის ამხილველი და ხელმძღვანელი

1221

ლია. ნაკლებათ გასაკვირველი არც ის არის, რომ მკითხველი ყველაფერს, რისიც შეტყობა კი დასჭირდება, გაზეთში ეძებს და ძლიერ ხშირათ კიდევაც სთხოვს რედაქციას, ამიხსენით ესა და ეს საგანი რა არის, კარგია თუ, ავიო.

რა გინდ სუსტი და უსაფუძვლო იყო ამ გვარი შენიშვნები, იმათ ერთი ღირსება მაინც აქვთ: რედაქცია ამ წაირი წიგნების შემწეობით, მკითხველი საზოგადოების საჭიროებას ტყობილობს და მის აზრს გაიცნობს; მაშასადამე მკითხველების სასარგებლოთ და საკმაყოფილოთ გაზეთის წაყვანა მას უფრო უადვილდება.

რასაკვირველია, ჩვენში ამ გვარი წყობილება უჩვევია ჯერ. მაგრამ ხანდის-ხან (მართალია, ძლიერ იშვიათათ), ზოგიერთი მეგობრები ჩვენ გაზეთზე თავიანთ აზრს გვწერენ, ან გვეუბნებიან. თუმცა მკითხველების შენიშვნის ბეჭდვა არც სხვაგან

არის მიღებული—რადგან ეს შენიშვნები საბეჭდავთ კი არა, რედაქციის ყურადღების მისაქცევათ იგზავნებიან, — ჩვენ დღეს დიდი სიამოვნებით ვაძლევთ ალაგს შემდეგ წიგნს, რომელიც ჩვენთვის ერთ მკითხველს მეცხრამეტე ნომერში დაბეჭდილი ფელტონის წაკითხვის შემდგომ მოუწერია.

„პატივცემულო „დროების“ დროებითო რედაქტორო!

„თქვენი გაზეთის მეცხრამეტე ნომერში უფ. სკანდელი დონკიხოტურათ ებრძვის მზითვიან ქალის შერთვას, და წინდაუხედავთ ხარხარებს იმ საბრალო პირებზე, ვისიც შუბლი ცოლებს ჯლიანი რქებით შეუმკიათ.—ნება მომეცით შეგნიშნოთ, თუ რა ნაირათ სცდება ამ შემთხვევაში უფ. სკანდალი, და რამოდნათ უსაფუძვლოა მისი აზრი და სტატია.

„უფ. სკანდელის აზრით, ჩვენში

ცოლის შერთვის დროს, ქალის ხასიათი, შნო, სილამაზე, სწავლა, გონება არავის აგონდება. შევლა მხოლოდ იმაზე ფიქრობს, რაც შეიძლება მეტი მზითვი ავიღო და უფრო შემძლე გვარს დავემოყვრო. ეს მართალია, მაგრამ გავშინჯოთ კარგათ, რითია უგუნური ამ ნაირი მოქმედება?

„ჩვენში ქალებს ყველას ერთნაირათ ზდიან. რაგინდ დიდი განსხვავება იყოს ორი ოჯახის შეძლებაში და მდგომარეობაში, ამ ოჯახების ქალები ერთ და იმავე ნაირათ არიან გაზდილნი, ერთ და იმავე ნაირათ ცხოვრობენ და დროს ატარებენ. მათი ყოფა ქცევიდამ, ტანისამოსიდამ, ან აზრებიდამ თქვენ ვერაფრის ნაირათ ვერ მიხვდებით, რომ ერთი— მილიონის პატრონის დედის-ერთაა— და მეორე კი— ექვსას მანეთიანი ჩინოვნიკის მეექვსე ან მეშვიდე ქალია.

„სხვა ქვეყნებში, გამიგონია, ისე ცხოვრობენ თურმე, რომ ყოველი კაცი თავის შვილებს თავის შეძლების და-გვართ ზდის. მილიონის პატრონზე ნაკლები ფულის ხარჯვა და პრანჭიობა სირცხვილათ არა ვის მიაჩნია. სასირცხო საქმეთ იქ, თურმე, ის მიაჩნიათ, კაცი რომ თავის შეძლებას არ იხსენებს და მის დაუხვედველათ ცხოვრობს.

„იქ, თურმე, ქალებს რამე ხელობას ასწავლიან და ხშირათ ისე ამზადებენ, რომ საკუთარი შრომით პატიოსნათ თავის შენახვა შეეძლოთ. შრომა იქ სასირცხოთ არა ვის მიაჩნია, და ყველაზე უფრო თავის საქები სიტყვები, ქალის პირში, აი ეს არის, თურმე: „მე სხვისი წყალობით კი არა, ჩემი საკუთარი შრომით თავს ვირჩენო!“ უშრომო ცხოვრობისთვის იქ მარტო იმ პირებს ამზადებენ, ვისაც მამა-პაპური

სიმდიდრე და შეძლება მუდამ ქეთის ნებას აძლევს...

„ამ ნაირ ქვეყანაში კაცმა, რასაკვირველია, ისე უნდა ამოიჩიოს ქალი, როგორც უფ, სკანდელი ამბობს, ესე იგი დახედოს მის ხასიათს და სწავლას. — მაგრამ, ეს მიბრძანეთ, ჩვენში რა ხერი გამოვა, თუ გნებავთ, ძლიერ გულმოდგინეთაც რომ მივაჩერდეთ ამ საგნებს?“

„რა გინდ თვალ გამოხელილი ვშინჯავდეთ ჩვენებური ქალების სწავლას და ხასიათს, — ყოველგან ერთ და იმავე სიტყვას გავიგონებთ; ერთ და იმავე ნაირ მოქმედებას დავინახავთ. ჩვენში კაცისთვის საკმაოა მხოლოდ რომ ერთი ქალის ჭკუა და ხასიათი გაიცნოს: იმას დარწმუნებით შეუძლია თქვას, რომ ჩვენებური ქალების უმთავრესი ნაწილი კარგათ გამიცენიაო.“

„თუ ასეა-და, თუ ყველა ქალი ჩვენში ერთ კალაპოტზეა ჩამოსხმუ-

ლი, თუ ყველა ერთ ნაირათ უსაქ-
მოთ, გულხელ-დაკრეფილი შინ უნ-
და გვიჯდეს, თუ ყველაზე ერთ ნა-
ირათ ჯიბის დაუკითხავათ უნდა
ვიხარჯოდეთ; თუ ყველა ერთ და
იმავე ნაირათ გვასიამოვნებს დღე-
ში ორ-სამ წუთს, და დანარჩენი ხა-
ნის განმავლობაში თავს მოგვაბეზ-
რებს, — გიჟობა არ არი, მაინცა და
მაინც იმისთანა ქალი ავარჩიოთ,
რომელსაც თან გროში არ გამოზ-
დევს და ის ქალი კი დავიწუნოთ,
რომლის მზითვი ერთ-ორ წელიწადს
მაინც ეყოფა კაცს ცოლის შესანახა-
ვათ?

„და თუ უფ. სკანდელს ჰგონია,
ვითომ მზვითვიან ქალებს უმზითვო-
ზე უფრო მეტი საფუძველი აქვთ
ქმრების შუბლის გამშვენიერებისა, —
დამიჯერეთ, თქვენი თანამშრომე-
ლი ამაშიაც სცდება. ჩვენში ყველა
ქალი ერთ ნაირათ თხოვდება.
ქმარს ყველა ისე ეძებს, როგორც

ახალგაზდა კაცი-სამსახურს. მისთვის სულ ერთია, ოლქის სასამართლოში მისცემენ თანამდებობას, თუ გიმნაზიაში, — ოღონდ ქალაქში კი იყოს და შესაფერი ჯამაგირი ეძლეოდეს. შალიც ასეა: ოღონდ კი „ქმარს ცოლის დარჩენა შეეძლოს,“ დანარჩენს არა უშავს რაო! ძარგია, თუ სულ მთლათ მახინჯი პირი სახე არ ექნა კაცს, ან ნამეტანი ბებერი არ იქნა. და თუ ესეც აუცილებელია, — რა ექნათ, — ალბათ ღეთის განგება ასე ყოფილაო.

„რა გასაკვირველი უნდა იყოს, რომ ამ ნაირათ ქმარ-შერთული ქალი — თუ გაბედა და დრო შეიმჩნია — ქმარს ხელიდგან გამოუსხლტება? ამ შემთხვევას ჩვენ დროში კაცი მუდამ უნდა ელოდეს, და დროც არის შეეჩვიოს, არ ბრაზდებოდეს. სხვა რომ არ იყოს, სირცხვილი და ლაფის დასხმაა, კაცი ქალს საქვეყნოთ ბაიყუშათ რომ

გამოყავდეს. შრანცუზულათ კარგა ლამაზათ არის ნათქვამი: „სჯობს, შინაური სარეცხი შინვე გაირეცხოსო.“

„უფ. სკანდელმა, რომელსაც ჩვენ ეს წიგნი გარდავეციოთ, დაგვიბრუნა ის შემდგომი შენიშვნით:

„მხლა ორიოდესიტყვა მეც ამომალებინეთ. მე სრულად ვეთანხმები ჩემ კრიტიკოსს, რომ ჩვენში ერთნაირათ ცუდათ ზდიან მდიდრ და ლარიბ ქალებს. მაგრამ ის კი არ მითქვამს, მაინცა და მაინც ლარიბები ამოირჩიეთ და შეირთეთ მეთქი. მე მართო ის ვთქვი, რომ ცოლის შერთვის დროს უფრო ზასიათს და ზნეს მიხედეთ, ვინემ მზითევს მეთქი.— და თუ, ეხლა, ჩემი კრიტიკოსი იტყვის, რომ ორ ბაიყუშში ფულოიანი გირჩევნოდეს უფულოსაო, ამაზედ არც მე დაუწყებ ცილობას: „კაცია და გუნება.“

ქველი გეოგრაფი ახალ კანში

(ფანტაზია)

И Маршалы зова не слышатъ:
Иные погибли въ бою,
Другіе давно измѣнили
И продали шпагу свою...

Лермонтовъ.

12 ივნისს 1870.

ხომ გაგიგონია, მკითხველო, იმ
კაცის ამბავი, ოცდა ათი წელიწადი
გამოუღვიძრათ რომ ეძინა, და გა-
ღვიძების შემდგომ ეგონა, წინდლეს
სალამოს დამეძინაო? შერთ ნამცეცი
რომ დაფიქრდე, ადვილათ წარმო-
იდგენ, რა ახირებულ და მოსაბეზ-
რებელ მდგომარეობაში ჩაყარდებო-
და ის დალოცვილი, როცა, ამო-
დენა ძილის შემდგომ, თვალს გა-
მოახელდა და უწინდელ ნაცნობებს
ხელახლავ დაინახავდა.

— ღალახვროს ღმერთმა ეშმაკი და ქაჯი, იფიქრებდა, ამ ჩემ ნაცნობებს წვერ უღვაში აგრე უცფათ რამ გაუთეთრაო? სამასკარადოთ თუ გამოწყობილან, მასკარადი დილით ვის გაუგონია: თუ არა და, რა თავი აუგდიათ, ასე უდროვოთ ბებრებათ რომ დაკაზმულან?

ბაქვსთ სიცოცხლე, ხშირათ ეს აზრი იმას თავში გაუვლიდა!

სწორეთ ამ ნაირი საქმე დამემართა, ამ სტრიქონების დამწერს. ჩემო მკითხველო. მართალია, გამოუღვიძრათ, ოცდა ათი წელიწადი კი არა, ოცდა ათი საათიც არ მძინებია, და არც ჩემ ნაცნობეს გათეთრებათ უცებ წვერ-უღვაში ან თმა. მაგრამ საქმე კი სწორეთ იმისთანა შეემთხვა, როგორიც ოცდა ათი წლის მძინარს დამართია.

სხვა და სხვა გარემოების მიზე-

ზით, ჩემი მეგობრები ექვსი წლის განმავლობაში მოშორებული მყვანდა, და იმ ნაირ ადგილს ვცხოვრობდი, სადაც მათი ამბავი ძალიან იშვიათათ მომდიოდა. მარტოობაში, მერე უცხო ქვეყანაში, კაცი გულს მეგობრების მოგონებით იყოლებს. და მარტო ერთმა ლმერთმა იცის, ზეცას, თუ რამდენჯერ მთელი დღეები გამიტარებია მეგობრების გახსენებით და მათი მომავალი ნახვის, მათთან შეყრის, ერთათ ყოფნის და შრომის წარმოდგენაში...

— „მხლა (ვფიქრობდი ჩემ უდაბნოში) ჩემი ამხანაგები უწინდელივით გულ-მხურვალეთ ცდილობენ ქვეყნის სასარგებლო და პატიოსან კაცათ გამოვიდენ, და მახლობლებს კაცური ცხოვრების მაგალითი მისცენ. მხლა ისინი უსამართლობასთან მწარე ბრძოლას მართვენ, მტარვალს თავ-გაწირულათ ებძვიან და

ძღვევა-მოსილ უსამართლო ძალას
სამარეს უთხრიან...”

ეს აზრი იყო ჩემი გამამხნეველი
და ძალის მოძველები; იმას მე ისე შე-
ვეჩვიე, რომ თითქმის წამ-და-უწუმ
თვალ-წინ ჩემი მეგობრების მხიარუ-
ლი და ამაყი სახე მიდგა: — „შემცდარი
არ ხარ ჩვენზე მაგრე რომ ფიქ-
რობო!“

ბოლოს ამისრულდა იმოდენა
ხნის გულის-წადილი: შინისკენ დაე-
ბრუნდი და ხელახლავ ვნახე ჩემი
ძვირფასი მეგობრები, ჩემი უწინდე-
ლი ამხანაგები,

მაგრამ, ვაი იმისთანა ნახვას!

შინც ბრძოლაში და ჯათაში გარ-
თული მეგულებოდა, მშვენიერ სა-
სახლებში აბრეშუმით და ხავერდით
შემკული დამხვდენ. ბარშემო, შე-
ვიწროების და ნაკლულეევანების მა-

გიერთ, ყოველნაირი სიუხვე სჩანდა. მოწინააღმდეგების ადგილას, იმათ ზოგს ცოლ-შვილი, და ზოგს მეგობრები თავს ეხვიათ. და ვინც სახითათო ბრძოლაში გაბმული მეგონა—უდარდელი გულით, ტუჩ-მოუშორებლათ, ტკბილ სიამოვნებას დაწაფებოდენ...

მათი პირი-სახის დანახვა და ჩემი გაოცება ერთი იყო. — „ჩა იქნა მათი ახალგაზღვური პირის შნო. ვფიქრობდი, სადღაა თვალების ალი, სად დაკარგვიათ სხეულის და სულის სიცხოველე, ან მარდი ვარჯიშობა? სადღაა მათი პატროსანი პირდაპირი გამოხედვა, და საიღამ გადმოდებიანთ მეღუერი, შემპარავი, თავ-ლაფდასმხული... ჩას მოუხრია მათი წელი, ჩას გაუშეშებია მათი ტვინი და სხეული? ჩას აუცეკვებია ცოდვილსავეით მათი ტყვიის-ფრათ ჩაცივებული თვალები? ჩას უქნია ეს, ღმერთო, ჩემო ჩას!“

ეს გარეგანი ცვლილება სულ ერთიანათ დამაფიწყდა, როცა შინაგანს, ცოტათი არ იყო, თვალი მოვკარი. — ჩის თავის გაწირვა, სადაური მაგალითი,“ მიამბობდა მათი შოთა ქცევა: „კაცს ცხოვრება უნდა ქვეყანაზე, ჭამა, სმა. მაშასადამე ის ფრთხილათ უნდა ეპყრობოდეს საზოგადო „შეცდომებს,“ დროებით კიდევაც უნდა ურიგდებოდეს... ჯერ საშუალება ვიშოვნოთ, წელი გაფიქროთ, და მერმე საქმეს მივსდგეთ. თორემ კედელი უშუბლით სხვას აბა ვის გაუტანია?“

ამ აზრით ისინი სიუხვეს, დიდკაცობას, უსაქმობას და სიამოვნებას შეჩვევიან, და შიგ ნიჭიც ჩაუღუპავთ და ახალგაზღობაც.

ძაი ხანია შენიშნული, რომ კაცის ცხოვრებას, ხასიათს და მდგომარეობას მარტო ნიადაგი ბრძოლა და

მოძრაობა აუმჯობესებსო: კაცი რომ შინ ფეხ-მოკეცილი და გულ-ხელ-დაკრეფილი დაჯდება, ჭამისა და ძილის მეტზე აღარაფერზე იზრუნებს, რა გასაკვირველია, მის სულსა და ხორცს ძალა თან და თან შემოაკლდება, და ბოლოს სრულიადაც შემოელევა? ეს ბუნების კანონი გახლავს. გასაკვირველი აქ არა არის რა, იმის მეტი, რომ თვითონ ამ კაცებს ამისთანა ცხადი რამ ჯერ კიდევ აზრში არ შესვლიათ.

ნაკლებათ გასაკვირველი არც ის არის, კბილებს კაცი იმ აზრით რომ ითხრიდეს, გავყიდი, მათი ფასით კაკალს ვიყიდი და შევჭამო და თან ეს საქმე თვითონ იმას და მთელ საზოგადოებასაც ჭკუიან და საქებ საქციელათ მიაჩნდეს...

მაგრამ ამ ქვეყანაში კაცს არაფერი არ უნდა გაუკვირდეს: — ყვე-

ლაფერს თავის მიზეზი და საფუძველი აქვს. შინდ რს ავიღოთ, რომ ჩემი ამხანაგები უწინ იმას ყვიროდენ, ეხლანდელთ წესებში ქვა ქვაზე არ უნდა დავტოვოთო, და დღეს კო ქადაგობენ — ერთი-ნამცეცა კენჭის მოშორებაც ქვით ჩასაქოლაფი საქმეაო. ამ უშეფლებელ წინააღმდეგობასაც აქვს თავისი მიზეზი, ჩემო კეთილო მკითხველო, მერე როგორი, რომ იცოდეს...

იყო დრო, როცა საზოგადოების თვალშიაც რაღაც ნაპერწკალი ელვარებდა. მაშინ ეს ნაპერწკალი ალათ გადიქცა ახალგაზდობის თვალში და სხეულში; ახალგაზდა ქალების თვალებში, ხომ სულ საკირე აინთო... მხლა ერთი ეს მიბრძანეთ: ჩემ მეგობრებს როგორ არ უნდა გაეზებირებიათ ზოგიერთი ლამაზ-ლამაზი ადმტაცი, ლიბერალური სიტყვები, ის სიტყვები, რომლის

გამომთქმელს თითქმის მთელი საზოგადოება ქოჩორზე ხელს უსვამდა, და ელვით ანთებული ქალები ნაზილიმილით აჯილდოვებდენ? როგორ არ გაემეორებიათ იმათ ის დარდიმანდული და შეუპოვარი აზრები, რომელთაც ხშირათ ამ ქალების კოკობი ტუჩები გამოთქვამდენ? მას აქეთ გარემოება შეიცვალა. მაჰქრა საზოგადო აღტაცება. მამარჯვების იმედი დაიკარგა; და „გონიერებამ“ გრძნობა დაიმორჩილა... საზოგადოების და ახალგაზდობის თვალეში ნაპერწკალის მაგიერათ სხვა რამე გამოელვარებს, და ეს ახალი ელვარება ოქროსა და ვერცხლის დახარბებას ჩამოგავს. ახალგაზდა ქალები თავიანთი აღერსით დღეს—ლიბერალურ აზრებს, ყოფაქცევას და თავის-გაწირვას კი არა,—უხვი და ნეტარი ცხოვრების დამპირებელს აჯილდოვებენ, დღეს იმ სიტყვების გულისთვის, რომლისთვისაც უწინ

კაცს ქოჩორზე ხელს უსვამდენ, ეხლა გამწარებულათ ყურს უსრესენ, ისე მაგრათ, რომ ხან ყური აგჯება კაცს და ხან ისეც რაზედაც ყური აქვს გამობმული. მოდი და ნუ მოერიდება, ნუ შეურიგდება კაცი ამ ნაირ მდგომარეობას, ამ საზოგადო „რეაქციას.“

— „ან რა გასაჭირი გვადგია, ვითომ, რომ მაინცა და მაინც ეხლა ვიდავოთ, ჩვენი ყურების დაუზოგველათო, ფიქრობს დღეს დაშინებული ლიბერალი.—მოვიცადოთ, გარემოება ხელ-ახლავე იცვლება, და როცა, ყურის მოგლეჯის მაგიერ, ხელმეორეთ ქოჩორზე ხელის დასმას შემოიღებენ, მაშინ ჩვენ შეუპოვრათ გამოვალთ ასპარეზზე, და პირდაპირ გამოეთქვამთ ჩვენ აზრს. მანამდის კი იმან იმოქმედოს და იდავოს, ვისაც თაფი მოძულეებული აქვს და ყურები არ ეზოგება!“

უგნური ანგარიში როდია ეს, თუმც ნამეტნათ ახალი კი არაა. ხშირათ მინახავს, უშველებელი ხის წვერზე მებაღე გასულიყოს, და, ერთ-ნამცეცა შტოზე შემდგარი, ხილს რეკდეს. რათ გადიოდა ის სულებლი, ან თავს სასიკვდილოთ რათ იმეტებდა?... ხის ძირში მასზე უფრო „გონიერი“ ოთხფეხი გაჭირვებით ჩამონარეკ ხილს გულ-მოდგინეთ და შეუპოვრათ სჭამდა, და თან უღარ-დელათაც ხრუტუნობდა...

მაგრამ, ხანდისხან, სიამოვნებაში კისრამდი ჩაფლულ კაცსაც ერთი უცნაური ოცნება სიზმარსავეით თვალწინ უდგება და მყუდროებას უტეხს. ამ ოცნებას ის „ბავშური აზრები“ და „ალთქმები“ შეადგენენ რომელნიც, სიყმაწვილის დროს, წინ დაუხედავათ წამოუროშავს მის ალტაცებულ ენას. — მართალია, მაშინ კაცი შებრალების ღიმილით ამბობს

„ეს რა ბავშური აზრები მომაგონდაო.“ და მათი თავი დამ მოშორებას ცდილობს. მაგრამ,—

Если вы ребячий бредъ,
Обвты-юношескихъ лѣтъ,
Зачѣмъ же вамъ забвѣны нѣтъ,
И вами вызванный упрекъ
Такъ сокрушительно жестокъ!

მს უცნაური ოცნება, ეს გრძნობა საფლავშიაც ააკანკალებს ამ დამშვიდებული და კან-შეეცლილი ყმაწვილების ძელებს. მოდი ეხლა, და „ბავშური ალთქმები“ დაუძახე შენ, ამისთანა უკვდავ გრძნობას!

მხლა შენ მახსენდები, ჩემო საყვარელო ბეჟან, შენ, რომელმაც მთელი შენი სიცოცხლე, ბედნიერება, მომავალი და ოჯახი შენ „ალთქმებს“ შესწირე; შენ, რომელსაც სიცოცხლეში საკუთარი სიკეთე და სარგებლობა არც მოგინდომებია, არც გიძებნია... თუ მაქედამ გად-

მოხედვა და ჩვენი ყოფაქცევა და
ნახვა შევიძლია, რა ცეცხლი უნდა
მოგედოს გულზე, როცა შენ მეგობ-
რებს და ამხანაგებს გაარჩევ, და
რა ნაირათ უნდა აგეწვას ის ხელის
გული, რომელსაც სიცოცხლეში ამ
ამხანაგებს აძლევდი!...

ატტილის საქმე

(ორი ცოლის შერთვა)

26 ივნისს 1870.

შარშან ოქტომბერში, ნიენი-ნოვგოროდის ოლქის სასამართლომ ღირსების ახდა და ციმბირში დასახლება გადაუწყვიტა ერთ ახალგაზდა კაცს, სახელათ ატტილს, რომელსაც პირველი ცოლის სიცოცხლეში მეორე ცოლის შერთვას აბრალებდენ.

ატტილი მდიდარი და დიდი-კაცის უკანონო შვილია. მამა მისმა ეს სახელი გამოუგონა, დიდ-კაცურათ გააზღვეინა, და თავის სიკვდილის შემდეგ კაი ძალი ფულიც დაუტოვა.. ახალგაზდა კაცმა ერთი მშვენიერი ქალი მოიწონა, ცოლათ შეირთო და ახალ ნაქორწილევს ცოლიანათ საქეიფო მგზავრობა და-

იწყო. ახალ ცოლ-ქმარს არც ქენიფი ეზარებოდა, არც ფულის ფანტვა. მათი ცხოვრება ტკბილათ მიფრიალებდა; მახთან ატტილის მამის დანატოვარი ფულებიც. ცოლ-ქმარს ერთმანერთის სიყვარული ისე აბედნიერებდა, რომ ფულის ანგარიში, ჯიბის დაცარიელებამდი, აზრშიაც არ მოსვლიათ. თუ გინდა ქმარს ჯიბის მდგომარეობა კიდევ გახსენებოდა, როგორ უნდა დაეკავებია რამე საყვარელი ცოლისთვის, რომელიც სიყმაწვილიდამ ყოველი თავისი სურვილის ასრულებას იმ რიგათ შეჩვეული იყო, რომ ერთი ნამცეცა უარის თქმაზე შავი ღრუბელივით იღუბებოდა? ჯიბე კი არა, მთელი ქვეყანა შავ წყალს წაუღია, ოღონდ კი საყვარლის შუბლი მწყრაღათ არ შეიღუშოსო, ფიქრობდა ატტილი, და მამის სკივრს უღარდღღათ აცარიელებდა.

სკიერი მალე დაიწალა. მოლქმრას შაეი დღე მიადგა: — უსაქმო-
ბა, უფულობა, მობეზრება და, მა-
შასადამე, გაჭირვებაც. ნაზათ გამოზ-
დილმა, სიამოვნებაში გაჩეულმა
და დიდ-კაცურ უსაქმოების მოყვა-
რე ცოლმა ამოდენა განსაცდელი
ვერ აიტანა, და ერთ მშვენიერ დი-
ლას... იმან თავისი ნარნარათ შეყ-
ვარებული ქმარი მიატოვა, სხვებ-
თან სიამოვნების და უღარდელი,
უზრუნველი ცხოვრების საძებნე-
ლათ.

ამ გვარათ ატტილი დარჩა უგ-
როშოთ, უსაქმოთ და უცოლოთ.

მაშინ ეს ყმაწვილი, რომელიც
აქამდი უღარდელი სიამოვნების მეტს
არაფერს შეჩვეოდა, თავის საშვე-
ლათ დატრიალდა. ბევრი ჯათის,
წვალების და განსაცდელის შემდ-
გომ, როგორც იქნა, იმან ერთ
პროვინციულ თეატრში ადგილი

იშოვა, და ბოლოს მოცადინე და ნიჭიერი არტიისტის სახელი შეიძინა: პუბლიკამ ის გულწრფელათ შეიყვარა.

ამ შრომით ატტილი გვარიანი ხნის განმავლობაში თავს ირჩენდა მის ამხანაგებს შუა, როგორც ნაცნობებშიაც, მის პატიოსან შრომას და ხასიათს ყველა აღტაცებაში მოყავდა.

ვლადიმირის ქალაქში, სადაც ატტილი ერთხანს მსახურობდა, იმან, სხვა აკტიორების შუა, ერთი ახალგაზდა ქალი გაიცნო, რომელიც თავისი ჩინებული ნიჭით და საკვირველი სილამაზით ვლადიმირის თეატრს ამშვენებდა. ატტილს მალე შეუყვარდა ეს ახალგაზდა ქალი, რომელმაც ამ შემთხვევაში მაგიერობა გაუწია. მაგრამ მათ შეერთებას და ბედნიერებას ატტილის უწინდელი გვირგვინი უშლიდა

ეს ორი ახალგაზდა არტისტი ამ
 გასაქირში იყო, როცა ერთ დღეს
 ატტილს წიგნი მოუვიდა, რომელ-
 შიაც იმას აცნობებდნენ, რომ სააქა-
 ოს ნამეტანმა ნეტარებამ მისი ცო-
 ლი საიქიოს გაისტუმრაო. აღტაცე-
 ბული ატტილი, რომელიც ამ ამბავს
 აღდგომის კვერცხივით შენატრიდა
 და მოელოდა, თავის საყვარელთან
 მირბის, და იმ წამსვე ჯვარის-წე-
 რის და ახალი ოჯახობის თაუდარიგს
 იწყებს.

რასაკვირველია, დაგვირგვინებას
 დიდ-ძალი დრო არ დასჭირებია; იმავე
 ზაფხულს, მაკარიის იარმარკის დროს,
 ორივე არტისტმა უთვალავი ხალ-
 ხის თან-დასწრებით ერთმანერთზე
 ჯვარი დაიწერა,

რამდენიმე ხნის შემდგომ, მთავ-
 რობას ატტილის პირველი ცოლის-
 გან განცხადება მიუვიდა, რომელ-
 შიაც ნათქვამი იყო, რომ ატტილმა

პირველი ცოლის სიცოცხლეში მეორე შეერთო. ძანონისამებრ, ამ განცხადების მიღება, და გამოძიების დანიშვნა ერთი იყო. რაღა თქმა უნდა, რომ გამოძიებამ ატტილის დანაშაულობა ადვილათ დაამტკიცა.

გამოძიების შემდგომ საქმე სამჯავროში გადაიწია. რუსეთში, ეხლა სისხლის სამართლის გაჩენა ნაფიცი პირების ხელშია. სასამართლო იქ იმნაირივე მსაჯულებისგან შედგება, როგორც ჩვენში. მაგრამ მსაჯულებს იქ საზოგადოებაში და ხალხში ხვედრით ამორჩეული და დაფიცებული თორმეტი კაცი ესწრება. ამ თორმეტი კაცის წინ პროკურორს გამამტყუნებელი საბუთები მოჰყავს და მოსარჩლეს (ადვოკატს) — გამამართლებელი. როცა ეს ორი მხარე ბაას ათავენს, სასამართლოს თავმჯდომარე და მსაჯულები კითხვებს ადგენენ — დამნაშავე აესა და ეს

კაცი ამა და ამ დანაშაულობაში თუ არაო, სწერენ ამ კითხვებს ქალაღღზე, ნაფიც პირებს აძღვეენ და ისე ცალკე ოთახში ისტუმრებენ.

ნაფიცი პირები ერთმანერში საქმეს არჩევენ, და კითხვებზე პასუხს აძღვეენ: ან „ჰო, დანაშაულია,“ ან და „არა, არააო დანაშაული.“ — ამ პასუხს ნაფიცი პირები მსაჯულებს უბრუნებენ. მაშინ მსაჯულები სწყეეტენ, რა სასჯელი ერგება დანაშავეს, კანონით, იმ დანაშაულობისთვის, რომელშიც ის ნაფიცებმა გამტყუნეს. ეს წესი იმიტომაა შემოღებული, რომ ბრალიანი პირები თვითონ „საზოგადოების სინიღისმა“ გაასამართლოს, და არა მუღამ კანონებში გართუღმა, ხაღხისა და საზოგადოების ზნეში გაუჩუღვეღმა მსაჯულებმაო. მაგიერათ დასჯის დანიშენა, რომელიც კანონის ცოდნას თხოუღობს, მსაჯულებს აქეთ მიღღობიღი.

მს სამართლის წესის გრძელი აწერა ჩვენ იმისთვის მოვიყვანეთ, რომ უიმისოთ ატტილის შემდგომი ბედი ჩვენი მკითხველებისთვის გაუგებარი იქნებოდა. მხლა კი, იმედი გვაქს, მკითხველი დანარჩენ მოთხრობას აღვიღათ გაიგებს.

როცა ნიქნი-ნოვგოროდის სამჯაერომ ატტილის საქმე გაარჩია, ნაფიცებმა ატტილი დანაშაულათ იცენეს, და მსაჯულებმა იმას—როგორც ამ წერილის დასაწყისში ნათქვამია—ციმბირში დასახლება გარდაუწყვიტეს. მს ამბავი გაზეთებში რომ დაიბეჭდა, მთელ რუსეთში ყველამ ერთხმათ თქვა, ეს გადაწყვეტილება უსამართლობააო. მაზეთებმა მაშინვე დაამტკიცეს, უბედური ატტილი მისმა პირველმა ცოლმა გაალარბაო, და, ღარიბი უპატრონოთ მიატოვაო. მხლა, როცა ატტილმა შრომით პატიოსნათ თავის რჩენა შეიძლო და პატიოსანი

ოჯახი მისავით მშრომელ ცოლთან გაიწყო, იმათ ბედნიერება სამუდამოთ ილუპებაო. ეს ორი ჩინებული და ჰატიესაცემი ცოლქმარი უბედურდება ერთი ბედოვლათი, უსინდისო და ოჯახის-მიმტოვებელი ცოლის გულისთვისო! ეს აზრი მთელი რუსეთის განათლებულმა საზოგადოებამ გაიმეორა.

სასამართლოს გადაწყვეტილებაში რალაც შეცდომა შეპარულიყო. ამის გამო სენატმა განჩინება დაარღვია და საქმე გასასინჯველათ, კანონისამებრ, მეორე ოლქის სასამართლოს გადასცა.

მლადიმირის ოლქის სასამართლოში, 30 წარსულს მაისს, ამ საქმის ხელმეორეთ გასინჯვაზე უთვალავი ხალხის კრება დასწრებია. ნათიციების უმეტეს ნაწილს თურმე გლეხკაცობა შეადგენდა...

ატტილს მოსარჩლეთ გამოჩენილი მოსკოვეელი ადვოკატი, თავადი

ურუსოვი, ჰყოლია. საქმის განხილვის შემდეგ, ნაფიცებს თავიანთი პასუხი გამოუტანიათ: მათგან ატტილი ხელახლათ დანაშაულათ იყო ნაცნობი.

როცა სასამართლომ ეს პასუხი წაიკითხა, დამსწრე ხალხმა თურმე დიდი უკმაყოფილება გამოაცხადა, ისე რომ სასამართლოს თავმჯდომარე იძულებული ყოფილა აღელვებული ხალხი ზარის რაწკუნით გაეჩუმებია.

თავადმა ურუსოვმა მაშინ ხელახლავ სიტყვა წაროსთქვა. იმან სასამართლოს გაახსენა, რომ კანონი მსაჯულებს ნებას აძლევს წარუდგინონ თავიანთი გადაწყვეტილება ხელმწიფე იმპერატორს და დამნაშავის პატიობა სთხოვონ. მსაჯულები მოსალაპარაკებლათ გავიდნენ. აღელვებული ხალხი გულისძგერით უცდიდა მათ უკან დაბრუნებას. ბოლოს მსაჯულები გამოვიდნენ და თავმჯდომარემ გადწყვეტი-

ლება წაიკითხა: ნაფიცების პასუხის თანხმათ ატტილი ციმბირში უნდა დაისახლოდეს, ღირსების ახდით. მასთანავე, სასამართლოს დაუწესებია, ეს გადაწყვეტილება ხელმწიფე იმპერატორს წარედგინოს. ვედრებით — სრულიათ მიუტევოს ატტილს მისი დანაშაულობა და სასჯელიო.

ამ გადაწყვეტილების თანხმათ, ატტილი ტუსალობისაგან მაშინვე გაათავისუფლეს.

ამ უბრალო საქმეს შემდგომში დიდი გავლენა ექნება, როგორც ცოლ-ქმრობის საქმეზე, ისე — იმედი — იმ კანონებზე, რომლითაც ეს საქმეები იმართვიან. — ასეც რომ არ იყოს, ამ საქმეზე დაფიქრება მაინც ღირს...

ომის გავლენა ევროპაზე

17 ივლისს 1870.

რა ბედნიერი კაცები ვიქნებოდით მე და შენ, მკითხველო, ამ ფელტონის წერისა და კითხვის მაგიერ ეხლა ევროპაში რომ ვიყოთ, და თვალწინ — „ღროების“ თაბახი კი არა — იქაური ცხოვრება და იქაური საქმეები გვქონდეს... რა ცხოვრებაა, რომ იცოდე, რა საქმეები!

სამოცდა ექვსში, როცა შუაგულ მეროპას წლევანდელისთანა აყალმაყალი აუტყდა, სამზღვარს გარეთ ვიყავი. მაშინაც, წლევანდელის არ იყოს, ივლისის თვე იდგა. მე ვცხოვრებდი შენევის ტბის პირზე, თვითონ შენევაში, თავისუფალი შვეიცარიის თავისუფალ შვილებს შუა, და მათ მოქმედებას იმ ომის დროს ვაკვირებდით დაეცქერდი.

უნდა იცოდეს, მკითხველო, რომ შვეიცარია პაწაწინა ქვეყანაა, საქართველოსავით მთიულთი და მშენიერი, შიგ მხნე, პატიოსანი, გულ-კეთილი, შრომისა და განათლების მოყვარე ხალხი სცხოვრობს, რომელმაც კაი ხანია მასაქეთ იხსნა თავისი ქვეყანა უცხოეთის უღლიდამ, და თავისი სამშობლოს ველური კლდე და ორმოები მშენიერთ შემუშავებულ მამულათ გარდააქცია.

ამ ხალხს ჩინებულათ გაუწყვია თავისი საქმეები, მას აქეთ, რაც პესტრიის ხელიდამ გათავისუფლდა, ის საკუთარ ბედს თვითონვე მმართავს: გამგებლათ იმას თავისი ამორჩეული პირები ყავს, და მათზე ზედამხედველათ ამორჩეული დეპუტატები უყენია.. მაგრამ ყველაზე გასაკვირველი საქმე ისაა, რომ ამ ხალხს ჯარი როდღე ყავს.

როგორ თუ ჯარი არა ყავსო იყვირებს მკითხველი, მაშ აუხაკობა

არავის დაეშლება, და გარეგან მტერსაც გზა გახსნილი ექნებაო?

არა ჩემო მკითხველო! მართალია, შვეცარიას ჯარი არა ყავს, მაგრამ ყოველი შვეიცარიელი ახალგაზდობაში სამხედრო სამსახურს სწავლულობს. მერმე ყოველ წელს იმას ხელ-ახლავ ექვსი კვირის ვადით სამსახურში იწვევენ, სამხედრო საქმეებში გასაწაფველათ. მთავრობისგან იმას თოფ-იარაღი და, თუ სურს, სამხედრო ტანსაცმელი ან სრული გაწყობილება ეძლევა...

ეს ერთი.

მხლა მეორე. შვეცარიაში ისეთ ქალაქს ან დაბას ვერ ნახავ. — რაგინდ მცირე და დაკარგული იქნეს, — რომ შიგ ერთი უცხო ამხანაგობა არ იყოს გამართული: „თოფის მსროლველების ამხანაგობა“, „ყოველ კვირა ან უქმე დღეს, მთელი ხალხი ქალაქ გარეთ ერთ დანიშნულ მიწოდარზე გადის, სადაც ნიშანში თო-

ფის სროლა იმართება. წელიწადში ერთხელ-ორჯერ. მთელი მაზრის თოფის მსროლველები ერთად იკრიბებიან და ერთათ მართვენ თოფის სროლას. ამას გარდა, წელიწადში ერთხელ, მთელი შვეიცარიის თოფის მსროლველებიც თავს იყრიან. ეს უკანასკნელი ყრილობა რიგზე ხდება, — ხან ერთ ქალაქში, ხან მეორეში და ხან მესამეში, — აქოდ და, არც ერთ შვეიცარიელ ქალაქს გული არ დაწყდესო.

მთელი შვეიცარიიდან, და ხანდის-ხან სამზღვარ გარეთიდანაც, ამ ნაირ ამხანაგობას საჩუქრები მოსდის, — იარილი ვარ, თუ ფული, თუ ვეჯეულება, — იმ პირობით, რომ ეს საჩუქრები უმჯობეს მსროლველებს ჯილდოთ მიეცეს. ისეთი სოფელი არაა შვეიცარიაში, რომ საზოგადო ფულებიდან წელიწადში ორი-სამი თუმნის რამე მაინც საჩუქრათ არ გაუგზავნოს თავის მსროლ-

ველების კრებას. ორ და სამ იმდენს იმავე სოფლიდამ კერძო პირები გზავნიან ხოლმე.

ქრთმანერთის ჯობნის სურვილი, სახელის და ჯილდოს ძიება, რასაკვირველია, კარგ ნაყოფს მოიტანს. მართლაც, შვეიცარელები მთელ ქვეყანაში სახელგათქმული თოფის-მსროლველები არიან. ეს კიდევ არაფერი. ძარგი ისაა, რომ შვეიცარიაში ისეთი კაცი არ მოიძებნება, რომელმაც თოფის სროლა რიგიანათ არ იცოდეს.

წარმოიდგინე ეხლა, მკითხველო, ცუდი დამცველები უნდა ყავდეს შვეიცარიას, თუ კარგი: ყოველ შვეიცარიის შვილს თოფ-იარაღი შინ მზადა აექს, და ყოველმა ჩინებულათ იცის მისი ხმარება. საომრათ გამოწვევის წესი ძალიან ადვილია. შტაბი და არტილერია, რომელნიც მუდამ სამსახურში არიან, სხვა ქვეყნებისას თუ არ აჯობებენ,

უკან ხომ მაინც არ ჩამოუდგებიან...

ეს ამბავი იმიტომ მოგიყევით, რომ სამოცდა ექვსში შენევაში შვეიცარიის თოფის-მსროლველებმა თავი შეიყარეს, — და მათი ყრილობა სწორეთ იმ დროს მოხდა, როცა პრუსიას და ავსტრიას შუა გაცხარებული ომი გაიმართა.

ზაფხულში, შვეიცარია, მისი მთების გულისთვის, მთელ ევროპას სალხინო და სასეირნო ადგილათ მიაჩნია. ამას გარდა, ვინც შერმანიაში მადნის წყლებზე ზაფხულის გატარებას აპირებდა, ომის შიშით შვეიცარიისკენ გამომგზავრდა. მაშასადამე იმ წელს შვეიცარია — და განსაკუთრებით მისი უმშვენიერესი ქალაქი შენევა — სხვა და სხვა ქვეყნიდამ მოსული ხალხით სავსე იყო.

მაშინ შენევის ქუჩები, ბალები ან ყავახანები რომ გენახათ, იტყოდით, აი ეს ყოფილა ცხოვრებაო! ხალხი ჯგუფ-ჯგუფათ იდგა, იჯდა,

დადიოდა. შველას პირის სახე და თვალები ცეცხლივით ანთებული ჰქონდა, ყველა პირდაპირ გიყურებდა, გულგაშლით გელაპარაკებოდა, მისი ნაცნობი ყოფილიყავ, გინდ უცნობი. ძუჩა-ქუჩა გაზეთის გამყიდველები დაიარებოდნენ. — იმ დროს ყოველი გაზეთი დღეში სამოთხ, ხანდისხან ათიოდე დამატებასაც ბეჭდავდა, დეპეშებით და ახალი ამბებით სავსე. ზამოჩნდებოდა თუ არა სადმე გამყიდველი, მას გარშემო ხალხი შემოესეროდა და სოველ ქალაქს ხელიდამ თითქმის ძალათ ართმევდა. იწყებოდა მაშინ ახალი ამბების ხმა მალლა კითხვა, მსჯელობა, დავა. იმართებოდა გაუთავებელი ბაასი და ყაყანი. ზოგი გამხიარულებული სახით, ზოგი დანაღვლებულით (კაცს ეგონებოდა, ამათ თვალის-ჩინივით საყვარელი ვაჟი ანა და ჟამივით შეძლებული ცოლი მოკვდომიათო), ერთი მეო-

რეს კლავში ხელს უყრიდა და ისე გულწრფელათ, აღტაცებით, გრძნობით მუსაიფობდენ, თითქო პირველი შეყრა კი არ ყოფილყო. დაბადებიდამ სიცოცხლე ერთათ გაეტარებოთ.

დილის შვიდ საათზე მთელი ქალაქი შინიდამ გამოდიოდა: ყველა ახალ გამოსულ გაზეთებს მიეარდებოდა. შიგ წაიკითხავდა, ეთქვამთ, პრუსიის ჯარმა ესა და ეს ხილი, ესა და ეს რკინის გზა დაიკაფაო. ერთი ორი საათის შემდგომ მეორე ამბავი მოდიოდა: ავსტრიელებმა ამა და ამ ადგილას პრუსიის ჯარს ცხვირში ძმარი აღინესო. სოტახნის შემდგომ ხელ-ახლავ დეპეშა მოჰქროდა, პრუსიელებმა გაიმარჯვესო, და ამ ამბავს ხელმეორეთ ახალი ტელეგრაფმა არღვევდა, ერთი სიტყვით, ავსტრიის სატახტო ქალაქიდან დეპეშები და გაზეთები ტრახახობდენ — ავსტრიამ გაიმარჯვებო;

პრუსიის ქალაქილამ მოსულები ამტკიცებდნენ — პრუსიამო, და იტალიის დეპეშები — იტალიამო. ეს არეულ-დარეული ამბები კაცს დღეში ხუთჯერ გააცივებდენ და ერთი იმდენჯერვე გააცხელებდენ. ამისთანა ციებ-ცხელებაში ვიყავით ათითუთხმეტი დღის განმავლობაში, ვინემ ერთ და იმავე დროს დეპეშები არ მოვიდნენ. მენილამ იმ ამბით, რომ ავსტრიის ჯარმა დიდის წესიერებით უკან დაახიაო, და ბერლინილამ — პრუსიის ჯარმა საშინლათ დამარცხა ავსტრიისაო, რომელიც უთავბოლოთ გაიქცა და პრუსიისას თავისი არტილერია, ბაირახები, დაჭრილები და ბანაკი დაუტოვაო...

ქველასთვის ცხადი შეიქნა, რომ ავსტრია დამარცხებულაო.

სოტახნის შემდგომ ხმა გაეარდა, — საფრანგეთის მთავრობასა და პრუსიას შუა უკმაყოფილება ატყდა, და ორივე მხარე საომრათ ემ-

ზადებაო. ჩასაკვირველია, ყოველი შვეიცარელი იმწამსვე მიხვდა, პრუსსიას და საფრანგეთის შუა ომი შვეიცარიასაც ერთობ დაეტყობაო. — რადგანც ამ ორი სახელმწიფოს შუა შერიგების დროს შესაძლებელი საქმეა, რომ შვეიცარია ორივემ შუაზე გაიყოს.

უნდა გენახათ მაშინ, რა ალტაცებით, რა გაცვიფრებით ესროდნენ ნიშანს შვეიცარაელები! ბეგონებოდათ, ნიშნის მაგიერათ, პრუსსიის ან საფრანგეთის ჯარი დგასო. მოთვის დაცლის შემდგომ, მსროლველი თოფის დუმას მიწაზე ისეთი გაჯაფრებული გუნებით ახალვდა, თითქო უნდა ეთქვა—სანამ მიწაში არ ჩამაძვრენთ, ჩემ სამშობლოს არ დაგანებებთო!

როცა თოფის სროლა გათავდა და ჯილდოს დარიგება მოახლოვდა, გაიმართა მასპინძლობა. — საერთო სადილი. სუფრას გარშემო სულ ცო-

ტა, ცოტა, ექესი ათასი კაცი ისხდა, და სადილის მკამლებს გარშემო ორი იმოდენა მცქერალი ხალხი ეხვია.

როცა პირველი სადღეგრძელოს წარმოთქმის დრო მოიწია, ერთმა შვეიცარიელმა, უწინდელმა შენევის მინისტრმა, ჯემს-ჩაზიმ, აი როგორი სადღეგრძელო სთქვა:

— „ღმერთმა ადღეგრძელოს ეს ჩვენი თოფის-მსროლველების ამხანაგობა, რომელიც ჩვენი სამშობლოს თავისუფლებას და ჩვენ რესპუბლიკას სამუდამოთ დაიცავს! ღმერთმა ადღეგრძელოს ჩვენი რესპუბლიკა, ადღეგრძელოს შვეიცარია!“

ამ სიტყვების თქმა, და უშველებელი ტაშის კერის ატყდომა, „ღმერთმა ადღეგრძელოს რესპუბლიკა და შვეიცარიაო,“ ყვირილის გახშირება ერთი იყო. ეს გასაკვირველი არეულობა, რომელსაც მცქერლების თვალზე ცრემლი მოჰყავდა, სულ ცოტა, ცოტა, ნახევარზე საათი

შაინც გაგრძელდა, მიწებ მეორე დეპუტატმა მეორე სადღეგრძელო არ წამოსთქვა:

— „ღმერთმა საუკუნოთ განუსვენოს ჩვენ წინაპრებს, რომელთაც ჩვენი ქვეყნის თავისუფლებას დაუდგენიათ და ჩვენ გულში ამისთანა გრძნობა ჩაუნერგავთო!“

იმ დროს შენეაში ერთი შაქრობი ჩეხი მყავდა, რომელსაც ბრძოლა რვაში ავსტრიის მმართველობაში რევოლუციის შონაწილეობისთვის დახვრეტა გაუჩინა, და რომელიც მაშინ შვეიცარიაში გადავარდა. — როცა პრუსიის ჯარმა შიხი სამშობლო აიკლო და დაიკავა, როცა დამარცხებული ავსტრიის ჯარი ვენისკენ დაბრუნდა, ამ ჩემმა ნაცნობმა ჩეხმა მაშინვე ავსტრიისკენ გასწია: „პრუსიის ჯარის ხელბრძამ ჩეხია უნდა დაეიცვას!“

არ ვიცი, მოახერხა იმან ჩეხის დაცვა თუ არა. ეს კი ვიცი, რომ ის

გადარეულსავეთ გაფრინდა ვენის-
კენ, და მას აქეთ არც ერთ მის
ნაცნობს მისი ამბავი არ გაუგონია.
მე კი თავიდანვე იმას ვფიქრობდი,
თუ ეს კაცი პრუსსიის ტყვიას გა-
დურჩა, პესტრიის ტყვიები ხომ დამ-
სახურებული აქესთო.

თუ დასახვრეტათ დანიშნულ კაცს
გულზე ისეთი ალი ედებოდა, რომ
თავისი სასჯელი ავიწყდებოდა და
თავისივე პალაჩების დასაცველათ
მიდიოდა, შეიძლება წარმოიდგი-
ნოს კაცმა, სხვებს ტანში რანაირი
გრძნობა უნდა გაჯდომოდა!

მართლაც, იმ დროს მეროპაში
ერთი ადამიანიც არ დარჩენილა,
რომელსაც მაშინდელი ომის მიზე-
ზით გული არ ასტკივნოდეს და
ტვინი არ შესძროდეს. ბული ყვე-
ლას მხნეთ უძგერდა, ყველას ახ-
სენდებოდა თავისი მამული, მისი
სახელი და ბედნიერება, ყველას თა-
ვისი საკუთარი ბუდის და კერიის

საქმეები ცოტა ხნით მაინც აეიწყდებოდა, -- ერთი სიტყვით ყველა, რამდენიმე წუთის განმავლობაში მაინც მამულის შვილათ, კაცურ კაცათ ხდებოდა...

შინც ამისთანა მოძრაობას თავასი საკუთარი თვალით ნახავდა, ეს უსათუოთ სამუდამოთ დარწმუნდებოდა, კაცობრიობას ომი რომ არ გამოეგონა და აქამომღი არ გამოეზოგა ადამიანის ცხოვრება დაობდებოდა და კაცის ტეინს ზავსი მოეკიდებოდაო.

მართალია ზოგი ამბობს (და, გამოვტყდები, ხანდისხან მეც ამ აზრისა ვარ), ვითომ, ხალხებს შუა ომი ან ბრძოლა სწავლის და ხელოვნების ასპარეზზე უნდა იყოს გამართულიო, ვითომ ეს ახალ-ნაირი ბრძოლაც მოძრაობაში მოიყვანს კაცობრიობის ტეინს და მის ცხოვრებას გაუმჯობესებსო. მართალია ეს, მაგრამ...

მაგრამ, ჩემო მკითხველო, ეს როდის იქნება, ღმერთმა იცის! მხლა კი, ჯერჯერობით, ამისთანა უცხო დაუხისხლო ბრძოლის მაგიერობას ჩვენ ცხოვრებაში სისხლის მღვრელი ომი შერება...

„სისხლის მღვრელი ომი“ იცი რაა? ჩვენში რომ უწინ ორას-სამასი ცხენოსანი ერთ იმოდენა ლეკს ან თათარს ხლმით შეუტეედა, და მინდორზე ოცი-ოცდა ათი ოდენ მკვდარს დასტოვებდა, ამისთანა ომი დღეს შეუძლებელი გახდა.

დღეს ორ სახელმწიფოს გამოჰყავს, თითოს სამას-ოთხასი ათასი კაცი. ამ ჯარს წინ შვიდას-რვაასი ზარბაზანი მიყვება და უკან ოთხი იმოდენა ექიმები მისდევს: ზარბაზნები ექვს-შვიდ ვერსზე კლავენ ხალხს. — შოველ სალდათს ხელში ისეთი თოფი უჭირავს, რომელსაც ერთი წამის განშავლობაში ათიოდეჯერ შეუძლია გაიტენოს და გავარ-

დეს, შოველი სალდათი ისე გაჩვე-
ულია ამ ფოფის ხმარებაში, რომ
უშველებელ სიშორიდან შეუძლია
ერთ წამში სამჯერ მაინც მოახვე-
დროს ორ-აბაზიანის ტოლა ნიშანს.

ამ მიზეზების გამო, სამოცდა ექვს-
ში, ერთი დღის განმავლობაში,
სადოვას ბრძოლის დროს, დაიჭრა
ორმოცდა ათი ათას კაცზე მეტი,
და არა ნაკლები... იფიქრე, მკით-
ხველო რამსიდიდეს ეს რიცხვი.

ორმოცდა ათი ათას კაცს ერთ
დღეს ეს ბედი ერგო. ამათგანა ზო-
გი დამახინჯებული დაეარდა ბრძო-
ლის ველზე, ზოგი თავ-ფეხ მოწყ-
ვეტილი, ზოგი შუაზე გაპობილი,
ზოგი ცხენის ან ზარბაზნების ქვეშ
გაჭეპყილი... და რამდენი დაკოდი-
ლი კაცი მოკვდა იმავე ან მეორე
დღეს უმოწყალოთ, უნუკეშოთ, ეს
ღმერთის მეტმა არაეინ იცის.

ქარგი მაგარი გული უნდა ჰქონ-

დეს კაცს, ამისთანა მინდერის დასათვალიერებლათ! არა მგონია, რომ ძალიან მაგარი გულის ვიყო, მაგრამ ზოგიერთ პირებზე — მწერლებზე და პოლიტიკებზე — კი ისე გაბრაზებულნი ვარ, რომ დიდის სიამოვნებით წავათრევი იმათ, შემოზინების დროს, რომის გათავების შემდგომ, ბრძოლის ველისკენ, და დაკვიპილ, დახვრეტილ ან მომაკვდავ კაცებს თითო თითოთ დავათვალიერებინებდი.

— ეს გახლავს, — ვეტყვოდი იმათ ყოველთვის, როცა ახალ დაკოდილს ან მკვდარს ვაჩვენებდი, — ეს გახლავს თქვენს ნამუშავეარი, თქვენ რომ ქვეყანას საომრათ აქვებდით, ხალხებს შუა დაუნდობლობას და მტრობას სთესდით. — ხომ მშვენიერი სანახავია, გიხაროდენ!..

მართლაც იმ დროს: როცა ამ უბედურ მძოვრებს ყოჩნების გუნდები ეხვევა და გლეჯას უწყებს, ეს პოლიტიკები, ეს ვაჟბატონები, —

რომელნიც ხალხებს საომრათ აქე-
ზებდენ, — ლაზათიანათ გაწყობილ
სასახლებში, მშენიერ კრესლოებ-
ზე წამოწოლილი, დეპეშებს ან გა-
ზეთებს თვალს ავლებენ. ნაშათ
იზმორებიან და მოსამსახურეებს მოს-
ვენებული ხმით ჩინებული ვახშმის
მორთმევას უბრძანებენ*)...

*) ბოლო დაეარგვლია.

მშენებლის სადღესასწაულო

25 სექტემბერს 1870.

წმინდა სწორეთ სამი-ათას-სამოცდა სამი (3063) წელიწადი შესრულდება მას აქეთ, რაც ბერძნები ქალაქ ტროიას საომრათ მიადგენ, სამი-ათას-ორმოცდა-თოთხმეტ წელიწადს გაუვლია მას აქეთ, რაც ტროიას წინ ბრძოლა ბერძნების გამარჯვებით და ამ ქალაქის დაქცევით დაბოლოვდა

სამი ათასი წელიწადი ხუმრობა ხანი როდია. მაგრამ კაცობრიობას მაინც არ დაუვიწყნია არც ეს ბრძოლა. არც მასში თავ-ნასახელევი „გმირები.“ ახილესის, პიაქსების, ლექტორის და სხვ. სახელები ეხლოცენაზე აღვია კაცს, როცა მამაცობაზე ჩამოვარდება ხოლმე ლაპარაკი

ჩით ან ჩანაირათ და-მსახურეს
 ამ ბედნიერმა კაცებმა ეს ბოლო
 მოუღებელი დიდება, ეს დაუფიწყა-
 რი სახელი? ამ კითხვაზე პასუხი
 უნდა მოგვცეს მათი გმირობის ამ
 წერმა — ჰომერმას.

აი ჩა ნაირათ ხატავს ეს პოეტი
 თავისი გმირების ბრძოლას, ტრო-
 იას წინ.

ტროიას მეფის შვილმა, ლექტორმა,
 საბერძნეთის რაზმიდამ შემოშრი გა-
 მოითხოვა დურმე: — მისაც გული
 აქვს, შემეტაკოსო! — მის წინააღმდეგ
 გამოდის აიაქსი, რომელიც ლექ-
 ტორს შემდეგი სიტყვებით ეგებება:

„ეხლა შეიტყობ, ლექტორ, როგორი
 გმირები გყავს აქის ძველის ქაში,
 რაზმების გამბოძელი და დომის-სულია-
 ნი ჰელაის ძის (ე. ი. ახალგაზრდა) გან-
 დაც! ის ეხლა თავისი მამადგობელი
 რაზმებით უსაქმოდ ზის, ცუქობას, რად-
 განც გაჯავრებულას მუცელ გამქმობსზე.
 მაგნამ ჩვენ, ახალგაზრდა, მქობას საჭი-

მოდველათ გამოძვლელი სხვაც ბევრი
გაქვს. დაიწყო ბრძოლა, ზრიაძის ძეგლი“
ამ სიტყვების პასუხათ ლექტო-
რი ეუბნება აიაქსს:

„თელამონის ძეგ, კეთილშობილო
აიაქს, ხაღის მიუღობელო! შენ მცდი,
თითქო ბავშსა, ანა და ქალს, რომელ-
საც ბრძოლის საქმეში არა გაეკეობა რა.
მაგრამ მე გვარიანათ განკუეული ვარ
ბრძოლაში და სისხლის ძღვრელ კაცის-
კვლასში. ჩემი მძიმე და მაგარი ფარის
ძარეუებით და ძარცხებით მიგდებ-მოგდე-
ბა კარგათ ვიცი. ბრძოლაში ეს მე ვერ
დაძლადვს. ქვეითათაც შემიძლია დაშ-
ქრობა და ცხეოსხათაც, მარდ-მუხლიან,
გაჭიანებულ ცხენზე.“

ამის შემდგომ ბრძოლა იწყება
„თქვა (ლექტორმა), ძალუმათ მოი-
ძარევა და ისროლა თავისი გრძელ-დახ-
დახი შუბი, რომელიც მოხვდა აიაქსის
შვიდ-კენც ტყავისგან შემზადებულ ფარს,
ბრწყინვალე სპილესძზე, რომელიც ფარს
„სეკიდაში, მარჯე კენცთ, ეტრა. ფარში

შუბმა ექვსი კაცი გააპო და გაიარა; მუ-
შვიდეში კი შერჩა.

„მაშინ დიდმა თელამონის ძემ, ძლი-
ერმა აიაქსმა, უმიზნა თავისი გრძელ-
ლანდიანი შუბი, ისროლს და პრიადის
ძის გერალ ფარში შესტეორცხა. ძლი-
ერმა შუბმა ნათელოკანი ფარი შუახე
გააპო, მშვენიერთ შეძველი რაჭვის
საცმელი უმცრათ გახვრიტა და ბუნელ-
ზე ხიკის დაბლს, პერახეი გაგლიჟა.
ლექტორი დაიხია და მით შაკ სიკვ-
დილს გადაარჩა.

„ორიკვი ხელ-ახლავ გრძელ-ლანდიანი
შუბები ამოიღეს და ერთბაშით ერთბა-
ხეთს ეცენ, თითქო საზარელა, სსსხ-
ლის-მსმელი ღომები, ან ტყის მხეცები,
მხელათ დასათურეხელი კუფსკები. ლექ-
ტორმა შუბი თელამონის ძის ფარს
შუახელა :დგილას მოახკედრა, მაგრამ
ფარი ვერ გააპო: შუბის წკერი სპილენ-
ძზე მოიჩღუნება. გაქანებულმა აიაქსმა
ლექტორის ფარს შუბი კურა: შუბმა ფა-
რი ხელახლავ ერთიანათ გახვრიტა, ლექ-

ტორი უკან დასწია, მის უკლს გვერდით
გაჭერა, და შავი სისხლი გამოაქვლია...“

ხომ მშვენიერი და უცხო ბრძო-
ლაა, მკითხველო? მაგრამ ცოტა
მოითმინე: ლექტორი ჯერ როდი
დამარცხებულა. ბრძოლის ლაზეთი
შემდგომშია. საუბედუროთ დანარ-
ჩენი აწერილობა ისეთია, რომ ქარ-
თულ თარგმანში იმას ყოველი ძა-
ლა და შნო დაეკარგება. „შპიკური
მარილის“ შესანახავათ ამ აღვიღოს
ისე გადმოვწერ, როგორც მნედიხს
რუსულათ უთარგმნია:

Боя герой не прервалъ, шлеждоблещущий, пламенный Гекторъ,
Иб, нѣзая полавшись, камень рукою могучей
Сорвалъ, средь поля лежавшій, черный, жестокий, огромный,
Матомъ похвртъ, и Аяковъ блистательный щитъ сейничожный,
Глазбой въ средину ударилъ; варевѣла вся мѣдь щитовая.
Быстро Аякъ подхватилъ несравненно огромнѣйшій камень,
Ринулъ его, рѣймахавъ, и напрягши безтрусую силу,
И въ пять угодила и расквозъ проломилъ его камень жер-
новный.

Ранилъ щитъна врагу; на хребетъ опрокинулся Гекторъ,
Сверху лавтесилъ щитомъ; но внезапно водвинулъ Приамда
Фобъ; и тогда ртколанио мечани-бъ оны ишрубилель.
Богубъ къ тероякъ глашадан, рѣстники бога и смертныкъ,
Идутъ же предстала, одинъ отъ Трояны, а другой отъ
Агедны,
Истинны Идѣи а Иалѣнѣнѣи, — мѣжи разумныѣ оба.

ამ გვარათ ომოიდან სამი ათასი წელიწადია მას აქეთ. მისაც ეხლანდელი ომი თვალით უნახავს, ან მისი აწერილობა წაუკითხავს, იმას საშინლათ უნდა გაუკვირდეს, რომ ამ ბავშურ კინტოურ, თითქმის სამასბრო ბრძოლას უწინდელ დროში, ომს უტახოდენ. შართლა, გამოსულა ორი „ვმირი.“ წვერ-არბილა და „გრძელ-ლანდიანი“ შუბებით, და ერთი მეორეს ჯერ ტრაბახით აშინებს, მერე, როცა ტრაბახით ვერა გაუდის რა, შუბით ჩხუტავს ან უხიჩინებს. როცა შუბით „ბრძოლა“ სწყინდებათ, იღებენ მაწილამ სხვილ-სხვილ ქვებს, და, ქალაქის ბიჭ-ბუჭებსავით, ერთმანერთს ქვას უშენენ. ბოლოს შემორები ბაუდებიან, და მშვენიერი გუნებით თავთავის ჯარისკენ მიდიან.

მინამ ბრძოლა და ომი ისე სახუმრო-ნაირათ მიდიოდა, მიწემ „ვმირები“ ერთმანერთ შუბით და

ქვებით ებრძოდნენ, ომს და ბრძოლაში გარეულ პირებს კაცი ალტაცებით შეცქეროდა. მართალია, ომი მაშინაც ხშირათ სიკვდილით ან დაჭრით თავდებოდა. მაგრამ, მაგიერათ, თვითონ ბრძოლა უფრო ხანგრძლივი, სასიერო იყო. მეომარი დიდხანს უნდა კაცს თვალ წინ და დიდხანს აკვირვებდა თავისი ყოფა-ქცევით, სიმარდით მამაცობით, მინემ ან წინააღმდეგის შუბზე წამოეცმებოდა, ანა და მას მუშტით გააბრუნებდა. მართი სიტყვით, უწინდელი ომი, წარმოდგენის არ იყოს, დიდხანს ახალისებდა და აღელვებდა კაცს, სანამ თავისი საზარელი ბოლოთი — მეომრების სიკვდილით — მის გულს შეაწუხებდა.

მხლანდელი ომი სულ სხვა ნაირია. მხლა ომში გარეულ პირებს ერთმანერთთან ლაპარაკის დრო როდილა აქვთ. ტრაბახის მუქარის მაგიერ, ამათ ერთმა მეორეს ტყვია-

ყუმბარა უნდა შეაგებონ და ხმის ამოუღებლათ უნდა მიიღონ „მოკლე ლანდიანი“ მაგრამ წვერ მოულონაეი ბასრი ტყეია, რომელსაც, საუბედუროთ, პერანგი კი არა, სამხედრო მუნდირიც ვეღარ აკავენს... ბოლოს გამზავებული „იდეოსი“ ან „ტალფიბროსი“ როდღა დაცქერის ეხლანდელი მეომრის ბრძოლას, სიმხნეს და სიკვდილს.

მერე რა ნაირ სიკვდილს! უწინ რომ მტრის შუბი, ან შურდულის ქვა, თუ გინდ ტყეიაან ხმალი მოხვედებოდა კაცს და სულს ნელა გააცხებიინებდა, ეხლა ამის მაგიერ, რც, რზ-მოც კაცს ერთბაშათ კლავს ერთი-ორი ყუმბარა. „ქლავს“ რომ ეთქვი, ეს სიტყვა კიდევ სუსტია. როგორც ინგლისელი „დროების“ (Times) კორრესპონდენტი იწერება, ეხლანდელი ბრძოლის ველი საფსეა თუჩმე ნაკუნ-ნაკუნათ დაგლეჯილი მძოვრებით. ზოგან ხელი აგღია, ზო-

გან თავი და ფეხი, ზოგან ერთათ
დაკეპილი, ჯრეული, დახედილი
ხორცი და ტანისამოსი, ასე რომ
კაცს ცნობაც უჭირდება, ამნაირ
ცოშს რა და რა უჩვეიაო. მომაკვ-
დავ კაცებს შუა ღაჭრილი და მო-
მაკვდავი ცხენები გლიან და ხენე-
შიან. მათ გარშემო ყრიან თავ წაწ-
ყვეტილი, ფეხ-მოგლეჯილი მძივრე-
ბი, ზოგი გალურჯებული, ზოგი ენა
გამოგდებული, ზოგი გამწარებული
პირის სახით, ზოგი ტუჩებზე დაკლული
ლიმილით. მართი სიტყვით, ამბობს
კოპრესპონდენტი, ამზე უფრო სა-
ზარელი სანახავი ადამიანის თვალს
ჯერ არა უნახავს რაო.

შინ არ იცის, რომ ეჭიმები შეუ-
ბრალებელი, გულ-მაგარი კაცები
აჩიან. მის არ გაუკონია, რომ ისი-
ნი შეუწყნარებლათ და უღარდელათ
დაცქერიან კაცის ტანჯვას, სიკე-
დილს, უბედურებას? მართლაც, იმათ
იმოდენა ღარღი. ტანჯვა, ვაი-ვაი-

ლახი უნახავთ, რომ კაცის გასაქირ-
ში მათთვის უჩვევი. ან გასაოცარი.
აჩა არის რა. მაშ იფიქრე, მკითხვე-
ლო, რა რიგ უშველებელი და წარ-
მოუდგენა უნდა იყოს ეხლანდელი
ბრძოლის სიმწარე, თუ კი ეს გულ
მაგარი, გრძნობა-მიჩლუნგვილი ექ-
მებიც ველარ იტანენ საზარელ სა-
ნახავს და ერთ-ხმით ამბობენ, —
რომ ამ ნაირი სურათი ღმერთმა
ადამიანის თვალს ნულარ მოაჩვენ-
ოსო!

სწორეთ მაგ-ნ არათვე ამბობენ
ყველანი, ვისაც კოტათი მაინც
უნახავს ეხლანდელი ბრძოლა და
მისი ველი.

ერთი ხმა; ერთი აზრი ეხლა მავლ
ქვეყანაშია გაფარდნილი. რადკანაც
ომს ამოდენა შესვერპლი სჭირია.
ამოდენა კაცის სიცოცხლე მიაქვს,
ომი სწორეთ ველური რამ ყოფილაო.
მაშ კაცობრიობამ უნდა მიატოვოს
ამ გვარი მავნებელი საშუალება.

რომელსაც ამოდენა ტანჯვა და უბედურება მოსდევსო.

რასაკვირველია, მწერლებმა ეხლა საწერი მასალა იშოვეს. ისინი ერთ-ხმათ და ერთ-ნაირათ ქადაგობენ ყველა ენებზე: „მოსპეთ ბრძოლა, სამუდამოთ მოსპეთ ომი, რომ კაცობრიობა მშვიდობიანობის ბედნიერებას აღარ აკლდებოდეს, თავისი ღვაწლის ნამყოფით მშვიდობიანათ ტკბებოდესო.“

მკვ., რა უგნურია ეს ჩვენი გონება, ეს ჩვენი ჭკუა, მკითხველო თუ ყელ-გამოჭრილი ან დამახინჯებული კაცის მძოვრი არ დავინახეთ, ვერც კი წარმოვიდგენთ, თუ ადამიანს ადამიანის მოკვლა შესძლებია. სანამ თოფ-ზარბაზნის ხმით და კიჟინით არ დაგვანახეს, რომ ომს ასი-ათასი კაცის სიცოცხლე მოუკაფავს, აზრშიაც როდი მოგსვლია, თუ ეხლანდელ მეროპაში შესაძლებელი ყოფილა ამოდენა ხალხის შეურაცყოფა, ან

დალუბვა. მხოლოდ მაშინ ვკვირდებოთ, ვწუხვართ და ვზარდებით, როცა ბრძოლის ველზე ერთათ დაგროვებულ, დასისხლიანებულ ტინდანღვრულ, დამახინჯებულ მძოვრებს ვხედავთ — ათი და ასი — ათასობით...

მსაა ჩვენი უბედური და უძლოური ტინის სიგლახაკე. ჩვენ ტინს ცოტაოდენი ძალა რომ ჰქონდეს, და ჩვენი გრძნობა მართლა კაცთმოყვარებით რომ იყოს აესებულო, განა სხვანაირათაჲ არ შეგვეძლო შევწუხებულვიყავით ადამიანის ბედზე? საჭიროა როდი უნდა ყოფილიყო, რომ ჩვენ თვალ-წინ ასი-ათასი კაცისთვის ყელი გამოეჭრათ ჩვენდა ასაღლეველათ. — ასე გასინჯეთ, ეხლაჲ ყველა ამ უბედური ასი-ათასი კაცის ბედს ტირის და მათ მძოვრებს თვალის წინ იდგენს. ის კი ჯერ არავის მოსვლია ჰკუთაში, რომ მაგ ასი ათას კაცს ოჯახი, ცოლ-

შვილი ყავდა, რომ ეს ცოლ-შვილი, ეს ოჯახი, იმათი სიკვდილის გამო, სიღარიბეში, სიგლახაკეში უნდა ჩავარდეს. რაა ერთი წუთის წუხილი, უცეფ სიკვდილს დროს, იმ უბედურებასთან შედარებით, რომელიც მთელ სიცოცხლეში უნდა ადგეს მოკლული მეომრების ოჯახს და ნათესაებს? ეს მეომრები, შრომით, ან ჯამაგირით თავიანთ ცოლ-შვილს, დედ-მამას არჩენდენ. მხლა ამ უბედურ ობლებს ვინლა მისცემს იმ საზრდოს, რომელიც მოკლულ ან დამახინჯებულ მეომარს სახლში შეჰქონდა?

ჩვენი ტვინისა და გრძნობისთვის ეს კითხვა უსაფუძვლო კითხვაა. ეს ოჯახები ხომ მხოლოდ ცრემლს დაღვრიან. მათი წუხილი და ტანჯვა ხომ მარტო ტირილით და ოხვრით გამოითქმის, არა? მაშ რათ უნდა მოვიკლათ გული? ჩვენი გული წუხილით მხოლოდ მაშინ უნ-

და შეიმუსროს, როცა სისხლის ტბებს, დამტვრეულ ძვლებს, დაღლეჯილ მძოვრებს დაეინახავთ, როცა ჩვენ წინ, ცრემლისა და ტირილის მაგიერ, ბრძოლის კიჟინა და გრიალი ატყდება...

მართლა, რა შესაბრალებელია ორიოდე მილიონი ქალების ან ბავშვების ტირილი? რა შესაწყენარებელია მოხუცებული დედ-მამის სიმწარე? ან რათუნდა შეგვეძრას ერთი-ნამცეცა ბავშვების შიმშილმა, ტანჯვამ? ისინი ხომ მეომრები არ არიან და ბრძოლის ველზე სისხლს ხომ არ ღვრიან!

მართალია, უღეთო ტანჯვა და უღროო სიკვდილი მარტო ბრძოლის ველზე კი არ ასწრებს კაცს, ხშირათ მოხდება, რომ კაცი მშვიდობიანობის დროსაც იტანჯება და უბედურებაში კვდება. მაგონილა, თურმე, ის გარემოებაც, რომ კაცი ნელ-ნელა, დიდი ხნის განმავალო-

ბაში, ოფლსა და სისხლს ღვრის ისე, რომ სხვა ამ სისხლის ღვრას ვერც კი ნიშნავს. მაგრამ ჩვენი ჭკუა ამ გვარ ტანჯვას და უბედურებას როდი იხსენებს, როდი იწყნარებს.

მე ვყოფილვარ ბელორუსიაში პრუსიის სამზღვარზე, ბალტიის ზღვის სიახლოვეს. ამ ჭენჭყოიან, ცივ ქვეყანაში შეესულვარ ხოლმე ფაცხებში, რომელშიაც იქაური ხალხი ცხოვრობს. ფაცხაში გაქროდა და გამოქროდა შემოდგომის ცივი და სოველი ქარი. უცხ-ქვეშ, ახალ-მოზელილ ცომსავით, მიწა იგლისებოდა. შიგ ფეხი თითქმის კოჭამდი იფლებოდა. ზევიდამ ზანტათ ჩამოწვეთდა რალაც ოხერნაირი, თითქო კომლში გათქერილი, მიხაკის-ფერი წვიმა.—სახლის პატრონი და მისი ოჯახი, ყვითელი პირის-სახიანი, ყვითელ თმიანი, ყვითელი ტანსაცმლით —რომლის ნაგლეჯების ქვეშ ყვითელი ხორცის-კანი მოჩდა—მიფიც-

ხებოდა ერთ ნამცეცა ცეცხლს. ხანდისხან, როცა ცეცხლი დაქრობას აპირებდა, პატარა ბიჭი სოველ ფერფლზე დამჭკნარ ბალახს და ნეშოს ყრიდა.

საჭმელ-სასმელი ამ ხალხს ისე შემოკლებული აქვს, რომ თითქმის ნიადაგ ის ხავეს ურევს პურში. ამ გვარი შევიწროებული ცხოვრება იმას ტანათაც აპატარებს, ხანსაც უკლებს და სილაზათესაც ართმევს, ტვინზე-გონებაზე ხომ რაღა ლაპარაკი უნდა: ვისაც მათში მარჯვენა და მარცხენა ხელის გარჩევა შეუძლია, იმას იმ ქვეყანაში ქკუიან კაცს უძახიან.

ბევრი საზარელი ამბების თქმა შემიძლია ამ ხალხის მდგომარეობაზე, მაგრამ ეხლა მხოლოდ ერთ მხარეს ავწერ. სიღარიბის, უგნურობის და უწმინდრობის გამო, ამ ხალხში გავრცელებულია ერთი საზარელი ავთიმყოფობა (КОЛТУНЬ). თავის კან-

ზე კაცს თმის ძირი უსრვდება და უჩირქიანდება. მერმე თმის ღერი ერთი მეორეს ეკვრება, ისე რომ ბოლოს ადამიანს თავზე, თმის მაგიერ, დაბალღმებული და საზარლათ მტკივანე ნაბადი ედება. მაშინ ერთ ღერ თავს ვერ მოკიდებ ხელს ისე, რომ ავთმყოფმა ვაი-ვაგლახით ღრიალი არ დაიწყოს.

ეს ავთ მყოფობა გადამდებია და ღუპავს მთელი მხარეს. ქველასთვის აშკარაა, რომ ამ ავთმყოფობის მიზეზი ცუდი სადგური და გაჭირვებული ცხოვრებაა. მაშასადამე მისი მოსპობა შეუძლებელი როდღ უნდა იყოს. მაგრამ ასი და ორასი წელიწადია რაც ის ათასობით ღუპავს ხალხს, და მის მოსასპობლათ ადამიანს ჯერ არც ხმა ამოუღია არც ხელი გაუწრევია. თმის ავთმყოფობა სიღარიბის გამო, აბა რა შესაწყნარებელ ტანჯვათ უნდა

ჩაითვალოს ან ვის უნდა აღელვებდეს ჩვენ დროში!..

იტყვი ეს უბედობა მარტო განათლებულ, ბნელ ქვეყანაში შეადგენს ხალხის სვესო, იმის დასამტკიცებლათ, რომ განათლებულ ქვეყნებშიც ხალხი უღვთოთ იტანჯება და უღროთ კვდება, ერთ სურათს კიდევ მოგიყვან. მინახავს კიდევ, ერთი დიდი უშველებელი ქალაქი, განათლებულ ინგლისში, მ ა ნ ჩ ე ს ტ ე რ ი. ამ ქალაქში საღამოს ათ საათზე მიველ, იანვარში, წვიმიან ღამეს. კაზარმისავეით ერთ კილოზე აშენებულა უშველებელი სახლები მარტო ფაბრიკებით და მაღაზიებით იყვნენ სავსე. — მარტო სარდაფი, მიწის ქვეშ, დაუტოვებიათ მუშა-ხალხისთვის, რომელიც ათითუთხმეტობით ყრია თითო სარდაფის თვალში, ნამიან მიწის ან აგურის იატაკზე. სულის შეგუბვანის იქ იმით სცილდება, რომ ზამს

თარ-ზათხულ სარდაფის პაწაწინა ფანჯები ღია აქვს დატოვებული.

იმ საღამოს ორიოდე საათის განმავლობაში დავეძებდი ამ უცხო ქალაქში ერთი ნაცნობის სახლს. ამ ძებნის დროს სარდაფის ფანჯრიდამ ამოსული ჰაერის სული რომ მეცემოდა, მიკვირდა, ამოდენი ფეხისაღიაგი რა საჭიროა, ან ასე საქვეყნოთ რათ გაუმართავთ მეთქი!

მეორე დღეს თეთრი პერანგი ჩავიცვი, ტანსაცმელი გამოვიცვალე და ქალაქის დასაეღელათ გამოველ. ღილის სინათლით მანჩესტერი რომ დავინახე. იმისთანა დასანახი შენ მტერს! აგურის სახლები გარედამ ყველა ერთგვარათ და ერთიანათ გაჭყვარტლიანებული იყვენ. მთელ ქალაქში ქუჩებზე სულდგმული არა ვინ ჩნდა. შანჯრები ყოველგან დაკეტილი და მწვანე ფარდებით გლოვიარეთ ჩამოფარებული იყვენ. მთელ არე-მარეს აწვა მოშავო, სუ-

ლის შემგუბველი, კომლიანი ნის-
ლი, რომელშიაც დიდის გაჭირვე-
ბით ატანდა ნემსივით წმინდა, ძე-
ლამდი გამტანი წვიმა.

მართი სიტყვით, ქუჩაში მოსია-
რულე კაცისთვის ქალაქი გავდა
დაძინებელ სამეფოს, რომელშიაც
ცოცხალი ძალლიც არ იბოვება.
მაშინ, თუნდ ვისმეს დავეკალ, არ
დავიჯერებდი, თუ ამ ქალაქში
460,000 კაცი ცხოვრობს. მაგრამ
ცოტა ხნის შემდგომ, როცა თავი
ავწიე, და სახლის თავებზე დაუბო-
ლოვებელი ბუხრის წვერები დავი-
ნახე დაროცა ციხის სიგანე სახლის
კედლებიც მაშინების მუშაობისაგან
შეიძრენ, მაშინ კი მალე გამახსენდა,
რომ ამ ქალაქის მცხოვრებელი თა-
ვიანთ დღეს მაშინებზე ლევენ...

იმ დილას ოთხი-ხუთი კანტორა
დავიარე, ისე რომ არც ერთ სამუ-
შაგო ოთახში არ შევსულვარ. ეს
საქმე შემდგომისთვის მქონდა გადა-

დებული. მაგრამ, როცა შუადღის ხანს შინ დაებრუნდი, და სარკეს წინ გავიარე, დაეინახე, რომ ჩემი სპეტაკი პერანგი მანჩესტერის კომლიან ნისლს თითქმის ქვაბის ძირით გაეშავებინა, და ჩემ პირისსახესაც მური წაცხებოდა. ცხვირის ნესტოს რაღაც ზეთიანი მური მოსდებოდა. შეღში საძაგელი ხრაკის გემო გულის მირევდა. ოჲ მანჩესტერის ჰაერმა ცხვირსა და ყელს ესრეთი საქმე უყვეს, ფილტვებისთვის იმას აბა რა ხერი უნდა დაეყარა!

მს გავლენა იქონია ჩენზე იქაურმა ჰაერმა მარტო ნახევარი დღის განშავლობაში. მხლა იფიქრე, მკითხველო; რა ტანის სიმრთელე უნდა ჰქონდეს იმ ხალხს, რომელიც მუდამ ამნაირ ნისლში და ხშირათ კი უარესს კომლში, მაშინების გარშემო, დიდ ფაბრიკებში მუშაობს! მს ხალხი, რომელიც ამისთანა

საუბედრო ჰაერში ცხოვრებს, კიდევ ბედნიერთა უნდა ითვლებოდეს, თუ იმ მუშების მდგომარეობას გავიხსენებთ, რომელნიც ინგლისში, იმავე მანჩესტერის ახლომახლო, მადნებში და მადნეულობის საკეთებელ ქარხნებში წვალობენ. — რაღა ბევრი გავაგრძელო, მმართველობის კამისით დამოწმებულია, რომ ამ უკანასკნელი მუშების სიცოცხლე თუთხმეტის წლით უფრო მოკლეა, ვინემ სხვა მუშებისა. საზოგადოთ მუშა-ხალხის სიცოცხლე, ხომ, ათი წლით ნაკლებია დანარჩენი ადამიანების სიცოცხლესზე.

ეს გახლავს ინგლისში, რომელიც მეტის-მეტათ განათლებული, წესიერთა გაწყობილი და მდიდარი ქვეყანაა. მაშ რა უნდა ხდებოდეს სხვა, უფრო უწესო ქვეყნებში — მაგალითად სათათრეთში, იტალიაში და სხვ...

ღიან, ჩემო მკითხველო, უდროოთ და ძალ-დატანებით მარტო ბრძოლის ველზე კი არ კვდება ხალხი. უგუნურობა, უწესობა და სიღარიბე იმას შასპოს და ღრეიზეს თოფებზე, უარესათ ლეწავს ყოველგან, საცა კი ხალხი არსებობს. იტალიაში იმას სიცხე და მორიელები ჰკლავს, სხვისი ყანის ხენისა და მკის დროს. რიონის პირზე ხალხს სამეგრელოს ჭაობების სინოტიე უღევს დღეს, როცა ის ჭალადიდელ ნავებს ღვლე-ქით ათრევს შოთიღამ მრპირამდი... განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ ომი კაცს უცფათ და ერთბაშათ უღებს ბოლოს, და სიღარიბე, უწესობა ან უგუნურობა კი — ნელ-ნელა, შეუმჩნევლოთ.

მართალია, ჩვენში ამბობენ: „კაცია და გუნებაო,“ მაგრამ, საქმე რჩევაზე რომ მივარდეს, ბევრს, მგონია, პირველნაირი სიკვდილი უნდა ურჩევნოდეს.

მაშ, თუ კი ხალხი უდროოთ უომოთაც იხოცება, რათ უნდა ვსწყევლიდეთ ომს, რომელიც ადამიანში ბევრ ჩინებულ გრძნობას, ბევრ ძვირფას თვისებას ნერგავს და ზღის, და რომელიც ადამიანის ხასიათს აკეთილშობილებს, ამაღლებს და ამშვენებებს?

როგორ? შემომიტევს ალბათ კაც-მოყვარე და გულჩვილი შკითხველი.

მრთი ფრანცუზული გაზეთის კორრესპონდენტი, რომელიც მიუდგომლათ და სამართლიანათ სწერდა მთელი ომის განმავლობაში, და რომელსაც — მაშასადამე — სიტყვა ადვილათ დაეჯერება, სედანის ბრძოლის აწერის დროს ამბობს, დილას სოფელში რომ გავიარე, „პარიჟლების მოძრავი გვარდია“ ენახე, რომელიც საბრძოლველათ ემზადებოდაო. შველას სახეზე მამაცობა და თავ-გაწირულობა ეწერაო, თუმც ყველამ კი ოცოდა, რომ მათი უფ-

როსების უხეირობის გამო, იმ დღე-საც გერმანიელებს უნდა გაემა-რჯვათ...

— „აი აქ უნდა დავიხოცნეთ!“ თქვა თურმე ერთმა, მწარე ღიმილით რომელშიაც აშკარათ ჩნდა, რომ მათი სიკვდილი თუ მამულის გამარჯვებას ვერ აღირსებს, მამულის სახელს მაინც უწინდელ სიმაღლეზე დაიცავსო. ამ სიტყვებზე არავის არა დაუმატებია რაო, ამბობს კორრესპონდენტი. და როცა, სამი საათის შემდგომ, ხელ-ახლავ იმავ სოფელში გავლა მომიხდაო, „მოძრავი გვარდია“ და ჩემი მოსაუბრე ახალგაზდა სწორეთ იმ ადგილზე ეგდენ მკვდრათ, რომელზედაც დილას ახალგაზდა კაცმა მიათითა სიტყვებით: „აი აქ უნდა დავიხოცნეთო!“

იცოდეთ მკითხველო, რომ ქვეყანაზე არც ჭკუაა იშვიათი, არც გამოცდილება, არც ჭეშმარიტებას

სიყარული, არც სამართლიანობა. არის ერთი გრძნობა და ერთი თვისება, რომელიც ყველა ამ საუნჯეზე უძვირფასესათ უნდა მიგვაჩნდეს, რადგანაც ის იმათზე ბევრათ უფრო იშვიათი და საჭიროა. ეს გრძნობა უწინ ჩვენი ხალხის უმთავრეს თვისებას შეადგენდა. მხლა კი ის აღარაღის ახსოვს, და მისი საჭიროება როდი ვისმეს აგონდება...

თავ-გაწირულობა, საკუთარი სიკეთის დაეიწყება საზოგადო სახელისა და სარგებლობისთვის, ქონების, შრომის და სიცოცხლის შეწირვა ხალხის და მამულის გულისთვის, — აი რაში მდგომარეობს უაღრესი თვისება ადამიანისა, აი რისგან შესდგება „გმირობა“.

სწორეთამ გვარი გმირობა მოჩანს ამ უბრალო, მარგალიტივით ძვირფას სიტყვებში: „აი, აქ უნდა დავიხმოცნეთო“. ამგვარ გმირობას ბადავს ომი, რადგანაც ის ადამიანს

სიკვდილს აჩვევს. მოდი და ნუ და-
 აუასებ ომს, რომელიც ამგვარ გრძ-
 ნობას ნერგავს კაცის გულში! მო-
 დი და ნუ მისცემ იმას უპირტე-
 სობას მშვიდობიანობაზე, რომე-
 ლიც კაცში ყოველნაირ კეთილშო-
 ბილურ გრძნობას და მიდრეკილა-
 ბას ნელ-ნელა. შეუქმნევლათ ღუ-
 პავს, და რომელიც ადამიანში მხო-
 ლოთ საკუთარი პერანგისა და ჯი-
 ბის, საკუთარი სახლისა და მუც-
 ლის სარგებლობას ნერგავს და აძ-
 ლიერებს!

დამიჯერე, ჩემო მკითხველო, ადა-
 მიანის სიცოცხლე ათასჯერ უფ-
 რო ნეტარი იქნებოდა, უგულღვიძ-
 ლო და თავმოყვარე პირების მაგი-
 ერ—რომელნიც სამშობლოს და
 მთელ კაცობრიობასაც ჯამაგირში
 გაჰყიდიათ.—რამდენიმე იმისთანა პი-
 რი რომ გვყვანდეს, რომელთაც
 გულწრფელათ და მართლათ შეეძ-

ლოსა ხოლმე თქმა: „აი აქ უნდა დავიხოცნეთო!“

ხომ ბევრი კაცი გინახავს ისეთი, რომ თავის შინაობაში, ოჯახში, გასდილ ტანსაცმელს იცვამდეს, უჭაერო, ბნელ ოთახში იწვეს, და უხეირო საჭმელით იკვებებოდეს, — გარეთ კი სტუმრათ, მშვენიერათ ირთვებოდეს, ან შინ სტუმარს ჩინებულ დარბაზში უცხო სასმელ - საჭმელით უმასპინძლდებოდეს? იფიქრე, რა გაწვირიანებული და ბინძური იქნებოდა ეხლა კაცობრიობა, ღმერთს, ჩვენდა სასარგებლოთ, სტუმრობა ან ერთმანერთის მიბაძვა არ გაეჩინა? უმ ორმა სისულელემ სიწმინდე და თავის-პატრივი გვასწავლა.

სწორეთ ამ გვარივე საქმეა ომი, ხალხები ხანდისხან ერთმანერთს თავპირს რომ არ ამტვრევდენ და მუდამ თავპირის დასამტვრევლათ არ

ემზადებოდენ, არც ერთი სახელმწიფო არ შემოიღებდა სხვა ქვეყნებში გამოგონილ სახეირო წესებს. პოველი ქვეყნის განათლება იმით იწყება, რომ შიგ სხვა ქვეყნების იარაღს, თოფ-ზარბაზნებს და სამხედრო გაწყობილებას იღებენ. შემდგომ მოდის ტანსაცმელი და ბოლოს წესი, სწავლა. მაშ, რადგანც აქამომდე სხვა საშვალეება ვერ მოუგონია კაცობრიობას ერთი ქვეყნიდამ მეორეში სწავლისა და განათლების გადასარგველათ, ისევ ომი ვაღლეგრძელოთ, რომელიც ქვეყანაში ხეირიან წესს და პატიოსან გრძნობას ნერგავს...

ქართული ხასიათი

რუსულ წარმოდგენაში.

2 ოქტომბერს 1870.

აქაურ აქტიორებისთვის ალბათ თავი მოუბეზრებია ჩვენ ყმაწვილებს, რომელნიც საყველ-პუროთ ნასწავლ ერებს ნიდაგ ხმარობენ და უცხო-ქვეყნელებსავეით იკაზმებიან. „თქვენ, — უფიქრიათ აქტიორებს — თქვენ გგონიათ, ვითომ მარტო გარეგანი სახისა და ტანსაცმლის გამოცვლით უფლება გეძლევათ თქვენი თავი განათლებულათ ჩაითვალოთ? ძარგი, მაშ ვნახოთ, თუ ეს ცვლილება საკ-მაოა, განათლების გადასაღლებლათ. ვნახოთ თუ ლაზათიანი სანახავია რომელიმე უცხო ხალხის გარეგანი სახის გადაღება, მისი ზნეობითი ხასიათის შეუთვისებლათ. ღიახ, ვნახოთ!“

მართლაც, ამ დალოცვილ თფილისის ქალაქში სხვა და სხვა ენაზე მოლაპარაკე და ნაირ-ნაირი ხალხების მიმბაძველ პირს ბევრს შეეყრები. რასაკვირველია, ისინი მხოლოდ გარეგან თვისებას ბაძვენ, და არა ზნეობით ხასიათს. მოდი და ნუ მოგაბეზრებს თავს ამგვარი მაიმუნური მიმბაძაობა! მოდი და, რუსულათ მორთული ქართველების მაყურებელს ნუ მოუვა ქართულათ მორთული რუსების დანახვის სურვილი!...

მოდი, კიდევ, და ამ სურვილს ნუ მიყვები, როცა წინდაწინვე იცი, რომ მისი ასრულება და თფილისის სცენის, თფილისელი საზოგადოების ერთბაშათ დანახვა—ერთია.

წარმოიდგენე, „ქალაქისგარეთელო“ მკითხველო, მშვენიერათ გაჩაღებული ვეება დარბაზი, რომელიც მდიდრულათ მორთული, და-

ლამაზებული, გულ-ყელ მოშიშველებული ქალებით და გამოჭიმული კაცებით სავსეა. წარმოიდგინე, კიდევ, რომ ამ დარბაზში ყოფნა—კვირაში ერთხელ მაინც—ჩვენ მაღალ და შემძლე საზოგადოებას თავის მოვალეობათ მიაჩნია. წარმოიდგინე, ამის შემდეგაც, რომ ამ საზოგადოებას თქალები სცენაზე მოწიწებით მიჩერებული აქვს, ისე რომ გამოუცდელ კაცს ეგონება, მცქერლები წარმოდგენას გულმოდგინეთ ყურს უგდებენო. საბოლოოდ დამახსოვრე, რომ უმეტესი ნაწილი უფრო თავის ტანსაცმლის და პირისახის გამოსაჩენათაა მოსულია, ან მოწადინებული. მაშინ თფილისის თეატრზე კოტაოდენა აზრის შედგენა შეგეძლება.

როცა ეს ყოველიფერი თვალ-წინ კარგა ნათლად წარმოიდგინო, გულზე ხელი დაიდე, და გამოტეხით მითხარი: რა გული გაუძლებს კაცს

იმისთანა წარმოდგენას მოაკლდეს, რომელშიაც რუსულათ მორთული ქართველობა ქართულათ მორთული რუსების თამაშს დაცქერის?

ზაუძლებდა სხვას გული ბუ არა, როდი ვიცი. ის კი ვიცი, მე არ გამიძლო, როცა გამოცხადება წავიკითხე, შაფათს რუსული ტრუპის აქტიორები რუსულ ენაზე დრამას წარმოდგენენ, რომელიც უფ. ბეკლემი შივეს ქართველების ცხოვრებიდამ შეუდგენიაო. და რადგანც გულმა არ გამიძლო—მეტი ღონე რაღა მექნებოდა,—თეატრის ბილეთი უნდა მეყიდა.

შარდა რომ აიხადა, სცენაზე რაღაც იტალიური ციხის კედლები იყო დახატული. კედლებს ქვეშ ჭა მოჩნდა, და ჭის გვერდით, მინდორზე, ხალიჩიანი ტახტი იდგა. — ხომ ამ გვარათაა გაწყობილი ჩვე-

ნებური სახლების უმეტესი ნაწილი, მკითხველო?

ამ ნაირათ მოწყობილ სცენაზე გამოდის ბლებოვის ქალი — მაიკო — და პირველივე სიტყვით გეაცნობებს, რომ იმას გამწარებულათ, გაგიჟებულათ უყვარს ვიღაც ახალგაზდა ვაჭარი, ბიგო. იმ წამსვე სცენაზე დარბაისული მიხვრა-მოხვრით, კოხტა, აფხაზური სიარულსათ გამოდის ჩესტიანათ მორთული უფ. ნადღერი, რომელიც თავის მხრით გვიმოწმებს, რომ იმასაც აღტაცებით უყვარს ბლებოვის ქალი — მაიკო, — და ზედ ჯვარის დაწერის განძრახვაც აქვს.

მაშინ არნოლდის ცოლი — მაიკოს დედა — მოდის, და თავის მხრით გვიცხადებს, ახალგაზდების დაქორწილებაზე თანახმა ვარო.

ამის შემდეგ გიგო ბაზარში მიდის, ვითომ თავისი საცოლოხთვის

კაბის საყიდლათ, ნამდვილათ კი იმისთვის, რომ ზურდინის ცოლს — ბებერ მაჭანკალს — სცენაზე გამოსვლის და თავისუფლათ ლაპარაკის ნება მიეცეს.

რასაკვირველია, ზიგოს გასკლა და მაჭანკლის შემოსვლა — ერთია.

მაჭანკალი — ამას რაღა თქმა უნდა — მაშინვე „მიხვეულ-მოხვეულ“ ლაპარაკს იწყებს, მაგრამ ისე, რომ სანამ სუფრაზე ოქროს ნივთებს და ფუფს არ ყრის. სანამ შახტანგის სახელს არ ახსენებს, მის საუბარში ვერც ერთი მისი მსმენელი ვერას იგებს. ოქროს ჩხრიალი მეტის-მეტათ აკვირვებს არნოლდის ცოლს და ზღვებოვის ქალს. საქართველოში ოქროს ფული ვის უნახავსო, ფიქრობენ ისინი. ვნახოთ, აბა, მოგავს ის ასიგნაციებს, თუ არაო.

ამ დროს ხელახლავე ზიგო შემოდის, თითქო უნდა უთხრას მა-

ჭანკალს: „არ გეყო, ოხერო, ამდენ-
ხანს სცენაზე ყოფნა? გადი ეხლა, მეც
ლაპარაკი მაცაღეო“ მაჭანკალი
წყევლა-კრულოვით სცენას ტოვებს.

სოტა ხნის შემდგომ უფ. ნაღლე-
რი და არნოლდის ცოლი სცენიდან
გადიან. შემოდის მაშინ მაჭანკლის
გამომგზავნელი, უფ. აგრამოვი, ანუ
„თავადი შახტანგი“, რომელიც ახალ-
გაზდა ქალს თავის სიყვარულს უც-
ხადებს, და როცა იტყობს, ქალის
გული „დაკავებული“ ყოფილაო,
ემუქრება—რაც უნდა მოხდეს, შენ
მაინც „ჩემი“ იქნებიო. ამის შემ-
დეგ ფარდა იშვება და თან პირველი
მოქმედება თავდება.

მეორე მოქმედობაში ქართული
ქეიფია გამოხატული. ქეიფში თავა-
დი შახტანგიც ურევია. ამხანაგები
და გამოგდებული მაჭანკალი ურჩე-
ვენ იმას, მაიკო მოიტაცეო. — შემდ-
გომ ამისა მაიკოს მართლა იტაცებენ--

ქალის მოტაცება და ლობიოს ჭამა ხომ ერთნაირათ გახშირებულია ჩვენში. ჩვენწინ იმართება მახტანგის სასახლე. შიგ მოტაცებული ქალი ბრძანდება. მახტანგი ეუბნება შემეყვარეო. ძალი კი ევედრება—გამიშვიო. ამ დროს მოისმის „ხმაურობა.“ ტარი იღება და სცენაზე გამოდის ზიგო. სალდათებით. ზულ-მოსული მახტანგი ამბობს, თუ ასეა და, ეს ქალი ჩემი საყვარელი იყო. ზიგოს ამაზე გული მოსდის. მაიკოს დედა თავზედ ლეჩაქს ისწორებს, და თვითონ მაიკო ზიგოსკენ მიიწევს. „ბადი იქით, გამეცალეო“ ეუბნება ზიგო, და გარეთ გარბის.

შუკანასკნელი მოქმედება წარმოგვიდგენს გაგიჟებულ მაიკოს და დატუსაღებულ მახტანგს. ზიგო ცოტათი ჭკუაში ჩავარდნილა. იქნება მახტანგმა ჩემ საცოლოს ტყუილი მოუგონაო—ფიქრობს, --წავიდე ერთი,

აკითხო, მართალი თქვა თუ არაო.—
მერმე სცენა წარმოადგენს სამჯავ-
როს, სეკრეტრით, „ადვოკატით“ და
საღდათებით. მახტანგი აცხადებს
მართალი მითქვამსო. ზიგო დაუ-
ბოლოებელი სიტყვით უმტკიცებს
—სტყუიო. შეიქნება ამაზე —სამ-
ჯავროში—ბრძოლა. მაქარი ზიგო
ხანჯალს იღებს და მახტანგის მოკე-
ლას აპირებს. მაგრამ მახტანგი ფიქ-
რობს, რადგანც ზიგომ უნდა მომ-
კლას, მე ხომ მაინც შევდარი ვიქ-
ნები, და იმას კი სიმბირში დაკარ-
გვენ. ისევე ის არ ემჯობინება, ხან-
ჯალი წაერთვა და ჩემი თავი მო-
ვიკლა,—მაშინ სიმბირში აღარავინ
გაიგზავნება და ქორწილიც მოხ-
დებაო? ამ ფიქრით ის ზიგოს ხან-
ჯალს წაართმევს და თავს იკლავს.
დაცემის დროს ხანჯალი იმას ხელს
სჭრის. ამ ჭკვიანურ საქციელ გა-
გიჟებული ქალი ჭკუაზე მოჰყავს.
ზიგო ჯვარის-დაწერას პირდება და

ვოდვეილათ გადაქცეული დრამმა სა-
ზოგადო. ტაშის კვრით თავდება:

დიდი ოსტატი ყოფილა ამ დრა-
მის დამწერი! შითომ ღა რაო? აი,
დავწერ — უფიქრია იმას — ისეთ
დრამას, რომელსაც ქართული სა-
ხელი ერქვას, და რომლის მოქმედ
პირებს ქართული ტანისამოსი ეცვათ.
მაგრამ იმ დრამაში ქართული ხალ-
ხის არც ერთი თვისება არ მექნება
გადმოღებული. ამის მაგიერათ, ყვე-
ლი მისი თვისება და ზნე უკულმა
მექნება გამოხატულიო...

აღბათ ამ განზრახვით, „მაიკოს“
დამწერს ზანტი, უგრძნობელი პი-
რები გრძნობის ალით ავსებულათ
გამოყავს. ღიახ, მკითხველო, ჩვე-
ნებურ ახალგაზდას, — რომელსაც სი-
ყვარული შხითვის საშოვნელ იარა-
ლათ მიაჩნია, და რომელიც თავის
გრძნობას ან სურვილს ნეკის ფრჩხილ-

საც არ შესწირავს. — ამისთანა ახალგაზდას მეთქი, „მაიკოს“ დამწერი თავ-ვაწირულ და გამბედავ კაცათ ხატავს! სად, როდის, საქართულოს რომელ კუნჭულში უნახავს უფ. ბეკლემიშევს ისეთი ქართული ახალგაზდა, რომელიც ფიქრობს: „ამა და ამ მიზნის მიღწევა მსურს, და ან ჩემ სურვილს ავასრულებ, ან თავი ცოცხალი რაღათ მინდაო!“ ხომ ვერსად ნახავდა ჩვენში უფ. ბეკლემიშევი ამ გვარ ყმაწვილს? მაშ, ჩემი აზრით იმას ამ გვარი ხასიათის გამოსახვით ეს სურდა გამოეთქვა: „აი ამ ჩემ გმირს თუმც სახელი კი ქართული ჰქვია და ტანისამოსიც ქართული აცვია, გრძნობა და გული კი ქართული როდი აქვსო. შინ ქართველი, და ვინ მტკიცე სურვილის ან ძლიერი გრძნობის მფლობელიო! მაშ თქვენც იცოდეთ, რომ საქმე მარტო ტანსაცმელში ან სახელში როდი არისო.“

ეს ხომ ერთი.

მეორეთ უფ. ბეკლემიშევი ჩვენებურ „საქმის ბოლომდი გაუტანლობას“ აი რა რიგათ დასცინის. ის ჯერ ნამდვილათ ხატავს ჩვენი საზოგადოების ზნეს—რომ ჩვენ ჩვენი აზრით ან ჭკუით ვერაფერს ვერც ვიწყებთ, ვერც ვაკეთებთ. ჩვენ უსათუოთ სხვა ვინმემ უნდა გვიჩვენოს გზა, სხვამ უნდა გაგვაბედინოს საქმის დაწყება. მახტანგსაც ქალის მოტაცების აზრს მისი ამხანაგი და ბებრუხა მაჭანკალი აძლევს. მახტანგი თანახმა ხდება და ქალს კიდევაც იტაცებს. მაგრამ, როცა მახტანგ სალდათები ესე ვიან და დაჭერას უპირებენ — აქ ჩვენებური სახითი უფ. ბეკლემიშევის დაცინვით აქვს გამოხატული. ჩვენში, ჩვეულებრივ, ამ გვარ მდგომარეობაში, ამხანაგები მაშინვე დაიფანტებიან, და ყველა ერთი-მეორეს წინ წასწრებით ერთმანერთს

დანაშაულობაში ბრალს ადებს, ისე რომ ბეჭდილობას ბოლო აღარც კი აქვს. დრამაში კი გამოხატულია, ვითომც ლევანი (შახტანგის ამხანაგი) არა თუ შახტანგს არ ორგულობს, პირდაპირ მის გასაფთხილებლათ მირბის, როცა იგებს, შახტანგის დაჭერას აპირებენო. — და როცა სალდათები მოდიან, შახტანგი დამტუსაღებელს იმას კი არ ეუბნება, “შენი მუხლის ჭირიმე, დანაშაული არა ვარ, ლევანმა და მართამ გამაბრიყვესო, არა, ის პირდაპირ ამბობს: „ღიახ ეს ჩემი საქმეა, ღიახ ეს მე ვქენი, და დასჯის მისაღებათ მზათა ვარ, დასჯის როდი მეშინიაო.“

ზრდილი დაცინება ამაზე მწარე-და სასტიკი იქნება?!

ძი იქნება, ჩემო მკითხველო! თუ არ გჯერა, ცოტა კიდევ დამიგდე ყური.

ქვეყანაზე არც ერთ ხალხს სიცოცხლე ისეთი გაგიჟებით არ უყვარს, როგორც ჩვენ ხალხს. ამ სიყვარულში ჩვენ ცოტაოდენათ აღმოსავლეთის ხალხები შეგვედრებიან: მაგრამ ჩვენსავით ძლიერ და უსამზღვროთ არც იმათ უყვართ ეს „წყეული წუთის-სოფელი.“ უფ. ბეკლემიშევს ეს ჩვენი თვისებაც შეუნიშნავს. იმას ალბათ ხშირათ შეხედენია ისეთი პირები, რომელნიც სიცოცხლის გულისთვის ზნესა და ღირსებას კი არა, ცოლსა და შვილს, მამულს, კაცობრიობას გაყიდენ. და ამ გვარი უსუსურობის დასაცინებლათ ის ჩვენ ვახტანგს, დრამის ბოლოში, თავის ხელით თავს აკვლევინებს!... ჩვენებური, ჩვენი დროების ახალგაზდა კაცი თავს-იკლავს და სიკვდილის წინ არ შინდება! ვის უნახავს, ვის გაუგონია ჩვენში ამისთანა მაგალითი? ზაგვიგონია ჩვენც, რომ შარშან ერთმა ახალგაზდა

ქალმა თავი მოიწამლაო. — მეორემ, არ მახსოვს როდის, თავი დაიხრჩოო. მაგრამ კაცის ამ გვარი ამბავი გაგიგონიათ? აი ამ გადაჭარბებულ სიცოცხლის-მოყვარეობის გასაკიცხავათ, უფ. ბეკლემიშევს შახტანგისთვის აუხსნია, რომ სიკვდილი ერთი წუთის საქმეა, და ისეთი საშიშოა როდია, რომ მის გულისთვის კაცი პატიოსნებაზე ან ღირსებაზე ხელს იღებდეს...

აი, რა ნაირათ გამოუხატავს უფ. ბეკლემიშევს ჩვენებური მიმბაძავი საზოგადოება, ჩვენი დაცემული დროება! აი, რა მწარე დაცინვით, რა ოსტატური ირონიით დაანახა იმან ჩვენ საზოგადოებას მისი შინაგანი ხასიათი, თუმც მისი გარეგანი სახე კი ნამდვილათ და პირდაპირ ჰქონდა გადმოხატული! ჩვენ აქ მართლაც ორიოდე თვისება მოვიხსენეთ. მაგრამ დრამაში ძლიერ ბევრი უხეი-

რო თვისება და ჩვეულებაა ამ გვარათვე უკუღმართათ აწერილი. — უფ. ბეკლემიშევმა ამ დრამით, ჩვენი აზრით, სასტიკი, მაგრამ სასარგებლო დარიგება წაგვიკითხა. მაშასადამე ჩვენმა საზოგადოებამ დიდი მადლობა უნდა შესწიროს უფ. ბეკლემიშევს, და თფილისის თიატრის აკტიორებს რომელნიც ამ გვარი წარმოგდენით ჩვენი ზნის გასწორებას და ხასიათის გაუმჯობესობას ცდილობენ.

ჩემი მკითხველს

23 ოქტომბრის 1870

ამ უკანასკნელ დრომდელი ჩემი თავი ბედნიერ კაცათ მიმაჩდა. პიჯეკი ჩემთვის „ღროების“ პაწაწინა კუნჭულში, საიღამაც მთელ ქვეყანას უღარდელათ დაეცქერდი და ხანდისხან — თვეში ერთხელ, ორჯერ, — ჩემ უღარდელობას ფელტონათ გამოვთქვამდი. მართალია, ქვეყანა-ყურადღებას როდი მაქცევდა. იმან მგონი, არც კი იცოდა, თუ „ღროების“ ღაბლა ეტაჟაში ვიღცა ფელტონისტი რაღაცა ფელტონებს „სჯღაბნიდა“. მაგრამ ეს გარმოება ნამეტნათ არც კი მაწუხებდა.

— ქვეყანა ბრმა და უგნურია, ამბობს ლეინე, ვფიქრობდი: — ის შე-

ურაცყოფით დაცქერის ფელტონის-
ტის შრომას და მდგომარეობას.
იმას ფელტონი „მასხრობათ“ მიაჩ-
ნია, და მისი დამწერი—ჯამბაზის მო-
ლაყბეთ. მიუტევოთ ამ საბრალო
ქვეყანას, რადგანც იმან არც კი
უწყის, რას ფიქრობს!

მართლაც, წრევანდელი შემთხვე-
ვები თითქო განგებ ჩემი ნუგეშის
საცემლათ და ფელტონისტების ასა-
მალლებლათ ხდებოდენ. ჯერ ერ-
თი ფელტონისტი—როშფორი—კა-
ნონ-მდებელი კრების წევრათ ამო-
არჩიეს. მისმა მდგომარეობამ და
ყოფა-ქცევამ მთელი ქვეყნის ყუ-
რადღება მიიქცია. მერმე ისევე როშ-
ფორი მმართველობის წევრათ შე-
იქნა და ლენერალ ტროშუს მინის-
ტრების რჩევაში გვერდით ამოუჯ-
და, როგორც მეორე ფელტონის-
ტი—პრაგო, ან უხეირო ვოდვი-
ლების-მწერავი — შულ-ძავრი და

ზღე-ბიზუანი. მოდი და ნუ აგაამა
ყებს ამ ნაირი მაგალითი!

მართალია, ერთი მხრით, რომ ეს
შემთხვევა უცხოეთში მოხდა, მარ-
თალია, მეორე მხრით, რომ ფელ-
ტონისტები ყოველთვის კი ვერ ხდე-
ბიან „დროებითი მმართველობის“
წევრებათ. იგივე როშტორი—მაგა-
ლითათ—ბარე შეიდი თვე იჯდა ვი-
რების აბანოში (როგორც ჩვენში ამ-
ბობენ), სანამ მის წინ სამინისტრო
რჩევის კარი გაიღო...

მაგრამ—თავს ვაიმედებდი, —ჩვენ-
შიაც მომხდარა ხოლმე ფელტონ-
ისტების ამაღლების მაგალითები.
ერთი ვოდვილის მწერავი პრისტავის
ადგილს ეღირსა, და მეორე — გვარი-
ანი ხანი კვარტლის თანა შემწე იყო.
და რაკი ზოგიერთ სხვა უხეირო ფელ-
ტონისტებს „ოხუნჯობამ“ ქვეყანა-
ში წინ წასწეკა არ დაუშალა, ამაღ-

ლების იმედი მეც რატომ არ უნდა ვიქონიო?

ამ იმედს—როგორც წელან ვთქვი—წმინდა-ნეტარებაში ვყავდი. მაგრამ ტყუილათ კი არ ყოფილა ნათქვამი, ნეტარება ერთი წუთის საქმეა და დიდხანს ვერ გაძლებსო! სწორეთ იმ დროს, როცა ჩემი თავი ბედნიერ კაცათ მიმაჩდა, და მარტო იმაზე ვწუხდი, ქვეყანა ყურადღებას არ მაქცევს მეთქი,—ჩემდა საუბედუროთი, თურმე, ჩემ ფელტონებზე, თუ მთელ ქვეყანას არა, ზოგიერთ ჩვენებურ მკითხველებს მაინც ყურადღება მიუქცევიათ.

ისიც კი უნდა ვთქვა: ვაი იმისთანა მიქცევას!

ღიახ, ვაი იმისთანა ყურადღების მიქცევას, თუ კი ყოველი მხრიდან ნიადაგ გესმის:—„ღმერთო, ეს რანაირი ენაა“ — „ამ გვარი წერა აბა

ვის გაუგონია?“ — „ვანა უწინ ფელტონისტები არ გვეყოლია? დახედეთ მათ ნამდვილ ქართულ ენას! ფელტონი იმ ენით უნდა იწერებოდეს, როგორითაც მოლაყბე, თევხედი და „საქართველოს მოამბის“ მწერლები სწერდნენ!“

ამ ნაირი გაკიცხვა მოისმის ყველა მხრიდამ, სხვა და სხვა კილოზე, სხვა და სხვა დამატებით, მაგრამ ერთი და იმავე აზრით: „ამ ფელტონების კითხვა როდი ღირს, ამიტომ რომ იმათ ენა არ უვარგათ, ისინი ნამდვილი ქართული ენით დაწერილი არ არიან!“

აი, ამ გარმეობაზე უნდა შემოგჩივლო, ჩემო კეთილო მკითხველო, და ორიოდ სიტყვა უნდა გითხრა ისეთი, რომ ჩემი საჩივარი, იქნება, სჯათაც გადიქცეს.

ჯერ ერთი გარემოება უნდა მოგაგონო, რომელიც, ალბათ, ხშირათ შენიშნული გექნება. მაჭარ კაცს ან სოვდაგარს ჯიბე რომ გაუთხელოდებო, ის უფრო და უფრო ძვირფასი ტანისამოსის ან გაწყობილების ჩაცმას იწყებს, და თავის სახლს უწინდელზე უფრო მდიდრულათ აწყობს, გამოცდილი ვაჭრები ამ გვართ მართულ მოძმეს რომ დაინახვენ, მაშინვე იტყვიან — „ეჰ, ეს კოტრობის ნიშანიაო!“

სოტათი რომ მიიხედ-მოიხედო, მალე გაიხსენებ, რომ თავის დღეში ლაზათიანი და ნამდვილათ მშვენიერი ქალი პირზე ფერ-უმარილს არ მიიკარებს, არც მართლათ მდიდარი კაცი — ოქროთ და ვერცხლით თავის ტანსაცმელს არ ააჭრელებს. იმათთვის ნამდვილი სიმდიდრე ან ჭეშმარიტი ლაზათი საკმაოა. — ამ ნაირ მაგალითებს თუ გაიხსენებ, მალე მიხვდები, რომ საზოგადოთ

გარეგან სიმშვენიერებზე, ლაზათზე ან გაწყობილებებზე უფრო ის პირები ცდილობენ, რომელთაც ნამდვილი ლაზათი ან ნამდვილი ძალა აკლიათ. აქედამ იმ საზოგადო კანონს გამოიყვან, რომ კაცის თვალში გარეგანი შნოს წადილი შინაგანი ღირსების მოკლების დაგვართ მატულობს.

ეს მარტო ტანსაცმელზე ან ფერუმარილზე კი არ არის ნათქვამი, — ეს ისეთი საზოგადო კანონია, რომელიც ყოველ ნაირ ასპარეზს შეეხება. მწერლობაში, მაგალითათ, ადამიანს რომ აზრები შემოეღვევა ან ცხოვრების დაკვირვება, მისი ხასიათის გაგება გაუძნელდება. ის მაშინვე ძველი აზრის „ლამაზათ“ გადასხვაფერებას იწყებს, და მის ნაწერში გაგლესილი, დაბერებული ჭეშმარიტება ლაზათიანათ მორთული უიკბლო ბებრუხსავეით გამოდის. —

ადამის-წლის აზრებში ან ცხოვრებაში გაჩეულ კაცს, რასაკვირველია, ყოველი ახალი აზრის გარკვევა და გაცნობა უჭირდება. მის თვალში ყოველიფერი რაც კი გარეგანი სახით უწინდელ, ნაცნობს საგნებს არა გავს, — კარგი იყოს გინდ ცუდი, — უმნო და ულაზათოა.

სწორეთ ამ რიგათ სჯიან დაბერებული „ტურფები“ ახალგაზდა მშვენიერი ქალის გაწყობილებას ან ტანსაცმელს. თითქო ახალგაზდა ქალის გავლენა კაცის გულზე და ბედზე ტანისამოსის ღაზათზე იყოს დამყარებელი...

ასე ყოფილა ყოველგან, და ასე იქნება ყოველთვის, რომ წრეზე გადასულ თაობას, როგორც წრეზე გადასულ კაცს, თვალის ძალა აკლდება. მაშინ მისი გამპროიაზობა გარეგან კანზე, გარეგან უნოზე ჩერდება. ის მაშინ ახალი თაობის ყოფა-ქცე-

ვის ან აზრს მხოლოდ ვარეგანი
 შნოს დაწუნებით თაჟიღამ იგერებს,
 იძულებს. — მს ბუნების კანონია,
 რომელსაც ჩემისთანა და შენისთანა
 კაცები ვერ შეცვლიან, ჩემო მკით-
 ხველო.

მს ისეთი კანონია, რომ ყველა
 ქვეყნის მწერლობაში ყოველ ახალ
 მწერალს, ყოველ ახალ მიმართუ-
 ლებას ყველაზე უწინ „ენის“ და
 „გარეგანი ფორმის“ დაწუნება შეგე-
 ბებია. მხლა რასაკვირველია, კაცი
 გადაიხარხარებს, როცა შეიტყობს,
 მაგალითათ, რომ საფრანგეთში
 მოლტერს, ლიდროს, რუსოს, ბერან-
 ჟეს, ლამარტინს, მიქტორ-ჰიუგოს,
 შორჟ-სანდს, ლუი-ბლანს და სხვა
 გამოჩენილ მწერლებს, — იმ მწერ-
 ლებს, რომელთაც დედა-ენა გაუ-
 მშვენიერებიათ, — უტვინო წინააღ-
 მდეგები ენის უცოდინარობას და წახ-
 დენას აბრალებდნენ. მისაც გერმა-
 ნიელ მწერლობაზე გაუგონია

რამ, ან წაუკითხვას, იმას ეცოდინება, რომ ამ ნაირივე ბრალს გერმანიაში ლესინგს, ბოტეს, შილერს და ლეინეს ადებდენ. რუსეთში, ხომ ლომონოზოვიდამ დაწყებული ანტონოვიჩამდი, ყოველ ახალი მიმართულებების შემომღებ მწერალს ენის წახდენა დაბრალებია. ვინ არ იცის, მაგალითათ, რომ პუშკინს — იმ პუშკინს, რომელსაც დღეს რუსები რუსული ენის და მწერლობის ამალლებას და გამშვენიერებას უმაღლიან — პუშკინს რუსული ენის უცოდინარობას აბრალებდენ, აგრეთვე როგორც ლერმონტოვს, ბელინსკის, შოგოლს და სხვ.? ვინ აბრალებდა? შიშკოვი, აქსაკოვი(სერგეი) ბრეჩი, ბულგარინი, სენკოვსკი. ვინ იყვენ ეს პირები? მანათლების და წარმატების მტერები, რეგენობის, უსამართლობის მომხრენი...

ჩვენში? — მართალია, ეს იმას

ემსგავსება, რკუმ ფეხი რომ გამო-
ყო და ნახირში გარევა მოინდომა,
მაგრამ ჩვენი თავიც მოვიხსენოთ—
ჩვენში ვის არ ახსოვს, რა ნაირათ
მიიღეს 1861 თ. ილია ჭავჭავაძის
პირველი ნაწერი? რა კიჟინა შექ-
მნეს ჩვენმა მწერლებმა ჭავჭავაძის
„ენაზე“ და ენის უცოდინარობაზე!“
რამდენი „შეცთომა“ უპოვეს იმის
ენას! რამდენი ბრალი დაადვეს მის
ლექსს!.. მის არ ახსოვს, რა მხურ-
ვალე ცრემლები დაღვარა მაშინ
„ცისკრის“ დაცარიელებულ მინდ-
ვრებში ზემოურმა იმერელმა ბორი-
სელმა წერეთელმა ექვთიმემ, ქარ-
თული ენის „წ ა ბ ი ლ წ ვ ა ზ ე.“
და ეხლა ვისთვის არაა ცხადი—ისე,
როგორც დღე ღამეზე უფრო ნათე-
ლია, —რომ ილია ჭავჭავაძემ ქარ-
თულ ენას კი არა დააკლო რა,
ბევრიც შესძინა?

ერთი სიტყვით, ყოველთვის და

ყოველგან ენის წახდენაზე, გაუპატიურებაზე ვიხარომათი და კიჟინა წრეზე გადასულ თაობას დაუწყია.—ძაი ბიჭს ვეტყვი იმას, ვინც რომელიმე ქვეყნის მწერლობაში ერთ, მართო ერთ კაკალ მწერალს დამისახელებს, ახალი მიმართულებისას, რომელსაც ენის უნოსთვის და სილაზათისთვის ბრძოლა ან ყაყანო აეტეხოს. ამ ნაირ მწერლებს, ყოველთვის და ყოველგან სხვა, უფრო სასარგებლო და საქირო საქმე ჰქონიათ:—თაეიანთი საზოგადოების აზრისა და მდგომარეობის გაუმჯობესობა...

ესე ჩემო მკითხველო, დაე ყველამ სწეროს, როგორც ჰკუა და ენა უჭრიდეს. დაე იმერელმა იმერული სიტყვებში იხმაროს, და კახელმა—კახური სიტყვებს - წყობილობა. შენ მათ ნაწერში ეცადე აზრი გაარკვიო, და—თუ აზრი შენი საზო-

გადოების ან მამულის სასარგებლოთ იცნო — ეცადე მისი შეთვისება და გავრცელება, ეცადე მისი „ვანხორციელება.“ ღამიჯერე, იმ იმერელს, რომელიც „ახლას“ მაგიერ „ეხლას“ ამბობს, იქნება ისეთივე ნამდვილი ქართული გული უცემდეს, როგორც „ნამდვილ ქართულ“ ენაზე მოლაპარაკე ქართლელს. ღამიჯერე, კიდევ, თუ ჩემ ან „ღროების“ ნაწერში იმერული სიტყვები და სიტყვის-წყობილობა გახშირებულია, ამ სიტყვებიდამ — შემდგომისთვის — მხოლოდ ის დარჩება ქართულ ენას, რაც მისთვის გამოსადეგი და საჭირო ყოფილა. შოველი ენა — მდინარე წყალის არ იყოს — მხოლოდ იმას ითვისებს, რაც მისთვის საჭიროა. დანარჩენი კი ყოველიფერი ძირისკენ მიდის და კაცის თვალიდამ სამუდამოდ სილის ქვეშ იფლება,

ეს ყოველივერი სახეში უნდა გქონდეს, ჩემო მკითხველო. სანამ ჩვენ ენაზე ან ნაწერზე სჯას დაიწყებდე. მაშინ უენი ყურადღება ნაწერის აზრზე მიიქცევა. და თუ უმართმა ქნა, და აზრი კარგი, ან უცუქრასთვის სახირო გამოდგა, ენის და სიტყვის სიმშვენიერეს უენი ჭირი წაუღია. დაე, მაშინ, ამ საგანზე ჭირ-წაღებულებმა იღავონ. თუ შინც ლაპარაკობს მარტო მისთვის, რომ ენა ექავება, ის, რასაკვირველია, ცდილობს „ჩესტიანათ“ გააწყოს და გამოთქვას თავის სიტყვები, რომ ენის ფხანვა მისთვის სასიამოვნოთ დარჩეს.

ის, რასაკვირველია, თავის დღე-შო ვერ გაიგებს, რომ სხვები სიტყვებს მარტო ენის მოსაფხანველათ კი არ ხმარობენ.

ნიკო ინაუვილის სიკვდილზე

—

14 ნოემბერს 1870

იულიუს-ძეისარი რომის ხალხს იმავე ბედს რომ უმზადებდა, როგორც ნაპოლეონმა ეხლა საფრანგეთს მიაყენა, იმას ერთი საოცარი აზრი დღე და ღამ მოსვენებას არ აძლევდა. როცა თითქმის მთელი ქვეყანა მის ხელში იყო, და მის მცირედ სიტყვას ან სურვილს კანონათ სთვლიდა, თვითონ ამ ყოველის შემძლებელ იმპერატორს, ამ „ღმერთების ძეს“ — რომლის სახელი მთელ ქვეყანას აკანკალებდა — ერთი გამხდარი, მჭლვე კაცის ეშინოდა!

— „მე მსურს, ეუბნებოდა ის თავის ძმისწულს, ანტონიოს, მე მსურს ჩემ ვარშემო მომსხო კაცები მყავ-

დეს, იმისთანა, რომ ღამე კარგა მაგრა ეძინოთ. ძასსიუსს მჭლოე, დამ-
შეული სახე აქვს. ის ნამეტ-
ნათ ფიქრობს. მაგისტანა კაცი
საშიშარია...”

და როცა ანტონიო პასუხათ ეუბ-
ნებოდა, ძასსიუსი პატიოსანი და ქვე-
ლის-მოქმედი რომაელიაო. ძეისა-
რი ხელ ახლავ თავს მწუხარეთ აქ
ნევედა:

— „ძასსიუსი კარგი იქნებოდა უფ-
რო მომსხო რომ იყოსო... მხლა
კი მაგაზეც უფრო საშიშარ კაცს არ
ვიცნობ! მაგ ბევრს კითხულობს,
დამკვირვებელია და კაცის აზრს
პირდაპირ ხედავს. მაგ არ მიზღვეს
სიამოვნებას, ყურს არ უგდებს მუ-
ზიკას, იშვიათათ იცინის, მერე იმ
სახით, თითქო თავის თავს დასცი-
ნოდეს, რათ გავილიმეო... მაგის-
თანა კაცს გული კმაყოფილი რო-
დი აქვს... ამის გამო ის მეტის მე-
ტად საშიშარია...“

მოდი და ნუ დაფიქრდები იმს-
თანა კაცზე, რომლის მოქმედებას,
გზასა და კვალს ვერ უპოვნი, და
რომელიც ახირებულათ ცხოვრობს,
ახირებულათ იქცევა, ახირებულათ
კვდება.

მართლაც, ახირება ამაზე მეტი
იქნება? ბამოდის ახალგაზდა კა-
ცი, ყოველ ნაირი ნიჭით და ღირ-
სებით შემკული. მის წინ სუფრათ
გაფენილია ცხოვრება. მას ელის
სიამოვნება, საზოგადოების პატივი,
დიდება. იმას ნატურის, სურვილის
მეტი არა სჭირია. „ნეტარების“ მო-
საპოვებლათ. — მის გვერდით მალღ-
დებიან და ტკბილათ ცხოვრობენ
უნიკო, უტვინო, ზანტი, მოუხერ-
ხებელი პირები. ის ხედავს, რომ
სხვაზე უფრო ადვილათ, უფრო
ღირსებულათ შეუძლია ცხოვრებაში
ხეირიანი ადგილის დაჭერა, ოღონდ კი
მოინდომოს ან ხელი გაანძრიოს...

მაგრამ, თავის დაუფასებელ ნიჭს და შრომას ის სულ სხვა საქმეს ალევს. — ის ნამეტნათ ფიქრობს, ბევრს კითხულობს, კაცის აზრს პირდაპირ ხედავს. — რისთვის? მისთვის? მინ იცის. მაგრამ იმას კი ყველა ხედავს, რომ მინამ „სხვილები“ „კარგა მაგრა“ ხერინავენ ან სუქდებან, ეს ახირებული კაცი თან და თან უფრო მქლევდება.

ახირება ამაზე მეტი იქნება? — მინემ „სხვილები“ დამშეული პირით ცხოვრებას ეწაფებიან, თავის საკუთარ სარგებლობას თავის თავს ღმერთად იხდიან, და ამ ღმერთს მახლობლებსაც დაუკვლენ და სამშობლოსაც, — ეს ახირებული კაცი ხალხს ან საზოგადოების სიკეთეზე ფიქრდება, ზურნავს და ღვაწლობს! ის თავის ნიჭს და შრომას იმავე საზოგადოების ბედს ანდომებს, რომელიც იმას — სამაგიერათ — და-

ცინვით, შეურაცყოფით, გიჟობის
ან ბოროტების შეწამებით აჯილ-
დოვებს!...

და რაკი ის ერთხელ ამ ახირე-
ბულ გზას აღგება, მას ხელის-გამ-
წყობის, დამხმარებელის, თანგრძნო-
ბელის იმედი აღარ უნდა ჰქონ-
დეს. — „სხვილების“ გზა თავდაპირ-
ველიდამ გაპირდაპირებული და
გატკეპნილია. იმათ გაადვილებული
აქვთ იმ ერთი ნამცეცა სწავლის
შეძენა, რომელიც მათ საზოგადო-
ების წინ თავ-მოსაწონებლათ სჭი-
რიათ. დროზე თხოვნით, დროზე
გალიმებით, დროზე თავის-დამ-
დაბლებით, დროზე დაბეზლებით,
ისინი დამხმარეს, „მთარველს“
ადვილათ და ბლომათ პო-
ულობენ. იმათ თვითონ საზოგა-
დოებაც უფრო გულ-მხურვალეთ
უხსნის და უმშრალებს. დიდების
გზაზე, რომელზედაც ქეიფიანათ,

უღარდელათ წაგოგიალდება მათი ცხოვრბა...

სულ სხვა ნაირია ახირებული „მკლე“ კაცის ბედი. შოველი ცნობა, ყოველი საშუალება იმან ბრძოლით უნდა მოიპოვოს, ისე რომ მთელი მისი სიცოცხლე გაჭირვებულ შრომათ, დაუბოლოვებელ ბრძოლათ იქცევა. და ამ ბრძოლაში—როცა იმას მიზნათ ყველას სიკეთე აქვს—ყველა მის მოწინააღმდეგეთ ხდება... მაგრამ მის ახირებულ ხასიათს არც ეს გარემოება ასწორებს, და მისი სიმკლევე თან-და-თან მატულობს.

ბოლოს, ეს ახირებული კაცი კედება, ახალგაზდა, უპატრონო, გაუგებარი. და სიკვდილის დროს, ნუგეშის მცემლათ, იმას მხოლოდ ეს აზრი რჩება:

„Малый другъ, я умираю,
Отъ того, что былъ я честенъ;

Но за то родному краю
Върно буду я извѣстенъ“

მაგრამ, ახირებულ კაცს სიკვდილიც ვერ ასწორებს: სინანულის მაგიერათ, ის აი რას ეუბნება თავის მეგობარს:

„Милый другъ, я умираю,
Но спокоенъ и душою,
И тебя благославлю—
Шествуй тою же стезею“.

მაგრამ ისიც კი უნდა ეთქვათ, რომ ამ დაბრმავებაში იმათ გარდა ბევრი ჭკვიანი კაცებიც ვარდება. შინც კაცობრიობის ისტორიას აკვირდება, ის მტკაცეთ დარწმუნებულა, რომ ხალხის ბედნიერებას და ძალას მხოლოდ ამისთანა ახირებული კაცები შეადგენენ. მათი ტვინით, მათი გრძნობით ინახავს თავს და კეთილშობილდება მთელი საზოგადოება, მთელი ხალხი.— „კაცობრიობას ამისთანა ახირებული კაცები

რომ არ ყავდეს, ამბობენ ზოგიერთები, მის ცხოვრებაში არც ერთი გაუმჯობესობა არ მოხდებოდა; ის დახავსიანდებოდა, დაღპებოდაო.“ ასე გაშინჯეთ, ცხოვრების ბინძურობაში და თავის-თავზე ზრუნვაში ყელამდი ჩაფლულებიც კი იღვიძებენ ხანდისხან, და მაშინ აი რას ამბობს მათი დაძინებული სინიღისი:

Погрузился я въ тину лещистую
 Мелкихъ цомысловъ, мелкихъ страстей...
 Отъ лжующихъ, правдно болтающихъ,
 Обагрняющихъ руки въ крови,
 Уведи меня въ станъ погибающихъ
 За великое дѣло...

მრი ამისთანა ახირებული კაცი ჩვენც გვეღირსა. რასაკვირველია ისინი ჩვენ მალე გავისტუმრეთ საიქიოს, და ამ მოკლე ჩანში დავასაფლავეთ, შარშან მარია მობსთვეში მოკვდა პეტერბურგს ბეჟან-ხამაშურიძე, რომლის გულში არც ერთხელ არ გაუფლია არც ერთ მდაბალ

გრძნობას... მისი ახალგაზღვრა — რომლითაც ჩვენ ხალხს როდესმე თავის მოწონება შეეძლებოდა — სიღარიბესთან ბრძოლაში გაჰქრა. და მის ნახევრამდი წყლით ავსებულ საფლავეში გამბედავი, ნიჭიერი და საზოგადოებისთვის თავ-გადადებულად გული დაიმარხა...

მეორე — ნიკო. ინაშვილი — დღეისწორს (6 ნოემბერს) მოკვდა თფილისში, სადაც ის ამ ზაფხულს პეტერბურგიდამ საექიმოთ ჩამოვიდა. ეს ახალგაზდა, აქაურ სემინარიაში სწავლის დასრულების შემდეგ, ძიევის უნივერსიტეტში შევიდა, საიდანც შარშან პეტერბურგს გადავიდა. — მისი თანამშრომლობა „მნათობში“ კარგათ უნდა ახსოვდეს ჩვენ მკითხველს, აგრეთვე როგორც ზოგიერთი მისი სტატიები „ღროებაში“ (სხვათა შორის „ზნეობითი და ესტეტიკური გახსნა“). მაგრამ

მკითხველმა არ იცის, რა მხურვალე გულით სურდა ინაშვილს ჩვენი საზოგადოების სიკეთე, ან რა ნაირ გაჭირვებაში ემზადებოდა ის-ხამაშურიძესავე-საზოგადოებისთვის სარგებლობის მოსატანათ... სამწუხაროთ, ამ მზადებასაც ისე უღროლოთ მოელო ბოლო, როგორც ხამაშურიძის შრომას: ორივეს ერთნაირი კლასი მოერია.

არ შემიძლია უმჯობესათ გამოეხატო მისი გრძნობის და გულის პატიოსნება, მისი მაღალი მიზანა. როგორც მისივე სიტყვების დაბეჭდვით, რომელსაც ის ამ წლის მაისში მწერდა პეტერბურგიდამ;

„ეგები (ზოგიერთი ჩვენი ეძაწვილები) არიან ბრმა წინამძღვრები უსუდური ხალხისა. რა ძალა აქვს მაგათ სიტყვას? რამდენათ დრმა არის მაგათი აზრი? რამდენათ შორს და პირის-

პირათ ვასკრის საზოგადო საგნების
შინაარს მავათი ანალიზი, მავათი კრი-
ტიკა? რამდენათ ცხოველი და ნაყოფი-
ერია მავათი მოქმედება? რა საზოგადო
იდელაი აქეთ მავათ დახატული თავში?
რა პროგრამა აქეთ მოქმედებისა, რა
მიზანი?...

შენ თითონ მითხარი, მეტყვიან თუ
არა ეგენი ამასეუდ ვასუხს. სეირიანათ
მაგ საქმესეუდ არც ერთი იმთვანი არ
მოძრაედებულა, სიჭითაც ძალიან არ
აწიან დაჯიდლოკებულნი. აი ვინ აწიან
წარმომადგენლები ჩვენი სახალხო აზ-
რისა, აი ვისში გამოისატება ჩვენი გო-
სუბითი მოძრაეობა! მდგომარეობა მე-
ტათ ხამწუხარო და საგრძნობელია. ვა-
ტიოსან და მოაზრე კაცს ვალი აქვს
მიანქციოს ამასე ეურადლებს, ვალი აქვს
გვიჩვეოს ჩვენი ახალი გზა და ახ-
ლი სათელი შეიტანოს ჩვენ ბიელ ცხო-
ვრებაში. რატომ არ უხდა დადობდეს
კაცი, როცა ქსედავს, რომ კაცი დიდი
ეხერგიის და სიჭის ვატრონი უმოქმე-

დო და უაზრო ცხოვრებას მიცემია?
 კერძო პირი ანაიკურიცა, კერძო პირი
 დამოკიდებულნიცა სასოგადო გარემო-
 ებაზედ, — ამბობენ. ეს მართალია. მაგ-
 რამ მანც და მანც კერძო პირსაც ბევრი
 რამ შეუძლიან. კერძო პირსაც კმარ-
 თება ბრძოლა უსამართლობასთან და
 უმეცრებასთან, თუნდაც ამ ბრძოლაში
 დაიღუპოს. ამასსადაც, კიმოქმდეთ...“

შოველთვის, როცა ამ ნაირი ახალ-
 გაზდების ბედს ვაკვირდები, მე—
 ისინი კი არა—ჩვენი საზოგადო-
 ება მებრალება, რომელიც გაუგებ-
 ლათ უმჯობეს თავის სიმდიდრეს
 კარგავს, და აღტაცებით გულში
 შავ ქვას იხუტებს.—მოდრი და ნუ
 გაიხსენებ კაცი შილოერის სიტ-
 ყვებს:

Сколько ж славныхъ жизнь поблекла,
 Сколько ж низкихъ, рокъ падить!...

გაფრეზის მოვლა მაღაზასკარზე

(ქანტაზია)

შესავალი

ნოემბერი 1870

აფრიკას და აზიას შუა ინდოეთისკენ, ერთი დიდი ქუნძული მდებარეობს, რომელსაც სახელათ მაღაზასკარი ჰქვია, და რომელზედაც ოთხი თუ ხუთი მილიონი კაცი ცხოვრობს, უწინდელ დროში, ეს ქუნძული მამა-პაპისებურათ ცხოვრობდა. მისი ხალხი არც უცხო-ქვეყნელებს იკარებდა, არც მათ სანახავათ დადიოდა. მაგრამ ჩვენ საუკუნეში ევროპიელებმა, როგორც იქნა, მაღაზასკარის მცხოვრებლებს ცოტ-ცოტათ შეეპარენ, და ზოგიერთ ნაპირის ქალაქებში ალებ-მიცემაც გამართებს. ეს ალებ-მიცემა იმაში მდგომარეობდა, რომ ევროპიელები

მადგასკარლებს სხვა და სხვა ნაირ მძივს, ტატოლოებს, სარკეულობას, "შუშას, ფერად ნაქსოვს აძლევდენ, და სამაგიეროთ კი ახალგაზდა ტყვეებს იღებდენ, ამერიკაში მამასისხლის ფასათ გასაყიდველათ. — როცა უმეტესი ნაწილი ევროპიელებისა მადგასკარზე ამ გვარ ხელობას ადგა, ორი თუ სამი "მისსიონერი" იქ სახარებას არიგებდა, ტატოლოებთან ან მძივთან. ამის გამო ევროპიელები ტრაბახობდენ, აქაო და, მადგასკარზე ქრისტიანობას და განათლებას ვაფრცვლებთო, უმეცრობას და ბარბაროსობას ევომეებითო...

რასაკვირველია ევროპიელებს, თავდა-პირველათ, მეტის-მეტათ უჭირდათ ქრისტიანული თანასწორობის, ძმობის და სიყვარულის გაფრცვლება იმ ხალხში, რომლის უმჯობესი ახალგაზდობა იმათ ტყვეთ

გაყავდათ. მაგრამ მოგების სურვილს ბევჯერ გადაუსხვაფერებია ამ ჩინებული სწავლის უმთავრესი ხასიათი, და თავისუფლების მცნება, მაცხოვრისგან მოცემული. მტარვლის იარაღათ გაუხდია... აღებ-მიცემა რას არ იქნს? მადგასკარის ხალხიც როგორც იქნა, მოტყდა, და ევროპაული ცხოვრების მიბაძვას შეუდგა.

ეს ცვლილება მადგასკარის კოროლევის **ვალი-ბე-რანოვალის** მეფობის დროს (1828 — 1861) მოხდა, განსაკუთრებით მაშინ, როცა, ამ ჭყვარტლის-ფერა კოროლევის სიკვდილის შემდგომ, მადგასკარის ტახტზე მისი შვილი **რადომა** შებრძანდა. ამ ახალგაზდა ხელმწიფემ მადგასკარზე საფრანგეთის ჩვეულებები შემოიღო. მაგრამ—როგორც ბევჯერ სხვაგანც მომხდარა — მიმბაძველმა საფრანგეთის წესი და წყობილება კი არა, ტანსაცმელი და “მიხერა-მოხერა”

გადმორგო თავის სამეფოში. ფრან-
ციული ცეკვა, მოდა, ალერსი იმან
მალე შეითვისა, და სწავლა ან ღირ-
სეული თვისებაები კი — ტყეში გა-
უშვა.

ამის გამო მადაგასკარის ხალხი
თავის ხელმწიფეზე უკმაყოფილოთ
დარჩა. 12 მაისს 1863 იმან რადო-
მა ტახტიდამ ჩამოაბრძანა და მის მა-
გიერ მისი ცოლი გაამეფა. ახალ
კოროლეევას სახელათ რაბოდო-
რაზოლერი ინა ერქვა. იმან იფიქრა,
რადგან ჩემ ქმარს ფრანცუზების მი-
ბაძვა, არ გამოადგა, მოდი ინგლის-
ლებს წაევხედოო, — და ეს ფიქრი კი-
დეც ასრულებაში მოიყვანა.

ამ გვართ, 12 მაისს 1863 მადა-
გასკარის ცხოვრებაში დიდი ცვლი-
ლება მოხდა, და ამ რიცხვის შემ-
დეგ მადაგასკარლები ინგლისლე-
ბის ცხოვრებას გამოუდგენ კვალში.
რადგანც ყოველ მიმბაძველს, თავ-

დაპირველათ, მარტო გარეგანი სახის გადაღება ეავდილება, მადაგასკარლებს ინგლისური წესის ან ჩვეულების შეთვისება აქნამდიც ვერ მოუხერხებიათ...

ვისაც მაიმუნო უნახავს, ვისაც შეუნიშნია, რა რიგათ ბაძავს ეს სულდგმული კაცის მიხერა-მოხერას და მოქმედებას, იმან, რასაკვირველია, კარგათ იცის, რა სასაცილო სანახავია ეს მიბაძვა... სწორეთ მაიმუნურათ ბაძვენ მადაგასკარლები ინგლისის ხალხს! მკითხველს — მგონია — არ ეწყანება, ამ მიბაძვის ზოგიერთი მხარე რომ გამოვხატოდღევანდელ ფელტონში. ამ საქმეს ორი წიგნი გამიადვილებს: ერთი ინგლისური (Madagascar, its social and religious progress, by M. Ellis, London, 1863) და მეორე — ლანდიური (Een blik in Madagaskar, v. Pollen. Leyden, 1867).

პირველ შემთხვევისთვის ავიღებ „ბავშვების მოვლას მადაგასკარის კუნძულზე“

ჩვენებურმა მკითხველმა უნდა იცოდეს — „მნათობილამ“ მაინც, — რომ ინგლისის კოროლევას გამოჩენილი ექიმი ყავს, სახელათ **პომბი**. ამ ექიმმა შეადგინა და გამოცა ერთი მეტის მეტათ სასარგებლო წიგნი, „ბავშვების მოვლაზე“, რომელიც ამ დღეებში ქართულ ენაზედაც დაიბეჭდა და ცალკე წიგნათ გამოვიდა. მადაგასკარის კოროლევას რაბოდო-რაზოლერინას ეს ამბავი გაუგონია, და, ინგლისის კოროლევას მიბაძვით, იმასაც „ექიმი პომბის“ შოვნა მოუნდომებია. მისდასაუბედროთ, უპოვიათ ექიმი **პომბი**, ექიმი **პამბო**, ექიმი **პამბუ**, მაგრამ ექიმი **პომბი** ვერსად გამოუძებნიათ. რა გაეწყობოდა, რადგანაც იმავე სახელის ექიმი ვერ მოძებნეს,

იმისთანა ექიმს დაუწყევს ძებნა, რომელსაც პომბის სახე მაინც ჰქონოდა, და — როგორც იქნა — გოტენტოტების*) ქვეყანაში გამოძებნეს ექიმბაში მლხო.

გოტენტოტ მლხოს უთხრეს, შენ ჩვენი კოროლევის „ექიმი პომბი“ უნდა შეიქნეო, და ჩვენში პომბის ხელობა უნდა აწარმოო. მლხო გაკვირდა. „მე თქვენი ქვეყნის ენა არ ვიცი და ზნეო, თქვენი ჩვეულების არა გამეგებო. და თქვენში აბა რა სარგებლობას მოვიტანო.“ უთხრა იმან თურმე კოროლევის ელჩებს. ამას გარდა, მლხოს თურმე გაგებაც არ ჰქონდა, პომბი სასმელი

*) გოტენტოტები სამხრეთის აფრიკაში ცხოვრობენ. ეს ხალხი მეტის-მეტათ ველური დი ბინძურია. შესანიშნავია მით, რომ ძლიერ დაბალია, ერთი ნამცეცა უბლი აქვს და ერთობ წინ გამოწეული ნიკაპი.

რამ არის, თუ საქმელი. მაგრამ გოტენტოტების ქვეყანაში ერთი ჩინებული ჩვეულება ყოფილა (რომლის შემოღება ჩვენშიაც უხეირო როდი იქნება). მისაც რისიმე შეტყობა ან გაგება დაჭირდება, ის მიდის და სხვას ჰკითხავს, თურმე „ამიხსენი, გამაგებინეო“ მლხომაც ამ რიგათ მოიქცა და მალე შეიტყო, რომ ჰომბი გამოჩენილი სწავლულია: რომელიც „ბავშვების მოვლაზე“ დედ-მამებისთვის ლექციებს კითხულობს და წაკითხულ ლექციებს წიგნებათ სცემს.

მლხომ რომ ეს ამბავი გაიგო, მაშინვე წელზე დოინჯები შემოიყარა. — „აშკარა საქმეა, იფიქრა იმან, მეც მადაგასკარელი დედ-მამები უნდა დავიბარო, რომ ბავშვების მოვლა ვასწავლოო.“

ამ აზრის ასრულებაში მოყვანა

მლხოს სრულიათაც არ გაძნელებია. მისი თხოვნით ბრძანება გამოვიდა, ყველა დედ-მამამ მლხოს ლექციებს ყური უნდა დაუგდოსო, მლხოს ბრძანება (ესე იგი დარიგება) რჯულზე უმტკიცესათ უნდა ასრულდესო თუ არა და, დამნაშავეს შვილი და შთამამავლობა (მეშვიდე მუხლამდი) სწავლის და განათლებას მოკლებული იქნებიან, და მწარე, ძალდატანებითი მუშაობით დაისჯებიანო... რასაკვირველია, დედ-მამები „ალტაცებით“ მოგროვდენ მლხოს სასახლეში. მათი წერილ-შვილის ბედი მლხოს ებარა, აბა, თქვენ მიბრძანეთ, იმას ვიღან ეწინააღმდეგებოდა?-

დანიშნულ დღეს, მოწიწებით მდგომარე დედ-მამების წინ წამოიჯვმა გოტენტოტი მლხო, ლურჯ-წითელა გალესილი პირისახით, თაქთაქა ტყეის-ფერი თვალებით, გაკნაჭილი, გაპარსული წინ-წამოწე-

ული ყბით და უკან გაქცეული შუბლით. მის პირისახეს, რომელსაც კოროლეევას სასახლეში, უფროსების წინ, ნიადაგ პირფერობის ან სიმდაბლის ღიმილი ებეჭდა, ეხლა ამაყი, დიდკაცური, მბრძანებელი გამოხედულობა გაჰკროდა. მის შემხედავ კაცს ეგონებოდა, ამაზე უფროსი, გოტენტოტებში კი არა იქნება ქაჭრების ქვეყანაშიაც არ მოიძებნოსო. მსეთი სახე ჰქონდა მაშინ ამ კაცს, რომელიც იმავე საღამოს სასახლეში, ლაქიებსაც კი ფეხქვეშ გაუვორდებოდა.

პირველი ლექცია
ელსას წისასიტევას

ამაყათ ჩაფიქრებულმა მლხომ ტახტზე ფეხი მოირობა, და წყნარი ხმით თავისი ლექციის კითხვა ამ რიგათ დარიწო:

„მოწყალენო ხელმწიფენო და ქალბატონებო! ღღეს უნდა აგისხნათ, თუ რანაირი საშუალებებით შეუძლია აღამიანს ბავშვების ხეირიანათ აღზრდა ან მოვლა. სრული იმედი მაქვს, თქვენ ჩემ დარიგებას თქვენი შთამომავლობის სახეიროთ გამოიყენებთ...“

ამის შემდეგ, ქლხომ, ცოტაოდნათ აღელოვებული ხმით, უამბო მადაგასკარელ დედ-მამებს, თუ რანაირათ იზღებოდა გოტენტოტების ქვეყანაში თვითონ ქლხო, რანაირათ მივიდა ის პირველათ — უპერანგო და უპერანგის-ამხანაკო*) — იქაურ სასწავლებელში, რანაირათ უფეთქდა იმას გული, როცა — შემდგომში — მასწავლებლებმა იმას ცემა დაუწყვეს, რანაირათ მიუტევა იმან — ქრისტეს აღთქმისამებრ — თავის გამლა

*) გოტენტოტების ქვეყანაში ხალხი ციტველა დაიარება.

ხველებს, და სხვა. მრთი სიტყვით, ოითქმის მთელი ლექცია თვითონ მლხოს ბიოგრაფიას და მისი გრძნობის გამოთქმას მოუხდა.

მადაგასკარელი დედ-მამები გაკვირვებით და თრთოლვით უცქერდენ გოტენტოტელ მეცნიერს, რომელიც თან-და-თან უფრო და უფრო ივიწყებდა თავისი ლექციის საგანს. მაგრამ დედ-მამების გაკვირვებულმა პირისახემ მაინც ვერ შეაკავა მლხოს მჭევრ-მეტყველობა.

— „მხლა, ამბობდა ის მომეტებული ალტაცებით, — ხომ მხედავთ, რა მშვენიერ მდგომარეობაში ვარ? მე დამნიშნეს კოროლევის ექიმათ, მომცეს ხეირიანი ჯამაგირი, და — რადგანც ლმერთს ჩემთვის მოხერხება არ დაუკლია — სახელმწიფო ფულით ავაშენებინე ეს ჩინებული სასახლე, რომელშიაც ეხლა ჩემი ოჯახით ვცხოვრობ. — ეს ყოველი

ფერი მომენიჭა, და, იმედი მაქვს, შემდეგშიაც ბევრი სხვა მომენიჭება.

„საქმე იმაშია, ჩემო მოწყალენო. ხელმწიფენო და ქალბატონებო, რომ ჩვენ ჩვენებურ ქვეყანაში—რომელსაც დედა-მიწაზე მზკავსიც არა ყავს,—ადამიანს ბუნებითი, კაცური სახის ან ზნის მიტოვება ასახელებს და ამაღლებს. ჩვენში, მაგალითათ, რაც უფრო მეტათ დასერილი აქვს კაცს შუბლი ან ლოყა, რაც უფრო დახვრეტილი აქვს ტუჩი ან ყური, რაც უფრო დიდრონი რგოლები უყრია ცხვირში, მით ის უფრო სახელ-გათქმული და დიდებულია: შვენური და ბარბაროსი ევროპიელები ამას „ღამახინჯებას“ უძახიან. მათი აზრით, კაცს მარტო ბუნებითი სიმშვენიერე ეყოფა, სალაზათოთ. — აშკარა საქმეა, რომ ამ შემთხვევაში ევროპიელები სცდე-

ბიან. ტატუაჟი *) ცუდი რომ იყოს, განა ჩვენ კოროლევას ბრწყინვალე და ზეციერი პირისახე დასერილი ექნებოდა?

„აქედამ სჩანს, რომ ბავშვების მოვლაში, მათი გარეგანი სახის გასამშვენებლათ, ჩვენ ბუნებას უნდა დავეხმაროთ. შმაწვილის პირისახე ან გვამი დასერით, დადაღვით უნდა გავაუმჯობესოთ, თუნდაც ევროპელებმა ამას დამახინჯება დაარქვან. ამ გვარივე ღვაწლი გვადევს ყმაწვილების სულის ან ჭკუის აღზრდაშიაც. შმაწვილის ტვინი და გონება ჩვენ იმნაირათვე

*) ტ ა ტ უ ა ჟ ი — პირისახით დასერას და დასერილი ადგილების სხვა და სხვა ფერი წამლით ამოვსებას ჰქვია, ისე რომ ვაცს პირისახეზე სამუდამოთ ხაზები ან სურათები ატყუია.

უნდა დავხვრიტოთ, დავსეროთ და რკინის რგოლებით შევამკოთ, როგორც ჩვენი პირისახეს ვამშვენებთ. დასერილ, დახვრეტილ ტვინში ჩვენ ისეთი სხვა და სხვა ფეროვანი წამალი უნდა ჩავასხათ, რომ ყმაწვილის გონება სამუდამოთ დადაგული, დალ-დასმული დარჩეს...

„მაშასადამე, ჩვენი ლექციების საგანი ის იქნება, თუ რა ნაირათ უნდა დაისეროს ან დაიდალოს ჯერ ბავშვის სხეული, მერე მისი ტვინი, და ბოლოს მისი სული ან გრძნობა, რანაირათ უნდა იმეკმოდოს დედამამ ან მასწავლებელმა ამ სახელმწიფო მიზნის მისაღწევლათ“...

მეორე ლექცია

ბავშვების სხეულის გაწოვნაზე

„მოწყალენო ხელმწიფენო და ქალბატონებო!“

„შოვლად ბედნიერ და ღრმათგანათლებულ რომაელებს ერთი უცხო და ჭეშმარიტი ანდაზა ჰქონდათ: „mens sana in corpore sano.“ მაგრამ, რადგანც თქვენ თქვენ შეილებსავით ბედნიერი არ ყოფილხართ, და თქვენი სიცოცხლის უმჯობესი, ახალგაზდა წელიწადები ლათინური ენის სწავლისთვის არ შეეგიწირავთ, ეს უცხო ანდაზა ჩვენებურათ, უნდა გადმოგიტარგმნოთ. ის ნიშნავს: „მრთელი გონება მხოლოდ მრთელ სხეულში იპოვებაო.“

„მხლანდელი ევროპელების ბარბაროსობამ იქამდი მიაწია, რომ ამ ჩინებულ ანდაზას ისინი თავიანთე-

ბურათ, ჩვენდა საწინააღმდეგოთ, ხმარობენ. იმათი აზრით, ადამიანითუ ტანის სიმრთელით ტალს (კაჟს) ედრება, თუ ღონიერი ჯაფის ამტანი ან სწრაფია, თუ მისი პირისახე „ქიჟლივით“ ანთებულია, — ეს ნიშნავს, რომ მისი სხეული „მრთელიაო!“ უგნურობა ამაზე მეტი იქნება?... უბედურებს ის კი არ ესმით, რომ ამ ნაირათ გლახიც კი იქნება „მრთელი“, რომ მარტო მუშაკს, გლახს მოუხდება მაგ მონური ტანის სიმრთელი-

ჩვენებურ, ესე იგი დიდკაცურ, საზოგადოებაში, ჩვენ როდი გვჭირია ვარდის ფერი პირისახე ან ნალისმტვრეველი ძალა. ჩვენ სიმრთელს ნაზი სხეული, მთვარის სხივი-ფერი პირის სახე, სუსტი აგებულობა, ზანტი მიხვრა-მოხვრა შიადგენს. მაღალი არისტოკრატიური საზოგადოებისთვის მხოლოდ ამ ღირსებებში მდგომარეობს ნამდვილი მშვე-

ნიერება, ჭეშმარიტი ტანის სიმრთელე. თუ ევროპელები ჩვენ სინაზეს „წელ-მოწყვეტილებას“ ეძახიან, თუ ჩვენი მშვენიერი ფერ-მკრთალობა იმათ ჭლექის ნიშნათ მიაჩნიათ, ეს — როგორც წელან ვთქვი — მათი უფნურობის ან ბარბაროსობის აშკარა ნიშანია.

„მაშასადამე, მოწყალენო ხელ-მწიფენო და ქალბატონებო, ჩვენი ყმაწვილების სხეულოც ჩვენ ხელში ისეთ რიგათ უნდა გაიწურთნოს, რომ ყმაწვილი ნაზი აგებულების და ნარნარი სიმრთელის გამოვიდეს.“

“ამ მიზნის მისაწევათ, აი როგორ უნდა მოქმედებდეს ყმაწვილის დედ-მამა ან აღმზრდელი.“

„დაიბადება ბავშვი თუ არა, ბებიათ პირველათ თავზე ხელი უნდა წააფლოს და კარგა მაგრა მოუჭიროს. — ამის შემდეგ ბავშვს უშუბლ-

ზე კვარახჩინი უნდა მოეჭიროს—
რაც შეიძლება უფრო მაგრა—და
თვითონ ბავშვი არტაშნებით აკვან-
ში უნდა ჩაიკრას, ესე, რომ იმას
არამცა და არამც განძრევის ღონე
ან საღაეთი არ ჰქონდეს. ამ ნაი-
რათ ხელ-ფეხ-შეკრული და თავშე-
კოჭვილი ბავშვი დილიდამ სალა-
მომდი და სალამოდამ დილამდი შე-
უჩერებლათ უნდა არწიოთ.

„მრთ ფრანცუზს, რომელიც ჩვე-
ნებური ყმაწვილის აღზრდას დაკვირ-
ვებოდა, ჩვენ ქალაქში აშკარათ ლა-
პარაკი დაეწყო, ვითომ შუბლის შე-
კვრა და სხეულის შეკოჭვა ბავშვის
ტვინსაც ავნებს და გვამსაცო. ის
ამტკიცებდა თურმე, ვითომ ბავშვის
ნიადაგი რწევა მის ტვინს ანჯღღევს
და ათხელებსო, ვითომ მისი ფილ-
ტვის და საზოგადოთ გულმკერდის
ზდა სრულიათ ბრკოლდება აკვანში
ჩაკრული წოლითო.

„მაგრამ, ერთი მიზრძანეთ, თუ

ის ფრანცუზი კაი კაცია, იმას რა გული უტირის, კარგათ აიზრდება ჩვენი ბავშვები, თუ ცუდათ? — მე რომ მკითხვით, ფეხებზე კი მკიდია საფრანგეთის ბავშვები და დედ-მამებიც! ამ საგანზე მხოლოდ მისთვის ესჯი ან ვლავარაკობ, რომ ნაბრძანები მაქვს ხელმწიფისგან და ჯამაგირს ვიღებ — ფრანცუზის მხრით კი ეს იმას გავს, „არა მკითხე მოამბეო, მიბრეგვე და მიაგდეო!“, მაშასადამე, იმ ფრანცუზის შენიშვნა ყურადღებაში მისაღები არ არის, ამიტომ რომ მისი აზრის გამოსათქმელათ მთაფრობას მისთვის არც ნება მიუცია, არც ჯამაგირი. მისი აზრი ჭეშმარიტი რომ იყოს, მმართველობა იმას ჩინებულ ადგილს მიცემდა და დიდძალ ჯამაგირს გაუჩენდა...

„რასაკვირველია, აკვანში ჩაკრული ბავშვი დღე და ღამე კარდაკეტილ

ოთახში უნდა იყოლიო. ჰაერზე ყოფნა კეთილშობილი კაცი საქმე როდია. კეთილშობილი კაცი მუდამ სასახლეში უნდა ბრძანდებოდეს, ან, თუ სასახლე არა აქვს, სახლში მაინც. აქედამ ის კანონიც უნდა გამოვიყვანოთ, რომ აკვანსაც მოცილებული ბავშვი მუდამ უფროსის თვალ-წინ ოთახში უნდა იმყოფებოდეს.

ჩაკი ყმაწვილი შვიდი ან რვა წლის შეიქნეს, ის მაშინვე ან შკოლაში უნდა გაგზავნოს კაცმა, ანა და შინვე სწავლას მიუჯინოს. უნდა იცოდეთ, რომ სწავლა სხვა და სხვა ნაირია, — მაგრამ ამ საგანზე ჩვენ სხომისაც გვექნება საუბარი. მხლა კი ის მსურს გითხრათ, დედამა მუდამ იმას უნდა მეცადინეობდეს, რომ ბავშვი ნიადაგ წიგნს უჯდეს. შკოლაში ხომ აუცილებლათ საჭიროა, რომ ბავშვი, გათე-

ნებილამ დაბინდებამდი, სასწავლე-
ბელ ოთახში, თავდახრილი წიგნს
კითხულობდეს. ოთხეტი ევროპიელი-
ბი ყბედობენ, ვითომც ამ ნაირი
ჯდომა ბავშვს თავისა და ზურგის
ტვინს უშრობს ან სხეულს ასნეუ-
ლებსო, ვითომ ბავშვის გონების
გახსნისთანავე, კაცმა მის სხეულ-
საც უნდა უგდოს ყურიო, თუმც
მათი ანგარიშით, სასწავლებლიდამ
ათ ყმაწვილში ორიც ძლივს გამო-
დის ტან-მრთელი ან უვნებელი, —
მაგრამ ჩვენ ყური როდი უნდა ვა-
თხოვოთ ევროპიელების ლაყბობას.
ჩვენი წინაპრები ჩვენ არც ჭკუაში
ჩამოგვივარდებოდენ, არც გონება-
ში. მაშ ჩვენ აბა რა სიმართლე
გვაქს მათგან დაარსებული წესი
ევროპიელების მიბაძვით შევცვა-
ლოთ!..

„ტვინი უხმება, უდნება, უხდე-
ბაო.“ — ოთხდაც რომ მართლა უხმე-

ბოდეს ბავშვს ტვინი, მერე რა? მე თქვენ მოგახსენებთ, მაშინვე ქვეყანა დაიქცევა, რასაკვირველია! რა საჭიროა ბავშვისთვის ტვინი? სანამ ის ოჯახშია, — ყურის-მგდებლათ იმას დედ-მამა ჰყავს. სასწავლებელში — მის მაგიერ მისი მასწავლებელი ზრუნავს. და რაკი ის ცხოვრებაში ფეხს შეადგამს — მის მზრუნველათ, მომვლელათ მთავრობა, და უფროსები ზღებიან, სხადია, ბავშვისთვის ტვინი, ჭკუა სრულიათ უსარგებლო, ნამეტანი ან დამამძინებელი საქონელია. მაშ მისი დაკლება სრულიათაც არ უნდა აწუხებდეს არც ბავშვების დედ-მამას, არც მათ აღმზრდელს.

„ამ გვარივე აზრის უნდა ვიყოთ ბავშვების სხეულის დასუსტებაზე. დაც ოთახში გადაჭარბებულათ ჯდომისგან. შენიშნულია, რომ ვინც ნიადაგ მოსვენებულათ ოთახში ზის,

ეინც მხოლოდ სწავლაში ან მოაზრებაშია გართული, იმას პირზე სწორეთ ჩვენი მოსაწონი ნარნარი ფერი ედება, და სხეულიც არისტოკრატიულათ უნაზდება. მართალია, ავთმყოფობა მის ხშირ სტუმრათ ხდება. შოველგვარი ჯაფა და შრომა მისთვის საძნელოა, ჭირზე უარესია. მაგრამ ეს გარემოება სიკეთეთ უნდა ჩაერიცხოდ. ნამეტნათ ტანმრთელი კაცის გულში ამპარტავენება ინერგება. იმას თავი ისე მალლა მოაქვს, რომ არა თუ თანასწორი, უფროსებიც და თვით ლმერთაც არაფრათ მიაჩნია. ამის გამო მეტის მეტათ საჭიროა. რომ სხეულის უძლურება კაცს ხანდისხან მის ამაოებას, მის სიმცირეს ახსენებდეს, რომ მის გულში ღვთისა და უფროსის მორიდებას, შიშს, კადნიერებას სთესდეს...

„პრთი სიტყვით, ჩვენ არ უნდა ვივიწყებდეთ, რომ ბავშვების მოვლაში პირველი ადგილი მუდამ „ზნეობითი აღზრდას“ უნდა ეკავოს. ჩვენ ამერიკელებს როდი უნდა ვბაძავდეთ, რომელნიც ყვაწვილის სწავლასთან მის ღონის ან სიმრთელის შემატებაზე ზრუნვენ. ამერიკელები მუშები არიან, და შვილებსაც მუშებათ ზღიან. ამისთვისაც ისინი ურჩნი გამოდიან, და მთაერობას არ ითვისებენ. წარმოიდგინეთ, იმათ ქვეყანაში თურმე არც კოროლევაა, არც ხელმწიფე! რა ხეირი უნდა დაეყაროს ამ ნაირ ქვეყანას, გკითხავთ?

ჩვენი ყურადღება კი სწავლაზე უნდა იყოს მიქცეული, და ყმაწვილი ოც წლამდი ჩვენ მხოლოდ წიგნებს უნდა მიუჯინოთ— ტანის-სიმირთელის მოპოებას ის მერმეც მოესწრება. თუ— საუბედუროთ— ოცი წლის წელ-მოხრილი სწავლა ზოგიერთ ყმაწვილს

სამუდამოთ აჭლოერქებს, აუძლოურებს
და გონებას ართმევს, ჩვენ ეს ღვთის
განგებას უნდა მივაწეროთ, და ჩვე-
ულებრივი მოწიწებით უნდა დავე-
მორჩილოთ ზეციერ ნებას...“

შესაბე ლექცია

ბავშვების გონების გაწრთვნაზე.

„მოწყალენო ხელმწიფენო და ქალბატონებო! ჩვენ ბედნიერ და ნეტარ საზოგადოებას ფილოსოფიური თვალით რომ დავაკვირდეთ დავინახავთ, რომ ის სამ ნაწილადაა გაყოფილი.

„პირველ ნაწილს ის პირები შეადგენენ (თავიანთი ცოლ-შვილით, რასაკვირველია), რომელნიც ხალხს და საზოგადოებას მმართვენ. მეორეს — ის პირები, ვისი ხელითაც იმართდება ხალხი და საზოგადოება, და მესამეს — თვითონ ეს ხალხი, ეს საზოგადოება.

„ცხადი საქმეა, სავშევების აღზრდაც ამგვარათვე სამნაწილათ უნდა იყოს გაყოფილი. მინც მმართავს, ის ბრძანების გაცემაში გაჩვეული

უნდა იყო. მისი ხელითაც იმართებ-
 ბა ქვეყანა, ის—ბრძანების ასრუ-
 ლებაში, დანარჩენები კი—სრულ
 მორჩილებაში.

„პირველ-ნაირი სწავლა ჩვენი
 დიდებული და ძლიერი კოროლე-
 ვის სასახლეში მემკვიდრეს და მი-
 ნისტრების შვილებს ეძლევა. თუმც
 ამ მაღალ სწავლაზე სჯა და ბაასი
 ჩვენი საქმე არ არის, გული მაინც
 არ გვითმენს, უნდა ვთქვათ, რომ
 ეს მაღალი სასახლის სწავლა თავის
 დანიშნულებას ჩინებულათ ასრუ-
 ლებს, და მომავალ მმართველებს
 მბრძანელ, სასტიკ, გამკვირვებელ
 სახეს აძლევს...

„მართლაც, რა ლაზათიანი დასა-
 ნახავი არიან ის ახალგაზდა, ოქრო-
 თი ან ვერცხლით შეჭედილი, ფე-
 რადი ხავერდით ან მაუდით შემო-
 სილი ყმაწვილები! მათ ტანსაცმელ-
 ზე და მიხერა-მოხერაზე, მათი მნა-

ხველი პირდა-პირ გრძნობს: — ესენი თავიანთ დედის მუცლიდამვე მბრძანებლებათ დაბადებულანო. შევლას გული, უარის უთქმელათ, დაუფიქრებელათ მათ ნებას ემონება!..

„ამ სასწაულს მოახდენს კარგი, გონიერი მოვლა: ჩვენი მხრით, ჩვენც უნდა ვეცადოთ. ის ბავშვები რომელნიც ზეცას ამ მბრძანებლების ნების ამსრულებლათ დაუნიშნავს, ისეთ რიგათ გაეწურთნოთ, რომ პირველივე შეხედვით ყველამ იფიქროს: „ჰო, ესენი მორჩილ და ნებიერ ამსრულებლებათ დაბადებულან ქვეყანაზეო!“

„რა სწავლაა საჭირო ამსრულებელისთვის?“

„ვისაც თავის სიცოცხლეში მუდამ ერთ ნაირი ქალღმრთის გადაწერად მოწერა ეჭირვება, ვისიც პირვე-

ლი ღირსება—საკუთარი აზრის უქონლობაა. მისთვის, რასაკვირველია, სწავლაც იმნაირივე უსარგებლო და ნამეტანი საქონელია, როგორც ტვინი ან ჭკუა. ამისთანა კაცისთვის მხოლოდ ერთი მეცნიერებაა საჭირო.—კადნიერება, უფროსის მორჩილება.

„ამ ბედის ბავშვს აღმზრდელმა სწორეთ იმოდენი სწავლა უნდა მისცეს სიყმაწვილეში, რამდენიც მის „ამსრულებლობას“ ცხოვრებაში დასჭირდება, როგორც წელან მოგახსენეთ. ცხოვრებაში იმას მეტის-მეტათ მცირედი სწავლა დასჭირდება. უხადია, მაშ, ჩვენი სწავლა იმაში უნდა მდგომარეობდეს, რომ ბავშვი რითიმე დილიდამ საღამომდი გართული იყოს, თან კი ფიქრობდეს—ვსწავლობო.

„ოქვენ, აღბათ, ეხლა გუნებაში ფიქრობთ: ამ ნაირი სწავლა ვის გა-

უგონია, ან სად ინახება, ანა და რა საკადრისია, რომ სწავლა კი ერქვას და ბავშვი სრულიათ არაფერს სწავლობდესო. — ამნაირი ფიქრი მოგეტევებათ, თქვენი გაუნათლებლობის მიხედვით.

„ჩვენ, განათლებულმა გოტენტოტებმა, გამოვძებნეთ სწორეთ ის სწავლა, რომელიც თქვენ შეუძლებელ ან მოუაზრებელ საქმეთ მიგაჩნიათ!

„ჩვენ, განათლებულმა გოტენტოტებმა, არა თუ გამოვძებნეთ, კიდევ დავაფუძნეთ და გავავრცელეთ ეს სწავლა, მოგნათლეთ ის, და სახელათ „შკოლური სწავლა“ დავარქვით.

„პი. რაში მდგომარეობს ეს ჩვენი გოტენტოტური „შკოლური სწავლა.“

„ზათენდება თუ არა, პაწაწინა ბავშვებს ერთათ შევრეკთ ოთახში,

და ორიოდე საათის განმავლობაში მთელი ქვეყნის ქალაქების ან მდინარეების სახელებს ვაზეპირებინებთ, ისე, რომ ჯერ გრძელი სახელები ჩამოთვალონ, და მერმე მოკლე. ამ დროს სასწავლებელში უნდა შეხვიდეთ და გაიგონოთ სიმღერასავით გამოთქმული სიტყვები: — „მენა-მერა-ლენა-სენა“ და სხვ., ანა და „ზოდერღეიმ-ლოღენღეიმ-რავენ შტეინ-რუდოლფღეიმ!“ რომელი ყმაწვილიც სულმოუბრუნებლათ უმეტეს სიტყვას ზეპირათ გამოთქვამს. ის „ნიქიერების“ რიცხვში ჩართვლება და საჩუქრით დაიჯილდოვება.

„მს გახლავს „გეოგრაფიის სწავლა.““

„ცოტა ხნის შემდეგ, იმავე ყმაწვილებს ვაწყებინებთ „ისტორიის სწავლას“. მს ახალი სწავლა შემდეგი სიტყვების ზეპირათ და გალო-

ბით გამოთქმაში მდგომარეობს:
 „**ურიდრიხმა** **შვა** **ვილდელმი**, **ვილდელმა** **შვა** **ურიდრიხ-ვილდელმი**, **ურიდრიხ-ვილდელმმა** **შვა** **ვილდელმ-ურიდრიხი**, **ვილდელმ-ურიდრიხმა** **შვა** **ურიდრიხ-ვილდელმი** **მეორე**“ და სხვ. — ამას მაღალ კლასებში ვასწავლით. დაბალ კლასებში კი ისტორიის სწავლა უფრო გაადვილებულია: „**მღვა-მასილი-ივანე** და სხვ. სულ არ იქნება ორი ათასი ან სამი ათასი სახელი...

„**დანარჩენ ხანს**, სადილობამდი, და მთელ ნასადილევს — ვახშმობამდი, ყმაწვილებს ვაზეპირებინებთ სხვა და სხვა სიტყვებს: „**შილის**, **ბილის**, **მინის**, **ვინს**“ და სხვ., — დღეში ორას სამასობით. ამ სწავლას ყმაწვილები დიდ ხანს ვერ შეეჩვიენ. მაგრამ ერთი ჩინებული აზრი მოგვივიდა. გამოვაცხადეთ, ამ სიტყვებით ჩვენი წინაპრები დედი მათის მუცელში

მუსაიფობდენ, და ამ სიტყვების უცოდნელ კაცს უმაღლესი სასწავლებლის ან უაღრესი ხარისხების კარი არ გაეღებო. ბავშვებმა მაშინვე აღტაცებით გაიზვიპირეს ეს ურიცხვი და უაზრო სიტყვები.

„ღახედეთ, ესლა ამ სწავლის საუცხოობას, შმაწვილს არც ერთი საათი, არც ერთი წუთი არ რჩება თავისუფალი, არც საეშმაკოთ, არც ჭკუის უსარგებლო გასამდიდრებლათ. შმაწვილის ტვინი გართულია, საქმეზე მიყენებულია. რადგანაც მისთვის სწავლა და ტვინი უსარგებლოა, — ამ ნაირ სწავლაში ის ერთ იოტა ცოდნასაც ვერ შეიძენს, მისთვის სამუდამოთ გაუგებელი დარჩება გეოგრაფიიდან — სხვა და სხვა ქვეყნების მდებარეობა, ხასიათი, მათი ხალხის ცხოვრება ან მდგომარეობა. ისტორიიდან — ხალხების ბედი, ის გზა, რომლითაც კაცო-

ბრიობა ნიადაგმტკიცეთ თან და თან სიღარიბეს ან უგუნურობას შორდება, რომ კაცურ გონიერ ცხოვრებას მიუახლოვდეს.... მნებიდამ, ხომ, ჩვენი მეზობლების ან ევროპიელების ენის შესწავლა ყმაწვილს აზრშია ალარ მოუვა, რაკი ის „ჩვენი წინაპრების“ მკვდარი ენის გაცნობას თავის ნიჭს და ტვინს მიაღწევს.

„**თ**უ—ვინცობაა — შევნიშნეთ, რომ ყმაწვილს მაინც თავისუფალი დრო რჩება, ან მისი ტვინი სხვა საგნებს ხალისით ედება. მაშინვე რამე საქმეს, მაგალითათ ჩხირ-კედელაობას, ვიგონებთ, და ამ მოგონებულნი საქმით ყმაწვილის ტვინს საბოლოოთ ვაკმაყოფილებთ, ესე იგი ვაუქმებთ.....

„**მ**ე გაგაცანით, მოწყალენო ხემლმწიფენო და ქალბატონებო, ჩვენი გოტენტოტური „შკოლური სწავ-

ლა.“ უხლა ნება მომეცით გამოგიხატოთ რა მშვენიერი გავლენა აქვს ამ ჩვენ სწავლას ყმაწვილის ხასიათზე, რა ჩინებულათ ასრულებს ის თავის დანიშნულებას.

„წარმოიდგინეთ, ვითომ ყმაწვილმა გოტენტოტური სწავლის მიღების მაგიერათ, მიიღო ევროპიული ანა და ამერიკული სწავლა. წარმოიდგინეთ. ვითომ იმან მშვენიერათ გაიცნო ბუნების კანონები, გაიცნო ქვეყნიერება, მეცნიერება და სხვა და სხვა ხალხების ცხოვრება ან მდგომარეობა. წარმოიდგინეთ, ვითომ, ამასთანავე, იმან ორიოდვე ხელობაც ისწავლა.— სახლების შენება ვარ, თუ რკინის დნობა, თუ ტყავის კეთება ან მეურნეობა. წარმოიდგინეთ, საბოლოოთ ვითომ ამ სიკეთესთან ის ტანმრთელი, ღონიერი და შრომას შეჩვეულია.

„წარმოიდგინეთ ეს ყოველიფერი, და მიბძანეთ, თუ ქრისტე-ღმერთი გწავმთ, — რა დააკავენ იმისთანა კაცს უფროსის მორჩილებაში, — რა აწერინებს თვეში ოც მანეთათ უაზრო, უმიზნო, უხალისო მიწერ-მოწერას? უეჭველია, იმ წამსვე, როგორც უფროსი იმას ერთ უსიმოვნო სიტყვას გაუბედას, ყმაწვილი უღარდელათ მიბრუნდება, და სხვაგან სამუშაოთ გასწევს. მე თქვენ მოგახსენებ მოხერხება, ან გაბედულება, ან ცოდნა დააკლდება!... ამისთანა კაცს აღარაფრის მორიდება არ ექმნება. თავის უფროსათ ის თვითონ გახდება. მოისპობა მაშინ უფროს-უნცროსობა, წესიერება და მორჩილება....

„მეოცნიერები ამბობენ, უფროსმა ხელქვეითათ ისეთი კაცი უნდა აიყვანოს, რომელსაც გონიერათ, ხეირიანათ შეეძლოს უფროსის საქმეების წაყვანა, ან მისი ბრძანების

არსულებად. არა, ჩემო ბატონებო, ჩვენში, მადაგასკარზე მბრძანებელს ხელქვეითათ ისეთი კაცი უნდა ჰყავდეს, რომელსაც გაწაწანების საღვათიაც არ ჰქონდეს, მბრძანებლის სურვილის ასრულების გარდა აღმასრულებელს არაფრისგან არაფრის მოხერხება არ უნდა შეეძლოს. იმან უფროსის გაგონების მეტი არა უნდა იცოდეს რა. ის ერთი სიტყვით, უფროსის ყურმოჭრილი მონა უნდა იყოს...

„ეს გახლავთ, მოწყალენო ხელმწიფენო და ქალბატონებო. ჩვენებური გონების გაწრთენა. რა ნაირია ჩვენებური ხასიათის გაწრთენა—ამაზე შემდეგ ლექციაში მოვილაპარაკებ.“

შეოთხე ლექცია.

ბავშვების ხასიათის გაწრთვნაზე.

„მოწყალენო ხელმწიფენო და ქალბატონებო!

„ბავშვის ხასიათის გაწრთვნით ჩვენ ჩვენებური ბავშვების მოვლა უნდა დავაგვირგვინოთ, ისე, რომ ჩვენი ხელიდამ ბავშვი ხასიათითაც იმნაირათვე სუსტი და ნაზი გამოვიდეს, როგორც გონებით და ტანის-სიმრთელით გამოდის.

„ამ მიზნის მისაწევნათ აუცილებლათ საჭიროა. რომ ერთათ შეკრებილ ბავშვებს უშუა თავიდამვე განხეთქილება, ერთმანეთის ჯიბრი დაეთესოთ. ეს გრძნობა, ბავშვების მოვლის დროს, მით უფრო ძვირფასია, რომ მარტო მის შემწეობით შესაძლებელია ყმაწვილის ხასიათის ჩვენებურათ გაწრთვნა.

„უნდა იცოდეთ, რომ ბავშვების ამხანაგობა ან ძმური ცხოვრება მეტის-მეტათ ახდენს მათ ხასიათს. შმაწვილები ერთმანეთის დახმარებას ხელის გაწყობას, ზურგის გამაგრებას, ერთი-მეორესთვის თავის გამოღებას ეჩვევიან. ეს გარემოება ჩვენებურ მოვლისთვის ძლიერ საწინააღმდეგოა. რადგანაც მომვლელის ნების დაუკითხავათ ხანდისხან მის წინააღმდეგაც, ბავშვები საკუთარ ძალას პოულობენ, და შიგ ციხესავით მაგრდებიან..“

„მოხერხებულმა პირებმა კარგათ იციან, რომ ციხის ასაღებლათ ყველაზე უფრო სახეირო საქმე—ციხის დამცველებში მეგობრის გაჩენაა. ამისთანა მეგობარი ციხის კარს სისხლის დაუღვრელათ გაგვიღებს, და მტრის ბანაკში თავისუფლათ შეგვიშვებს. ეს ჭკვიანური გამოცდილება სახეში უნდა ეიქონიოთ,

თუ მიზნათ ბავშვების სრული დამორჩილება გვაქს.

„ჭკვიან, გამოცდილ გოტენტოტს ერთი თვალის გადავლება ჰყოფნის ჯგუფათ შეკრებილ ყმაწვილებზე, მათში ბაზენისთანა ბავშვების ამოსარჩევლათ. ამორჩეული ბავშვი მომვლელმა ნელ-ნელა, ალერსით, საჩუქრით, ტკბილი გამოკითხვით უნდა მიიჩვიოს, და ზოგჯერ დაჯილდოებით, ხან ხუმრობით, ხან გაკვირით, ამბის მოტანას შეაჩვიოს, იმ რიგათ, რომ მომვლელმა ყოველიფერი იცოდეს, რასაც კი ბავშვები შერებიან, ამბობენ ან ფიქრობენ. ამ საშუალებით მომვლელი—ცოტახნის განმავლობაში—თავისი შაგირდების ხასიათს და მიდრეკილებას საუცხოვოთ გაიცნობს.

„რაკი ბავშვების ზნე და აზრები იმას კარგა დაწვრილებით გაცნობილი ექნება, მისი პირველი ვალია

მათ საქციელს კვალში ჩაუდგეს, და ნელ-ნელა, ჩუმ-ჩუმა, კვანტი მოდვას იმ ბავშვებს, რომელნიც თავიანთი დაუმიჯრჩილებელი ხასიათით ან თავისუფალი აზრებით დანარჩენ ყმაწვილებს ცუდ მაგალითს აძლევენ. — ამ ნაირ ყმაწვილებს მომვლელმა რამე მიზეზი უნდა უპოვოს, რომ სასწავლებლიდამ ფეხი ამოადგმევინოს.

„ამ ნაირათვე უნდა მოექცეს მომვლელი იმ ბავშვებსაც, რომლის დედ-მამა ან ნათესავეები ცუდი ან ახირებული აზრის არიან ბავშვების მოვლაზე, და რომელთაც, ამ მიზეზით, სასწავლებელში ხანდისხან ცუდი, ევროპიული აზრები შემოაქვთ ბავშვების მოვლაზე, ან — განსაკუთრებით — მომვლელის ყოფა ქცევაზე...“

„**თუ** მომვლელს თავში ერთი იოტა ჭკუა და მოხერხება აქვს, ამ ნაირი მოქმედებით ის თავის სასწავლებელს ძლიერ ჩქარა იმ რიგათ გაწმენდს, რომ შიგ მშვიდობიან, მორჩილი, ნორჩი ბავშვების მეტი აღარავინ დარჩეს.

„**მაშინ**, გაწმენდილ და გაბანილ სასწავლებელში მომვლელმა ხელმძღვანელად მუდამ ორი აზრი უნდა იქონიოს.

„**პირველი** აზრი ისაა, რომ ბავშვი თავისი საკუთარი ჭკუით, ან თავის გრძნობისამებრ, არასოდეს არ იქცეოდეს, რომ ყოველ თავის მოქმედებას ის მომვლელის სურვილს უმონებდეს.

„**თუ** მომვლელი ხეირიანი გოტე-ტოტია, ის ძლიერ მალე იქამდინაც მიაწევს, რომ მის ბავშვ ბს არც აზრი მოდიოდეს თავში, არც გრძნობა ენთებოდეს გულში. ესაა

ბავშვების „შკოლური აღზრდის“
იდეალი.

„მეორე აზრი ისაა, რომ ბავშვსა და დანარჩენ ქვეყანას შუა მომვლელმა გაუჭვრეტელი კედელი უნდა გააფლოს, ისეთი, რომ არც საზოგადოება ხედავდეს სასწავლებელში რა ამბებია, არც ბავშმა იცოდეს სასწავლებლის გარეთ რა, როგორ ან რისთვის ცხოვრობს.

„ეს უკანასკნელი აზრი ჩვენებური სწავლის ბურჯათ უნდა ვიქონიოთ. ჩვენი უმთავრესი მიზნის მისაწევათ საჭიროა, რომ ყმაწვილი ქვეყანას, ცხოვრებას არ იცნობდეს, და — მაშასადამე — ქვეყანაში ან ცხოვრებაში თავის თავათ არ ვარგოდეს. შამისოთ ის ყურმოჭრილ ყმათ თავის დღეში არ გამოდგება.

„თავდაპირველათ, კედლის ამოყვანა ძლიერ გვიჭირდა. მართი მხრით

დედ-მამას ბავშვების სწავლის და-
ნახვა, დაკვირვება, გაცნობა სურ-
და. მეორე მხრით თვითონ ბავ-
შვებიც ცხოვრების ან ქვეყნის გა-
რემოებას აკვირდებოდნენ, როგორც
ხამი კაცი უნახავ ან უცნობ საგანს.
მაგრამ ეს დაბრკოლებაც თავიდან
მალე მოვიშორეთ. ზამოვაცხადეთ,
რომ ცხოვრება მეტის-მეტათ ბორო-
ტია, და, მაშასადამე, ვისაც ბავშვე-
ბის სიკეთე ან უმანკობა სურს, ბავშვს
ცხოვრებას ახლო არ უნდა აკარებ-
დეს თქო.

„ეს უბრალო აზრი ჩვენი დამცვე-
ლი და მშველელი გახდა. მთელი
ქვეყანა ერთბაშათ თავის ბოროტე-
ბაში და ბავშვების უმანკობაში დარ-
წმუნდა. მართალია ჩვენშიაც გა-
მოჩნდა ორიოდ იმისთანა პირი, რო-
მლებმაც ქადაგება დაიწყეს, ვისაც
სურს ბავშვი სასწავლებლიდან გა-
მოსვლისთანავე ცხოვრების ბორო-

ტებაში არ ჩაითვლას, ის ბავშვს უნდა აფრთხილებდესო: აი ესა და ეს ბოროტებაა ძვეყანაზე, ღმერთი არ გაგიწყრეს შიგ არ გაერიო, თორემ ესა და ეს დაგემაართებაო. ეს პირები ამტკიცებდნენ, ბნელ ღამეში გამოსულ კაცს ჭაში ჩაეარდნას ის კი არ ააცილებს, მისმა მეგობრებმა ჭა და მისი ალაგირომ დაუმალონო. იმას კაცმა პირ-და-პირ უნდა უთხრას, ამა და ამ ალაგას თავ მოხდილი ჭაა; უფრთხილდი, თორემ შიგ თუ ჩაეარდი, კაცი შენ ძვალსაც ვეღარ იპოვისო. ამ რიგათ ბევრი იქადგეს, მაგრამ ღვთის წყალობით და ჩვენი წადილით ამ დაუდეგარ პირებს ენა ძირში მოეჭრათ, და ეხლა ჩვენი სწავლა მკვიდრ ბურჯზეა საუკუნოთ დაფუძნებული.

„მაშასადამე, რაკი სასწავლებელსა და დანარჩენ ქვეყანას შუა გაუმჭვრეტელი კედელია აყვანილი,

ჩვენი მიზნის მიღწევა თავისუფლათ
შეგვიძლია. ჩვენ დაუსვენებლად უნ-
და ვცდილობდეთ, ბავშვს გარეგანი
ქვეყნის ამბავი არ ესმოდეს და ამ
ქვეყნის აზრების ან მოქმედების ცნო-
ბა არ ჰქონდეს. მაშინ, მაგრამ
მხოლოდ მაშინ, ჩვენ, მომვლე-
ლებს, დიდი, შეურყეველი გავლენა
და უფლება გვექნება ბავშვებზე.
ჩვენი ბრძანება და აზრი, მათი მხრით
არც ერთ წინააღმდეგობას ან ურ-
ჩობას არ შეეყრება...

„ამ ნაირათ, ბავშვის ქვეყნიდამ
მოცილებით, ოსტატური მოვლით
გამოვზრდით ისეთ ყმაწვილებს, რო-
მელნიც, სწავლის დასრულების დროს,
ქვეყანაში თოთო უმანკოებით, სრუ-
ლი უცოდინარობით შევლენ, და
მთელ თავის სიცოცხლეში ნიადაგ
ამ უმანკო, უცოდინარ ხასიათს შე-
ინახვენ.— მსაა ჩვენებური სწავლის
და მოვლის მიზანი, და ჩვენ მეტის-

მეტათ კმაყოფილი უნდა ვიყოთ, რომ გამოცდებნეთ ამტენ ხანს უპოვნელი საშუალება — ადამიანში საფლავის კარამდი ბავშვობის შენახვა.

„მე შევასრულე ჩემი დანიშნულება, რადგანაც ჩვენებურთ მოვლის უმთავრესი აზრები გაგაცნეთ და აგისხენით. თქვენ კარგათ უნდა იცოდეთ, მოწყალენო ხელმწიფენო და ქალბატონებო, რომ უდროობის და სხვა მიზეზების გამო, ჩემ ახსნას საკმაო ან საჭირო სისრულე ვერ მივეცი. მაგრამ იმედი მქონდა და ეხლაც მაქვს, რომ ჭკვიანი ან გონიერი კაცისთვის აზრის დაღეჭვა და პირში ჩადება საჭირო როდია. იმისთვის საკმაოა ყური მოჰკრას ხეირიან აზრს. დანარჩენს ის თვითონაც მოიპოვებს. აზრის გაშოუთქმელ მიზანს ის თვითონ შენიშნავს...“

„მაშასადამე, ეხლა ორიღა შენიშენა დამრჩენია. რომლის გამოთქმით შემიძლია მოკლეთ ჩემი ლექციების უმთავრესი აზრი და მნიშვნელობა დაგანახოთ. ეს ორივე შენიშენა მომვლელმა ნიადაგ თავის ყოფაქცევის კანონათ უნდა იქონიოს.

«შენიშენა პირველი»

„ბავშვების მოვლაში“ ჩვენ ნიადაგ იმას უნდა ვცდილობდეთ რომ ბავშვი ნაზ, ნარნარ ცხოვრებას შევაჩვიოთ, და მასთანავე იმას ნაზათ ან ნარნარათ ცხოვრების საშუალება მოუსპოთ, ისე, რომ უჩვენოთ იმას თავი განაზებული ბუნების დაკმაყოფილება არ შეეძლოს. მაშინ, რასაკვირველია, ის უფრო ადვილათ დასამორჩილებელი შეიქნება.

«უენიშენა მეორე»

„ზონიერ მომელელს ბავშვის მოვლა მხოლოდ საშუალებათ უნდა მიაჩნდეს, უზენაესი მიზნის მისაღწევლათ. ამ გვარ მიზანს უფროსების ნება, სურვილი და სარგებლობა შეადგენს. ბავშვების სიკეთე, მომავალი, მათი შემდეგი ბედი ან უბედობა მისთვის ჭანდრაკის პაიკებათ უნდა გადიქცეს. მომელელმა ეს პაიკები უფროსის სასარგებლოთ, როგორც მის თამაშს მოუხდება, ისე უნდა იხმაროს და ატრიალოს.“

„დასასრულში ნება მიბოძეთ ვისურვო თქვენი შვილებისთვის, რომ ღირს-იქმნენ ოდესმე ჩვენ დიდებულ კოროლეევას ფეხ-ქვეშ მტვერი ლოკონ, და მით სახელმწიფოს უმაღლეს ადგილებს ეღირსონ.“

ცოლ-ქმრობით ვაჭრობა

(ქან-ტაზია)

18 დეკემბერს 1870.

ჩვენში, ამ უკანასკნელ დრომდე, ძლიერ ხშირი იყო ანგარიშით ქალის გათხოვება ან შერთვა. ადამი-დამ დაწყებული, ჩვენ მუდამ მზი-თევს და შემძლე ნათესაებს ვესი-ძებოდით ან ვემოყვებოდით. ქა-ლის გულს კი, ხასიათს და გრძნო-ბას ერთ ბისტათაც არ ვაგდებ-დით.

მს სიყვარულის და გრძნობის ვა-ჭრული, ბაზრული ხმარება ყველას თვალ-წინ აქვს. მაგრამ თავისი უხე-ირობით ის ჩვენ არც გვაკვირებს, არც გვაწუხებს. იმას ჩვენ თვალი გაუმაგრეთ, შევაჩვიეთ. ის ჩვენ ისე-თი გარემოებებით ან ცერემონიე-ბით შევამკეთ, რომ მის ბაზრულ

ხასიათს ჩვენ სრულიათაც ვიგი-
წყებთ.

მთი ჩვენებურ ყმაწვილს კი ეს ჩვენი ორპირული, თავისთავის და ქვეყნის მატყუებელი საქციელი რო-
დი მოსწონებია. „თუ სიყვარულში პირველი საქმე ვაჭრული ანგარი-
შია—უფიქრია იმას,—თუ საზოგადოება დაცინვით ან შეურაცხყოფით სდევნის იმ ცოლ-ქმარს, რომელიც მარტო წმინდა სიყვარულმა შეაერთა, და აღტაცებით იღებს იმას, რომლის შემაერთებლათ—ანგარება ან ვაჭრული ანგარიში ყოფილა, სულმოკლეობა და დედაბრობა არ არის კაცისთვის, ათასნაირი ხერხით, ოსტატური მანქანობით უმაღლავდეს ქვეყანას, რომ ის იქცევა სრულიათ ისე, როგორც მთელ საზოგადოებას მოსწონს და სურს? სულმოკლეობა და დედაბრობა არ არის კაცისთვის, რომ ვაჭრულ ყოფა-

ქცევას ის ვაჭრულ სახელს ვერ არ-
ქმევდეს?

„რაკი საზოგადოება, ცოლ-ქმრო-
ბის საქმეში, განსაკურებით ვაჭ-
რულ ანგარიშს აფასებს, მე იმო-
დნათ თავს არ დაეიმდაბლებ, რომ
პირდაპირ არ მოვიქცე ისე, რო-
გორც ვაჭრები იქცევიან. მნახოთ,
აბა, მაშინ, ვის შეეძლება—ჩვენ სა-
ზოგადოებაში — ჩემი შეურაცხყოფა
ან გმობაო“

ასე უფიქრია იმ ახალგაზდა კაცს,
რომელზედაც გემუსაიფებით. ეს გა-
დაწკვეტილება მიუღია იმას, როცა
თავისი სწავლის ნახევარი ნაწილი
შეუსრულებია და ტუჩებ ზეით ღინ-
ღლი უგრძენია.

მაშინ, ამ ახალგაზდა კაცს შემ-
დეგი პლანი შეუდგენია, და ასრუ-
ლებაშიც მოუყვანია.

საქართველოს ერთ ქალაქში — სადაც ყოველნაირი ხალხი, და მაშასადამე ქალიც იპოება — ამ ყმაწვილს ერთი ახალგაზდა ქალი მოუძებნია, რომელსაც მზითვით ათასი თუმანი ჰქონია გადადებული. ქალი მოუძებნია რომ ვთქვი, ეს თქვენ ისე უნდა გაიგოთ, რომ იმას შეუტყვია ამ ნაირი ქალის იმ ქალაქში ყოფნა. მისულა, ამის შემდეგ, ეს ყმაწვილი ათას თუმნიანი ქალის დედ-მამასთან, და მათთვის თავისი განძრახვა გამოუხატავს.

„მე შევასრულე სწავლა ოფილისში. რუსეთში რომ შემეძლოს წასვლა, და იქ სამი-ოთხი წლით დარჩენა, ჩინებულ კაცათ დავბრუნდებოდი. ადგილი კარგი მექნებოდა მაშინ, ჯამაგირიც ჩინებული, და სახელიც დიდი. მაგრამ, ამის შეძლება როდი მაქვს, — თქვენ გყავთ ქალი. მოდი, მომეცით ეხლა ორასი თუმანი, და რუსეთში სასწავლებელათ გამისტუმრეთ. ძანო-

ნიერ ხელწერილს მოგცემთ, რომ, რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ, ყოვლის უარის-უთქმელათ თქვენი ქალი შევირთო. მაშინ კი დანარჩენი რეაასი თუმანი უნდა მივიღო თქვენგან.“

ისტორიას ჯერ კიდევ ვერ გაუგია, რამდენ ხანს ან რა ნაირათ გაგრძელდა ამ საგანზე საუბარი, რა რიგათ ივაჭრეს სიძე-სიძამრმა. მაგრამ, მათი ვაჭრობის საბუთი, მათი პირობა შემდეგი შთამომავლობის სამაგალითოთ და გასაკვირვებლათ ერთ თფილისელ კანტორაში ჩარჩენილა.

ვისაც ჩვენი გაზეთისთვის თვალი უდევნებია, იმან კარგათ იცის. რომ ჩვენ თავ-გამომეტებულათ ვცდილობთ მკითხველისთვის საამო, სასარგებლო და გამოსადეგი ცნობები შევკრიბოთ. მაშასადამე ის დარ-

წმუნებული უნდა იყოს, რომ, როგორც კი ეს ამბავი გავიგეთ, იმწამსვე ამ ახალნაირი სიგელის ძებნას შეუდექით. საუბედუროთ, კანონი სასტიკათ ეპყრობა თურმე სხვისი საიდუმლოს გამმოფენელს. ამის გამო იმ პირმა, რომელსაც ეს სიგელი დაემტკიცებია, ათას ჩვენ თხოვნაზე ერთი და იგივე პასუხი გვახალა: „კანონი სხვისი საიდუმლოების გამხელას მიკრძალავს!“

ბევრი ცდის შემდეგ, გადამწერლების და წამკითხველების გამოკითხვით, როგორც იქნა, შევიტყუეთ ამ სიგელის შინაარსი, და თუმც მისი პირი ხელში ვერ ვიგდეთ, ჩვენი ჭანტაზიის დახმარებით მისი შეთხზვა მაინც შეგვიძლია. ჩვენი აზრით, ეს პირობა აი როგორ იქნებოდა დაწერილი:

„ვექსილი ცოლის-შერთვისა.“

„ღღეის რიცხვიდამ ოთხ-წელიწად-სასეკრის შემდეგ, ესე იგი 18 მარტს 18** ვალდებულებარ, ყოვლის უარის უთქმელათ შევიროთ კახონიერი გვირგვინით აზნაური დავით მანდალაშვილის უფროსი ქალი, სახელათ დარია, მისი ათასი თუმნიანი მსითვით. რომელ რიცხვში ორასი თუმანი სირმა ვერცხლი წის-და-წის სალდ ფულათ მივიღე. — 18 ეხვენისთვეს 18**

„აზნაური პეტრე ბოხიძე“

სხვა საგნებს შუა, უნივერსიტეტში ერთს ასწავლიან, რომელსაც სახელათ „ვექსილის სიმართლე“ ჰქვია (Вексельное право), და რომლის დანიშნულება ვექსილის კანონების ან წესის ახსნაა. ამ „სიმართლეში“, სხვათა შორის, ნათქვამია: ვექსილის უმთავრესი ღირსება ან სიკეთე ის არის, რომ თითქმის ნაღდ ფულსავით გასაღება შეიძლება იმი-

სი, რადგანც მისი გადაცემ-გადმოცემა ძლიერ ადვილია, უნდა მარტო მეორე გვედრზე ორიოდე სიტყვა დასვას კაცმა, ასე: „გარდაუხადეთ ამა და ამ პირს,“ და მერე ხელი მოაწეროსო. ეს ღირსება და კანონი, ჩვენში, მგონია, იმისთანა პირებისთვისაც ცხადია, ვისაც უნივერსიტეტი სიზმარშიაც არ მოჩვენებია. ამ საგანს ნოტარიუსი და „სუდებნი პრისტავი“ ყველა პროფესორზე უკეთ აერცვლებს ჩვენ ხალხში...

მაშ ეხლა წარმოვიდგინოთ, რომ გასათხოვარი ქალის დედ-მამას უკეთესი საქმრო შეხვდა ანა და ეს ქალი გადაბრუნდა და მოკვდა, ანა და მოხდა სასწაული — ქალმა თვითონ თავისი გულის ან გრძნობის შესაფერი საქმრო მოინდომა. დაკარგოს ამ ჩვენმა დავით შანდალა-შვილმა მისი გლახების ოფლით და შრომით მონაგები ორასი თუმანი?

ზონიერი კაცისთვის ეს კითხვა თავის სამტვრევი როდი უნდა იყოს. როგორც გამსესხებელს უფლება აქვს თავის მოვალეს მოთხოვოს, რომ ამაღ ვალი მესამე, დანიშნულ, პირს მიართვას, — ცოლის შერთვის ვექსლიც ამ ნაირათვე უნდა გადაიციმოდეს. მაშ დავით შანდალაშვილს ვექსილის მეორე გვერდზე ამ სიტყვების დაწერაც უნდა შეეძლოს: შერთეთ ჩემი მეზობელი ზურაბ ბუზიაშვილის და.“

ქანონისამებრ, მოვალემ ხმა-ამოუღებლათ უნდა გარდაუხადოს ვალი იმ პირს, რომლის სახელი იმ ნაირათ ვექსილზე წარწერილია. მაშასადამე, ჩვენმა პეტრე ბოხიძემაც, დანიშნულ ვადაზე, მშვენიერი ჭრაკი უნდა ჩაიცვას, და იცოდეს ვინ მოუტანს ოთხ წელიწად ნახევრის წინ დაწერილ ვექსილს, ესე იგი

ვისთან შეაერთებს იმას ბედი და
„ვექსილის სიმართლე.“

შეიძლება წარმოიდგინოს კაცმა
მისი გრძნობის ან გუნების მდგო-
მარეობა, როცა, სალამოს რვა სა-
ათზე, მისი ვექსილის ძალით, ჯვარდა-
საწერათ ერთი უხეირო, უშნო და უკ-
ბილო ბებრუხანა წამოდგება! მაქვსთ
სიცოცხლე, ის მაშინ თავზე ხელს
წაიშენს და ხმა-მალლა ღრიალს
დაიწყებს, ეს უსამართლობაა, მე, სხვა
ქალზე „გავრიგდი“ ეხლა კი ვილაც
ოხერ-ტიალს მართვევენებნო!

აბა, გამოზრდნდით, მაშინ, ვინც
პირველი მკვერ-მეტყველი ხართ,
და დააჯერეთ ეს ვაჟბატონი, რომ
ოთხ-წელიწად ნახევარში, თუნდ
რომ ვექსილის პატრონს სიგელი
სხვისთვის არ გადაეცა, თვითონ ბუ-
ნება ან ღროება უარეს ცელილე-
ბას მოახდენდა იმ ქალის ხასიათში,

რომლის სახელი ვექსილშია ნახსენები! მინ ეშმაკი დაარწმუნებს იმას, რომ ოთხი წლის შემდეგ, ჯვრის წერის დროს, სულ სხვა ზნეობის, სხვა ხასიათის ქალი ამოუდგება ეკლესიაში, მინემ ის ქალი, რომელიც ვექსილის დაწერის დროს ენახა და გაეცნო (თუ კი მართლა ქალი უნახავს ან ვაუცვნია!)

აჰ, თქვენც არ მომიკვდეთ, თქვენ ეს აზრი ვერ გააგებინოთ! ძაცს ისეთი ბუნება აქვს, რომ ძლიერ მალე იგებს მისთვის სასარგებლო და გამოსადეგ აზრს, თუნდაც ეს აზრი მის წინ ვინმემ ელვასავით გაჰკრას. სამაგიეროთ, თუ კი რომელიმე აზრი მის ჯიბისთვის ან მდგომარეობისთვის საენებელია, ათას ნაირი საბუთებითაც რომ უმტკიცოთ, სულ ერთია, მაინც ვერ დააჯერებთ და აზრს თავში პალოთიც ვერ ჩაუჭედთ. -- ჩვენი პეტრე

ბოხიძეც, ამნაირათვე, სიკვდილამ-
დი ღარწმუნებული დარჩება, რომ
სხვა ქალის ჯვარდასაწერათ მოყვა-
ნით სიმამრმა ის დაატყუა ან: შეაც-
თინა, ანა და თავის უფლება გადა-
აჭარბა...

ხომ სასაცილოა, მკითხველო, ამ
მდგომარეობაში ჩვენი დატყუებული,
გაჯავრებული ბოხიძე? ხომ უადგი-
ლოა მისი წყრომა და ლანძღვა?
ხომ უსაფუძლოა მისი ყვედრება?
ღარწმუნებული ვარ, ამ საგანზე და-
ფიქრებაც არ გჭირია, ისე მეტყვი:
„რასაკვირველიაო.“

ძარგი და პატიოსანი! მაგრამ ამ
ბოხიძემ რა დააშავა, რა ქნა ისეთი,
რომ ჩვენ ყველანი ყოველდღე არ
ვშვრებოდეთ? შითომ, გულწრფელი
რომ იყო და ქალაღზე დაწერა ის,
რისიც დაწერას ჩვენ ვერ ვბედავთ
და რასაც ჩვენ ჩუმათ, მაქანკლე-
ბის საშუალებით, ვშვრებით, —

ის ამითვის სიცილით ან ხარხარით ჩასაქოლაფია? მუ ღმერთი გწამთ, მითხარით, რითია ის იმ კაცზე უფრო სასაცილო, რომელიც, მზითვის გულისთვის, თითქმის ძუძუ-მწოვარ ბავშვს ირთავს, ანა და ქალის ხასიათის გაუცნობლათ, მზითვის დაფასებით, დაგვირგვინების სიტყვას აღლევს?

იმათი ცოდების ხასიათიც ისე მალე და სრულათ შეიცვლება, როგორც ჩვენი პეტრე ბოხიძის საცოლოსი. იმათაც ცოტა ხნის შემდეგ გვერდში სრულიათ „ს ხ ე ა“ ქალები ამოუდგებიან. ისინიც ცოლში ხშირათ ბევრ ახალ, უსიამოვნო მხარეს გამოაჩენენ... მაშამ პირებს რატომ არ დასცინით, და მარტო საბრალო პეტრე ბოხიძეს რას ჩასცივებინართ?

შველანი, ჩემო მკითხველო, ერთნაირები არიან. შველა „ვაჭრობს,“ და ვაჭრობაში, ხომ, ზოგი იგებს,

ზოგი აგებს. მაგრამ, თუ სამართლიანი კაცი ხარ, ყველას, წამგებსაც და მომგებსაც, ერთ ნაირათ უნდა მოექცე. შოველთვის ერთ ნაირათ უნდა თქვა: „მს უპატიოსნო ვაჭრობა იყო, პატიოსან ან გონიერ პირებს შუა ამ ნაირი გაწყობილება და საქციელი, ამ ნაირი დატყუება და ანგარება არ უნდა იყოსთქო.“

ფელტონისტიის ზოდება

Ахъ боже мой, что станеть говорить
Княгиня Марья Алексѣвна

Горе отъ ума

30 დეკემბერს 1870

ერთი შემთხვევა უნდა გიამბო, ჩემო საყვარელო მკითხველო. ისეთი რომ მისი ამბავი მოკლესა და სასაცილოც. ამ მოთხრობით შენ გართვას, გახალისებას ვაპირებ, იქნება დღესასწაულებში ერთი ნახევარი საათის სიამოვნება მაინც გერგოს ჩემი მხრით.

მაგრამ... ქვეყანაში უმაგრამოთ არა ხდება რა, ჩემი ბედი ისეთი უცნაურია, რომ სადაც ორი-სამი სიტყვის თქმა საჭირო ან საკმაოა, იქ დაუბოლოებელ წილადობილას უნდა მოგიყვე, და სიამოვნების

მაგიერ, გაჭირვების ოფლი გადინო ჩემი ფელტონის კითხვის დროს...

ამ ბედს ჩემზე ისეთი ძალა აქვს, რომ სიზმარშიაც ვერ ვბედავ მისგან გათავისუფლების ნატურას. იმას კარგა ხანია დავემორჩილე. როგორც შემოძლია, ისე ვსწევ ჩემ ჭაპანს, სანამდი ძალა ან მოთმინება გამყვება. მერე კი...

მერე? — ამ საგანზე შენ რა გაქვს საფიქრებელი ან სადარდელი?

მაშ, ამბის დაწყებამდი, ჯერ მთელი თაბახი უსარგებლოთ იმას უნდა მოეანდომო, თუ სად მოხდა ეს ამბავი.

ერთი ქვეყანა არის დედა-მიწაზე — შევცდი, უნდა მეთქვა: „სადღაცთქო“ რომელსაც სახელათ უსახელო ჰქვია, და რომელიც ჩვენსას სრულიათაც არ ჩამოგავს, არც ჩვენი მეზობლებსას, არც ჩვენი ნაცნო-

ბებისა, არც ჩვენი მეგობრებისა არც ჩვენი მტრებისა. ერთი სიტყვით ის არცერთ სხვა ქვეყანას არა გავს, და იმას არც ერთთან მისვლამოსვლა არა აქვს.

ამ ქვეყანაში სახლები უკულმა დგანან. ძაბებს ჩვენებური არა აქვს რა, თითო თვალის და შვიდი ყურის მეტი. წყლის მაგიერათ იქ შარბათია მდინარებში, და ჰურის მაგიერათ ხალხი მანანით ძღება. ძალები, ხომ, იმ ქვეყანაში სრულიათ არ მოიძებნებიან.

ძაბები. უკაცრავათ კიდევ, შევცდი, ჩემო ბატონო. — ძაბებს თავი დავანებოთ... მიწა—სულ სიპი ქვა და ქვიშაა, რაღა ბევრი გავაგრძელო, „უსახელო ქვეყანა“ სრულებით, სრულებით ჩვენსას არ ჩამოგავს. ღმერთი, რჯული, ხატი, ჯვარი არ ჩამოგავს.

მაგიერ, გაჭირვების ოფლი გადინო ჩემი ფელტონის კითხვის დროს...

ამ ბედს ჩემზე ისეთი ძალა აქვს, რომ სიზმარშიაც ვერ ვბედავ მისგან გათავისუფლების ნატვრას. იმას კარგა ხანია დავემორჩილე. როგორც შემიძლია, ისე ვსწევ ჩემ ჭაპანს, სანამდი ძალა ან მოთმინება გამყვება. მერე კი...

მერე? — ამ საგანზე შენ რა გაქვს საფიქრებელი ან სადარდელი?

მაშ, ამბის დაწყებამდი, ჯერ მთელი თაბახი უსარგებლოთ იმას უნდა მოეანდომო, თუ სად მოხდა ეს ამბავი.

მართი ქვეყანა არის დედა-მიწაზე — შევცდი, უნდა მეთქვა: „სადღაცთქო“ რომელსაც სახელათ უსახელო ჰქვია, და რომელიც ჩვენსას სრულიათაც არ ჩამოგავს, არც ჩვენი მეზობლებისას, არც ჩვენი ნაცნო-

ბებისა, არც ჩვენი მეგობრებისას, არც ჩვენი მტრებისას. ერთი სიტყვით ის არცერთ სხვა ქვეყანას არა გავს, და იმას არც ერთთან მისვლამოსვლა არა აქვს.

ამ ქვეყანაში სახლები უკულმა დგანან. ქაბებს ჩვენებური არა აქვს რა, თითო თვალის და შვიდი ყურის მეტი. წყლის მაგიერათ იქ შარბათია მდინარებში, და პურის მაგიერათ ხალხი მანანით ძღება. ძალები, ხომ, იმ ქვეყანაში სრულიათ არ მოიძებნებიან.

ქაბები. უკაცრავათ კიდევ, შეეცდი, ჩემო ბატონო. — ქაბებს თავი დაეანებოთ... მიწა—სულ სიპი ქვა და ქვიშაა, რალა ბევრი გავაგრძელო. „უსახელო ქვეყანა“ სრულებით, სრულებით ჩვენსას არ ჩამოგავს. ღმერთი, რჯული, ხატი, ჯვარი არ ჩამოგავს.

რაკი ასე დაწვრილებით და ზედ-მიწევნით მოთხრობის ადგილი და-გინიშნეთ, და მით საკმაოდ დაგამ-შვიდეთ, ეხლა მთელი მეორე თა-ბახი უსარგებლოთ უნდა ავაესო მოთხრობის „დროს“ დანიშენით.

ეს ამბავი მოხდა ადამის გაჩენამდე სამი წლის უწინ. მგონია, ნათლათ არის ნათქვამი, რომ საქმე ქვეყნის გაჩენამდე მომხდარა? მაგრამ, ზოგი ერთებისთვის, ესეც არაა საკმაოდ. — იმათ ეგონებათ, იქნება ადამა ზამ-ყრელიძის ან ადამ შემხვდარიძის გაჩენის დრო მქონდეს სახეში. ამისგამო ფიციტ და მტკიციტ აღვი-არებ, რომ ზემოხსენებული ადამი ჩემ აზრში ის პირველი კაცია, რომ-ლის გაჩენა დაწვრილებით აწერა მოსე წინასწარმეტყველმა დაბადე-ბის წიგნში (თავი პირველი, მუხლი 26 — 30; თავი მეორე, მუხლი 20 — 25).

საქმე, რომელიც უნდა აეწე-
რო, მოხდა არც დილას, არც შუა-
დღის ხანს, არც საღამოს, არც შუა-
ღამეს, არც ღღე, არც ღამე. იმ
დროს ღღეს ოცდა ოთხი საათი კი
არა, ოცდა ოთხ ნახევარი ჰქონდა.
ჩემი საამბობი საქმე სწორეთ იმ
ნახევარ საათში მოხდა, რომელიც
შემდეგ გაქრა, გადიკარგა.

მხლა ჩვენ საუცხოოთ ვიცით
ადგილი და დრო. მაშასადამე ღამ-
შვიდებული სინიღისით იმის გამოკ-
ვლევას შეუდგეთ, თუ ვინ იყო მოთ-
ხრობის მომქმედი პირი.

ის იყო არც კაცი, არც მხეცი,
არც ცხოველი, არც ხე, არც მცე-
ნარე, არც მადნეული, არც არაფე-
რი, რაც კი ჩვენ ქვეყანაში არსე-
ბობს, ან რასაც კი აქ უარსებებია.
ის იყო „რალაცა...“

აქ. ჩემო მკითხველო. ცოტაოდნათ მოთხრობა უნდა შევწყვიტო, ამიტომ რომ მეშინია, გული არ მოგივიდეს, ფელტონი კუთხეში არ მიაგდო, არ თქვა, ეს ოხერი რას მიედ-მოედებაო.

ხუმრობა გაშვებით, შეუძლებელია წარმოიდგინოს კაცმა ჩვენებური ფელტონისტის და საზოგადოთჟურნალისტის მდგომარეობა. შოველმა, თითქმის. მისმა სტრიქონმა, ყოველმა აზრმა ათასნაირ ჩიხლიხში და ჭახრაკში უნდა გაძვრეს, გაიაროს, სანამ მკითხველ მიუახლოვდება. მხოლოდ მაღალმა ლმერთმა იცის, რა ფასათ უჯდება იმას ეს გავლა... ღაროცა გაკნაჭილი, გარუჯული, დამახინჯებული აზრი მკითხველს მიუვა, ყველა მხრიდამ კიდევ აყალ-მაყალი ან სამღურავი სტყდება!

წარმოვიდგინოთ უბრალო და სრულიათ უმნიშვნელო აზრი: ძალმა ქუჩაში გაიარა... „რაა ამ აზრზე უფრო უძლიერი, უმანკო ან უვნებელი: ხომ არაფერი? აბა მობრძანდით, და დაბეჭდეთ. ჯერ ხომ რედაქტორი ხელ-ფეხ კანკალით გკითხავს: „თუ ძმა ხარ, მითხარი, მაგ აზრში საშიში ხომ არ არის რაო“ მე-რე ამწყობი, სანამ ააწყობდეს, ორჯერ-სამჯერ მაინც გეტყვის: „ვაი თუ წასაშლელი გამიხდესო.“ ბოლოს... ბოლოს როგორც იქნა დაიბეჭდა. დარწმუნებული იყავი, რომ დაბეჭდილ ეგზემპლიარში ასე ეწერება: „ერთ უცხო ქვეყანაში, ერთ სულიერს თურმე ქუჩაში გაუვლია. ზოგიერთები ამბობენ, ვითომ ეს სულიერი ქალი იყო. მაგრამ ეს საგანი ჯერ კარგათ გამოკვლეული არ არის.“

უნდა ნახო, მეორე ან მესამე დღეს, რა ამბავია ჩვენ პაწანინა წრეში. მართი ქუჩაში ხელს გავლებს და გეუბნება: „აჰ, შე ასეთო, შე ისეთო, როგორ გამიბედე ცოლის გალანძღვა, მაცადე, გიჩივლებ, გაჩვენებ შენ სეირსო“. მეორე—დაახლოებული ნაცნობი—ისე ჩაიარს, თითქო ვერ გიცნო, ან ბღვერით გეუბნება: „ვინ მოგახსენა, რომ მე იმ ქალს მივსდევდიო?“ მესამე მორბის: „რა დაგიწერია, პოქალუსტა, მიტხარი, ეს არის ორი ქალი გაჯავრებული შენ ფელტონზე ლაპარაკობდენო,“ ამას მეოთხე ესწრობა, ამბობს: „როგორ თუ რა დაუწერია, რაც ქვეყანაზე ქალებია, ყველა ერთიანათ ლანძღვით მოუთხრიაო, დაუწერია, ყველანი ქუჩა-ქუჩა დაეთრევიანო. ქმრებს სტოვებენო, კაცურ ტანსაცმელს იცმენ, ზმა მალლა ბინძური სიტყვებით ილანძღებიანო,—ერთი სიტყვით ქალების-

თვის ერთიანათ, საქვეყნოთ თავი მოუჭრიაო, და...“

საჩივარი, თქვენ იქნება, ხუმრობა გეგონათ? — დამიჯერეთ, ეს ხუმრობაც არ არის. ხანდისხან ისეთი პირებიც მოიძებნებიან, რომელნიც მწერლებზე სჩივიან. შეურაცყოფით ახსენეს ჩემი სახელი ამ და ამ გაზეთშიო — სად, როდის! — „აი ბატონო — ამბობენ — ამა და ამ ნომერში პირდაპირ დაწერილია, ერთ სოფელში ერთი ცრუ კაცი არისო. შველასთვის აშკარა საქმეა, რომ ეს ჩემზეა ნათქვამიო.“

რომელ ზეცას და რომელ წმინდანს უნდა შეევედროს კაცი, რომ მიენიჭოს ამ ჩვენ ზოგი ერთ მკითხველებს სხვისი აზრის და სიტყვის ცოტაოდენა ხათრი ან პატივი? როდის მოესწრება კაცი იმ ბედნიერ დროს, როცა აზრს, გონებას, ტვინს

ჩვენში საზოგადოების, ქვეყნის სასარგებლოთ მოქმედება და ღვაწლი შეეძლოს? როდის მიხვდება ამას საზოგადოება, როდის მისცემს ის ფართო გზას გონებას და აზრს, როდის გაუმაგრებს ზურგს თავის მწერლობას, როდის შეაჩვევს თავს სიმართლეს როდის დაანებებს თავს კეთილი აზრის წინააღმდეგობას და — მაგიერათ — აზრის გამგები, გამცხოველებელი, აღმსრულებელი გახდება? როდის?

მანამდის როგორც ჩვენში ამბობენ, ბარე ორი ტურა იკივლებს ტყეში. ამის გამო, ჩემო კეთილო მკითხველო, მეც იმნაირათ უნდა ვწერო, როგორც ის დღევანდელი ფელტონი დავიწყე. რა ვქნათ მართალია, უსარგებლოთ დაწერილი თაბახები გაწუხებენ, შენ არ გიყვარს მეტი სიტყვები: გადაჭარბე-

ბული ლაყბობა შენ თავს გაბეზ-
რებს .. ვიცი.

მაგრამ, ყოველ ჩვეულებას, ყო-
ველ სიყვარულს საძირკვლათ სა-
მართლიანობა უნდა ედვას. ამ შემ-
თხვევაში, შენ ხანდ-სხან, ჩინებულ
კრესლოში წამოწილილი რო ხარ,
ჩემ ნაწერს უდარდელათ თვალს რომ
ავლებ, და უსარგებლოთ დაწერილ
სტრიქონებზე სჯავრდები, ჩვენ კან-
შიაც წარმოიდგინე თავი და ნუ
გვირისხდები. თუ მკითხველისთვის
ძნელი ან უსიამოვნოა უხეირო და
უსარგებლო სტრიქონის წაკითხვა,
ათასჯერ, ათასჯერ უფრო ძნე-
ლი ან მომაკვდინებელია მწერლის-
თვის ამ უხეირო სტრიქონების წე-
რა, როცა საქმე ათიოდე სიტყვით,
ორიოდე სტრიქონითაც მშვენიერათ
გამოიხატებოდა, ჩვენში აზრი, მწერ-
ლობა ერთ ბისტათ მაინც რომ
იფასებოდეს ..

მხლა—თუ გნებავს— ჩვენ მოთხრობას დაუბრუნდეთ. მაგრამ აქაც ისეთი გადახვევა დამჭირდება იმ „რალაცის“ ასაწერათ, რომელიც ჩემი მოთხრობის მოქმედი პირია, რომ ამბავი წრეულსაც ვერ გათავდებოდა. მაშასადამე ეს დღევანდელი მოთხრობაც იმ ყუთში უნდა ჩაიკუმნოს, სადაც გვარიანი ხანია განისვენებენ მისი უფროსი დაძმები.

შევედროთ ზეცას, რომ ღმერთმა მათ საუკუნო განსვენება არ მიანიჭოს.

